

# Leidlik meel

Anti Kidron

*Anti Kidron*

# **Leidlik meel**

Mondo  
Tallinn 2000

Keeleline toimetaja Piret Joalaid  
Kunstnikud Epp Marguste  
Aldo Roomere

Rahastajad: Ülikool Nord  
Eesti Täiskasvanute Koolitajate Assotsiatsioon Andras  
Eesti Kvaliteediühing  
Optiroc AS

© Mondo, 2000  
Trükk: Ühiselu  
ISBN 9985-60-765-1

## SAATEKS JA SOOVITUSEKS

## KUIDAS SAADA UUSI JA LEIDLIKKE IDEID 11

Erista olulist	16
Häälesta end loomingu lainele	19
Harrasta hargmõtlemit	20
Kujunda töökeskkond õdusaks	22
<i>Feng shui</i>	23
Kaardista oma probleem	24
Jaota tervik osadeks	27
Kogu infot	29
Kasuta katalooge	33
Tutvu kaupade väljapanekuga	36
Vaata pilte	37
Esita edasiviivaid küsimusi	39
Vii asjad ühe nimetaja alla	43
Erista üksikasju	44
Arutle arukalt	45
Jälgi vastasjõude	46
Leia ülesande analoog	48
Vabade assotsiatsioonide võte	51
Metafooride kasutamine	53
Kujustamisvõte	54
Leia probleemile kuus lahendust	56
Haara härjal sarvist	57
Olba keskendunult mingit objekti	57

Objekti uurimine tunnusrühmade kaupa	59
Samastu probleemiga	60
Talleta muljeid	61
Kasuta juhust	64
Aktiivne kuulamine	66
Vaheta vaatenurka	66
Talita teisiti	69
Avarda väärtuste tähendust	71
Milleks midagi kasutada	74
Kuidas täiustada pliiatsit	76
Lõhkumisvõte	77
Muuda mängureegleid	79
Leia lühem tee	82
Alusta lõpust	84
Meele selitamine	85
Ära tee probleemist väljagi	87
Avastuslik selgepilgulisus	88
Jäta ideed laagerdama	88
Unele end leidlikuks	89
Ärka uute ideedega	90
Püüa uitmõtted kinni	92
Andu harrastusele	93
Päevaste tähelepanekute talletamine	95
Kirjelda kiiresti	97
Sea endale selged suunad	99
Millest rääkida?	103
Kuidas öelda teisiti?	107
Kuidas kasutada tutvusi ja olla tuttavaile kasulik	109
Neliteist käänat	110
Mõista mõistetamatut	111
Eelda võimatut	112
Uuri nutikaid ja tobedaid ideid	113
Sõnamäng	114
Kuidas igavast asjast innustuda	116

Naljameistri nipid	117
Elu on kummaline	119
Ole, kes oled	119
Õpi äpardustest	120
Loo ideedest tervik	123
Jäta otsad lahti	124
Eemalda liigne	125
Pane i-le punkt	126

## **LOOVA MÕTLEMISE ABIVÕTTED 127**

Ajurünnak	127
Meetod "555"	128
Ideedevirn	128
Ideepanga asutamine	129
Meelevaldsete seoste meetod	129
Leiduri abiküsimused	130
Otsingumaatriks	132
Loov kombinatoorika	133
Seinatehnika	135
Plussid ja miinused	135
Faasivahetamise tehnika	137
Kuue mõtlemiskaabu võte	138
Mõttetalgud	139
IdeaFisher	145

## **LOOV ETTEVÕTLUS 147**

Kuidas leida tulusat äriideed	147
Kuidas uusi ideid edukalt müüa	153
Organisatsiooni uuendusvalmiduse edendamine	156

## **LOOMINGU KÖÖGIPOOLELT 159**

- Loov eluhoiak 159
- Argiloovus 159
- Loomevõimete struktuur 160
- Loomeprotsess 164
- Loovuse avaldumisviis 166
- Loovusteooriad 167
- Loovustõkked 171

## **LISAD 174**

- 5000 aasta tähtsaid leiutisi ja avastusi 174
- Püramiidarutlus 179
- Spektermõtlemine 180
- Leiundusülesande lahendamise algoritm 181
- Morfoloogiline analüüs 182
- Leidlikkust arendavaid harjutusi 184

## **LOOVUS IGAKS ELUJUHTUMIKS 192**

## **AINELOEND 195**

## **KASUTATUD JA SOOVITATAV KIRJANDUS 198**

## SAATEKS JA SOOVITUSEKS

Selle raamatu lähtepunktiks on vaidlustada tavaarusaam, otsekui oleks loovus üksnes andeka vähemuse erivõime. Loovus on iga vaimselt terve inimese võime lahendada mittestandardseid probleeme. See väljaanne juhatab kätte sadakond ARGILOOVUSE virgutamise, rakendamise ja arendamise moodust. Probleemide sügavama käsitlemise ning uute ideede saamise kindlaim viis on oma otsinguvälja pidev, läbimõeldud ja kavakindel avardamine. Just selles vallas pakubki käsiraamat tuge.

Allpool on kõhklevale ostjale üles loetud need 14 põhiküsimust, millele raamat otsib vastust.

- **Kuidas uutesse probleemidesse kiiresti sisse elada ja need edukalt lahendada?**
- **Millist kasu töötavad loova otsingu tehnikad?**
- **Kuidas saada värskeid ideid ettevõtluse edendamiseks, firma või kaubaartikli nimetuse leidmiseks, tootetäiustuseks, pilkukõitva reklaami tegemiseks?**
- **Kuidas harjutada loovat mõtteviisi kirjatöös?**
- **Kuidas püsida ka igapäevastes töödes ja talitustes loova mõtteviisi hoovuses?**
- **Kuidas muuta vaimne töö kõitvaks mänguks?**
- **Kuidas edendada loomingulist koostööd?**
- **Kuidas saada iluelamustest või naljakatest juhtumitest loovust toetavaid impulsse?**
- **Mis tähtsus on loometöös edasiviivatel vihjetel ja kust neid saada?**



- Milline näeb loomingu köögipool välja psühholoogiateaduse vaatenurgast?
- Kuidas ületada mõttejäikust, autoriteedikartust jt loovustõkkeid?
- Kuidas liita loometöös ühte teadmised-oletused, täiendada entusiasmi kriitikameelega ning loogilist arutlust vaba fantaasiaga?
- Mil viisil kergemini välja tulla loomingulise kriisi perioodidest, leida uusi inspiratsiooniallikaid ja virgutada endas sisekaemust?
- Kuidas kasutada elu loomulikud probleemolukorrad ära leidlikkuse ja loova mõtteviisi arendamiseks?

Loov töö rõõm tuleneb paljuskki tegevusest enesest ja oma võimete mängupanekust, mitte üksnes töö sooritamise kaasnemisest (raha, tunnustus, kuulsus jne). Ehkki loovus on igale inimesele põhimõtteliselt kättesaadav, pole kaugeltki kindel, et me oskame elus oma loomevõimeid väärtuslikult kasutada. Etteruttavalt öeldes – palju harvem, kui meie aeg seda nõuaks.

Lähemal vaatlusel võib loovuse eelduste seas esile tõsta suure hulga mitmesuguseid tegureid, alates keskkonna survest ja elu enese väljakutsetest ning lõpetades päevaunede sihipärase kasutuselevõtu ja intuitsiooni virgutamise idamaiste võtetega. Nagu öeldud, on loometöö üks olemuslikke jooni otsinguvälja järjepidev avardamine, nii et ülesande lahendamisel teadvustataks üha enam olulisi asju, kaasates aina uusi probleemiga seotud alasid ja arvestamist väärtuslikke asjaolusid, aga ka varjatud võimalusi ja tegutsemise alternatiive. Leidlik meel ja loov fantaasia töötavad edu ka siis, kui mingis olukorras puuduvad selged tegevusjuhised ja eelteadmised.

Loovuse üks avaldusi on niihästi kogutud teadmiste kombineerimise kunst kui ka oskus korvata teadmislünki edasiviivate oletustega. Sellele lisaks väljendab loovus end veel nii mitmelgi viisil, mis tegelikult tähendab seda, et me võime ka elus toimida loovalt mitut moodi. Mõistagi pakuvad igapäevaelu olukorrad meile loovuse harastamiseks muutlikke võimalusi, ent loov natuur märkab olemasoleva täiustamise ja improviseeriva tegutsemise võimalusi teistest

sagedamini. Erich Fromm on öelnud, et loovuse õppimine on ühtaegu ka elamiskunsti õppimine. Algaja innustus, kogemusele avatus ning soov teha oma kätega midagi uut muudavad elu sisukamaks ja emotsionaalselt rikkamaks, ent need aitavad muuseas kergemini jagu saada ka hingemuredest ja argiprobleemidest.

Paljude vähemloovate inimeste probleemiks pole niivõrd vaimsete eelduste puudumine, kuivõrd meelega masinlikkus ja šabloonne mõtlemisviis. XX sajandi lõpp on kujunenud erakordselt kiirete muutuste ajajärguks peaaegu kõigil elualadel. Loovusest ilmajäetult kannataks tugevasti meie võime kohaneda elukeskkonna hoogsate pöörete ja üha uute väljakutsetega. Oleme jõudnud ajastusse, kus elus ei taga edu mitte niivõrd ulatuslik faktiteave (infotehnoloogia abil leiab tarviliku teabe suhteliselt hõlpsasti üles), kuivõrd mõtete voolavus, lähteinfo kombineerimise kunst ja loov leidlikkus.

Loovus on üks neid tugeva tundevärvinguga sõnarosinaid, mida kasutatakse tihti inimestele meelega järele olemiseks ja nende mõjustamiseks. Sellest räägivad poliitikud, kasvatusteadlased ja haridusjuhid ning aeg-ajalt lipsab sõna *loovus* ka kooliõpetajate keelepruuki. Mida selle all on üldse mõeldud? Võib arvata, et iga inimene täidab loovuse mõiste enda jaoks üsna isesuguse sisuga. Tavakõnes käsitletakse loomingulisust kunstnike, kirjameeste, muusikute, teadlaste ja leidurite harva esineva andena, mis väljendub esteetilise või tunnetusliku väärtusega loomeviljas: värsis, helindis, maalil, teaduslikus avastuses, leiutises vms. Sellelt vaatekohalt on arvestatav loovus heal juhul ehk 3–5 protsendil täiskasvanuist.

Üsna levinud on ka arusaam, kus loomingut vaadeldakse metafoorselt, mis tahes tulemusliku tegevuse sünonüümina. Nõnda tõlgendatult võiks iga inimene kujuneda innuka ja sihikindla tegutsemisega.

Eestis on loovuse uuringud häirivalt kauaks toppama jäänud. Ilmekas on näiteks fakt, et Tartu Ülikooli psühholoogiaosakonnas valmisid viimased selleteemalised diplomitööd kümmekond aastat tagasi. Loovuse madalseisu näitab seegi, et me jääme leiutiste ja patenditaotluste osakaalult tuhande inimese kohta näiteks Jaapani või

Ameerika Ühendriikide vastavaile näitajaile paarkümmend korda alla. Samal ajal kui põhjanaabrid soomlased on loovuse lahtimõtestamisele, väärtustamisele ja arendamisele pööranud viimasel veerandsajal aastal väga suurt tähelepanu, loodame meie seniajani importida teaduses ja ka hariduses tarviliku oskusteabe välismaalt. Kohalike autorite (populaar)teaduslikud raamatud moodustavad vaid murdosa tõlketest, paljud meie nimekad teadlased ja õppejõud praktiseerivad aga välismaal. Niisiis oleks tõepoolest viimane aeg loovusteema taas ausse tõsta.

Mõni sõna ka loovuse seosest traditsioonilise kooliga. Uue sajandi künnisel leiab üha enam rõhutamist seisukoht, et kool ei peaks noortele andma kaasa mitte üksnes ajakohase teadmispagasi, vaid hoolitsema ka nende loovuse arendamise eest. Samas on enamik kasvatusaadlasi arvamusel, et traditsiooniline kool mitte üksnes ei jäta loomevõime arengut unarusse, vaid koguni lämmatab selle. Kellelegi pole näiteks uudis, et klassijuhatajate nuhtluseks olevatest lastest on tähelepanuväärne osa lihtsalt mittestandardse mõtteviisiga loovad olendid. Ilmselt jätavad sajad andekad inimesed igal aastal kõrgkooli pooleli üksnes seepärast, et nad ei suuda oma loovat natuuri talitseda eksamitel nõutud ainepunkte hankima. Raamatu "Kuidas leiutada" autorid Meredith W. Thring ja Eric R. Laithwaite nendivad, et mõistuse harimine kannatab nii humanitaar- kui loodusteaduste vallas ühe üldise puuduse käes: "Püütakse esitada õppuritele fakte, dogmasid, arvamusi, ideid, teooriaid ja teoreeme, mida nad hiljem peavad poolseeditult eksamil välja rõhatama. Harva õpetab tõeliselt hea õppejõud üliõpilasi iseseisvalt mõtlema, kujundama oma arvamusi ja tegema järeldusi."

Käesolev raamat on kirjutatud usus, et loovuse olemust tundes õpime me seda paremini hoidma ja hindama, arendama ning kasutama.

## KUIDAS SAADA UUSI JA LEIDLIKKE IDEID

Rakenduspsühholoogias on välja töötatud sadu elus edu töotavaid põhimõtteid niihästi elumuredest jagusaamiseks, stressi talitsemiseks, õpivõime suurendamiseks ja heade suhete arendamiseks kui ka mälu parandamiseks, intellekti arendamiseks ning loovuse virgutamiseks. Mõned inimesed suhtuvad sääraresse võtetesse juba ette skeptiliselt, kaheldes selles, kas üks lihtne võte või omandatud põhimõte ikka korvab puuduvat võimekust, aga ka selles, kuivõrd keegi üldse viitsib eneseabiraamatuis heldelt antud õpetusi ellu viia. Loovust ergutavate võtetega on lood umbes samad nagu suitsetamisvastaste artiklitega, mida loevad põhiliselt mittesuitsetajad: ennekõike näivad loova mõtlemise tehnikad köitvat neid, kes niigi loovad.

Õelgem sissejuhatuseks, et loovus pole väsinud hobu, keda annaks kannuse või piitsaga ärksamaks turgutada – mis tahes tehnikast on tähtsam tugev siseajend olla iseseisva mõtlemisega, otsiva vaimuga ja loov. Loovuse arendamine ei eelda sugugi seda, et peaksid aegumatu kunstiväärtusega romaani kirjutama, uue kunstivoolu rajama või vähivõime leiuutama. Leidliku tegutsemise mõnu ja tulemuslikkust võib kogeda kõige argipäevasemates ettevõtmistes. Ja kindlasti lisab loovus igapäevasest tööst, suhtlemisest või meelisharrastusele pühendumisest saadavat meelerõõmu.

Leidliku meele jaoks ei sea elu mingeid piire. Samuti ei saa öelda, et loova tegutsemise püüd asetaks meid mingite kindlate võtete või meetodite raamidesse – loovusel võivad olukorrast olenevalt ilmned kõige erinevamad palgejooned.

Enamik loovmõtlemise tehnikaid ei eelda kaugeltki seda, et mida-

gi tehtaks rohkem ja pingelisemalt, vaid et loov otsing kujuneks kiiremaks, lõbusamaks ja tulemuslikumaks. Erinevalt näiteks mõnestki "supermälu" arendamiseks pakutud meeletrikist ei nõua lõviosa loovustehnikaist kõrgendatud tähelepanu ega süvenenud keskendumist või muid kurnavaid vaimseid ponnistusi. Küsimus pole selles, kuidas enam vaeva näha, vaid kuidas olla loov ja leidlik... väiksemate jõupingutustega.

Enamjagu nn loova mõtlemise tehnikaid ei tee meid mitte hoobilt loovamaks, vaid pigem suunab kasutama sääraseid intellektuaalse tegevuse võtteid, mis suurendavad jõudsalt uute ideede leidmise tõenäosust. Igauhe loomevõime kasvab sedamööda, kuidas ta päevast päeva juurdleb iseseisvalt probleemide üle, püüab leida uusi ideid, julgeb olla originaalne, annab voli loovale fantaasiale jne. Seega tõstab ajurünnak, mõttetalgutel osalemine või mõni teine meetod küll nende rakendajate loovusvõimet, ent selleni jõutakse kaudselt: kõigepealt tunnetustõkete ületamise, siis otsinguvälja sihikindla avardamise ja lõpuks probleemikeskse ja loova eluhiaku väärtustamise ning realiseerimise kaudu.

Värskeid ideid läheb vaja iga kord, kui lahendamist ootab mingi uudne või mittestandardne probleem. Samas teeb ka tuntud ülesande või tuttava probleemi tavatul viisil lahendamine katse meile köitvaks. Järgnevas loendis on toodud hulk loova otsingu ülesandeid, mis kõik eeldavad uusi ideid ja kujutlusvõimet.

### **Loominguliste ülesannete näiteid**

- ♦ Tuntud toiduainetest originaalse hõrgutise valmistamine.
- ♦ Vilu ilmaga meeleoluka nädalalõpu kavandamine.
- ♦ Väikefirma äriplaani koostamine.
- ♦ Kohalikule ajalehele mingil erutaval teemal kaastöö tegemine.
- ♦ 20 000 krooni täiendava sissetuleku kiire hankimine.
- ♦ Välismaiste tuttavate leidmine kevadise puhkereisi ajaks.
- ♦ Enesemotivatsiooni kujundamine inglise keele õppimiseks.
- ♦ Arvuti või Interneti võimaluste kiire tundmaõppimine.
- ♦ Kasulike tutvuste loomine uues töö- või elukohas.
- ♦ Ajalehtedest-ajakirjadest eluoluks tarviliku info pidev hankimine.

- ♦ Järjepidev erialane enesetäiendamine.
- ♦ Kuulutuse koostamine kassi- või koerapoja äraandmiseks.
- ♦ Lühiromaani faabula väljamõtlemine.
- ♦ Toetava kirja kirjutamine tuttavale, kes kaotas hiljuti töökoha.
- ♦ Enesetutvustamine tutvumiskuulutusele vastamisel.
- ♦ Abituriendi abistamine talle edasiõppimiseks sobiva ala leidmisel.
- ♦ Firmale logo väljamõtlemine.
- ♦ Vemmalvärsi tegemine seltskonna lõbustamiseks.
- ♦ Kuis korraldada mõnus aiapidu.
- ♦ Mida teha suvepuhkusega.
- ♦ Kuidas leida lapsele sobiv nimi.
- ♦ Essee kirjutamine äsja loetud raamatust.
- ♦ Reklaamlause nuputamine.
- ♦ Kuidas kavaldada end dieeti pidama.

Loovuse esiletulckule on toeks need psüühilised protsessid ja seisundid, mis virgutavad uudishimu ja vaimset avatust. Olulisel kohal on usk endasse ja oskus seista vastu sotsiaalsele survele. Sedagi tuleks õppida. "Kõige rohkem hämmastab mind meie kalduvus tunda end alaväärsena," kirjutab neurolingvistilise programmeerimise (NLP) asjatundja Diana Beaver. Loometöö iseloomulikuks stardijooneks on edasiviiva idee või leidliku lahendi saamiseks aina uute ja uute võimaluste läbikaalumine. Enamikku allpool toodud toimumisviise võib käsitada niihästi otsingulist ärksust (loometöö motivatsioon) tugevdavate vahendite kui ka mõtlemistõkete ületamise võtetena.

**Üldise vaimse ärksuse suurendamine.** Arvesse tulevad nii füüsilised harjutused kui keskendumisrituaalid, häälestava muusika kuulamine, virgutavad joogid vms. Kurnatule ja tööst tüdinule oleks vaimse erksuse tagasivõitmise kindlaim viis korralik puhkus või värskendav uinak.

**Meele häälestamine loomingulisele lainele** tähendab teadlikku suundumist ühele või teisele loometöö alale, näiteks uute ideede otsingule või mõttelennu virgutamisele. Selles taotluses annavad tuge keskendumisrituaalid, saatemuusika kuulamine, teemale suunav vestlus, probleemi sisse juhatava kirjanduse lugemine jne.

**Valmisolek loovaks eneseteostamiseks** – tugev soov oma võimed mängu panna ja need välja arendada; ehe eneseväljendus – valmisolek ilma autoriteete kopeerimata ja sotsiaalsest survest hoolimata esile tuua ja välja öelda omaenda mõtteid, tundeid, kujutlusi.

**Uute mõtteseoste leidmine.** Eri teabeühikute vahel tulemuslike seoste loomine on uue ja edasiviiva mõttetöö kindlaid mooduseid. Nii selle kui enamiku teiste allpool kirjeldatud võtete omandamiseks saab kasutada paljusid sellekohaseid võtteid ning selle raamatu järgnevas osas tutvustamegi neist mõnda.

**Kujundeis mõtlemine** – võime luua kujundlikku ning väljendada oma mõtteid ja tundeid kujundite keeles.

**Intuitsiooni kasutamine** – probleemidele otsitakse lahendusi intuiitselt, ilma küsimuse igakülgse loogilise läbiuurimiseta.

**Mängulust** – oskus saada rahuldust ja naudingut tegevusest endast ning mängida mõttes mitmesuguste ideede ja võimalustega; ümbritsevate nähtuste, ideede, vormide ja suhetega mängimise võime.

**Struktuuride kujundamine** – segase ja kaootilise teabe korras-tamine ehk selles esmase struktuuri loomine on abiks niihästi õppimisel kui mittestandardsete probleemide lahendamisel. Info lah-timõtestamiseks sobivad mitmed standardjaotused, aga ka olemasole-va teabe intuiitiivne jaotamine alajaotustesse, tasandisse või klas-sidesse.

**Romantiline eluhoiak** – põneva, seiklusliku, emotsionaalse, salapärase otsing elus näib otsingulisele aktiivsusele olevat kindlaks toeks. Leiunduses öeldakse, et igav otsing on perspektiivitu otsing, seepärast oleks salapära avastamine enesemotiveerimisel igati teretul-nud.

**Emotsionaalne intelligentsus.** Esimesel hetkel paistab, et emot-sioonidel pole loovusega erilist seost. Ent just tundmused on see liiku-ma panev jõud, mis sunnib meid meie loomulikust laiskusest ja inert-susest hoolimata midagi saavutama. Idamaades võrreldakse inimese keha vankriga, tema tundmusi hobusega ja mõistust hobusemehega. Tunnetekultuur annab vankris istujale ohjad, mis lubavad hobu õigesti juhtida.

**Tegevuses keskendumine** – võime kontsentreeritud tähelepanuga kehtvalt pühenduda käsilevõetud tegevusele.

**Ideede visandamine** – uute ideede algvariantide kiire paberilepanek nende edasiseks läbitöötamiseks. Keeruka ja mitmeplaanilise probleemi uurimine ülevaatliku skeemi või korrapärase mandala kujul aitab selle olemust paremini lahti mõtestada.

**Mõttekäigu juhtimine uutele radadele** – probleemi senisest käsitusviisist lahtiütlemine ning selle põhimõtteliselt uute analüüsimis- ja lahendamisvõimaluste otsing.

**Sensorsete stiimulite kasutamine.** Loomingulisel tööil võib juhulikult kuulnud meloodia, vaatepilt, lõhnaaisting või mingi muu tajupilt anda otsese tõuke värse idee leidmiseks või probleemi uudisel viisil lahendamiseks.

**Probleemi võtmine väljakutsena** – raskustega rinnutsi asumine aitab leida endas ülesande lahendamiseks tarvilikud varuvõimed.

**Puuduste varjatud eeliste nägemine.** Asjad pole elus üheselt head ega halvad ning nii mõnelgi elualal kätkeb millegi häiriv puudumine eduka tegutsemise varjatud võimalusi: kriis on arengu lähtepunkt; majanduslik surutis õpetab säästlikumalt tarbima; kerge terviserike sunnib loobuma väärest eluviisist; pikne värskendab õhku; kaoses peituvad juba korra esmased märgid; hääbuv annab teed uuele jne.

**Edasimõtleamise harrastamine** on suunatud leitud lahendi jätkuvale täiendamisele ja viimistlemisele. Sellised tuntud loova otsingu tehnikad nagu ajurünnak, mõttetalgud ja sünektika õpetavad uute probleemide lahendamisel kunstlikult pikendama ideede genereerimise järku. Juhul kui lükkame lõpliku otsuse rahumeeli edasi, võime selleni jõudmiseks välja mõelda ja läbi kaaluda mitu korda enam ideid, kui seda tehakse tavamõtleamise korral.

**Humeel** – soov saada esteetilisi elamusi, püüd kauni loomisele ja harmoonia taotlus.

**Kriitiline mõtteviis** – tavatõdede ja harjumusliku mõtteviisi kahtluse alla seadmine.

**Riskivalmidus** – valmisolek riskida soovitud eesmärgi saavutamiseks ebaõnnestumisega.



**Ideede laagerdama panek** – probleemide ja ideede edaspidiseks uuringuks alateadvusse juhtimine.

**Ideede mitmekülgne hindamine** on näiteks ettevõtluses ja juhtimises laialt kasutatav võte, mis sunnib probleemi lahendajat seda mitmekülgselt läbi kaaluma, otsinguvälja avardama ning leitud lahendid kriitiliselt üle vaatama.

Loovuse sünnipäraste algete hooliv ärakasutamine eeldab elus võimalikult sageli säärase psüühiliste protsesside ja seisundite kujundamist, kus me oleme vastuvõtlikud uuele kogemusele, teadmishimulised, uuendusmeelsed, keskenduvad ning täis julgust ja indu leida mingile uuele või tuntud probleemile kordumatult isikupärane lahendus.

## **Erista olulist**

Olulise mõistmine on tähtis nii inimsuhetes kui algava hooaja moejoone tabamisel, uue tehnika näituse külastamisel ja igahommikul ajalehe lugemisel. Ulatuslikus infos olulise äratundmine on abiks elu pidevalt muutuvate olukordadega kohanemisel. Enamik teaduslikke avastusi põhineb laiematele seaduspärasustele viivate kõnekate faktide registreerimisel, loendamatu hulk tootetäiustusi ja leiutisi on alguse saanud olemasoleva parendamise ja arendamise võimalusi eristavast pilgust. Loov müügitöö eeldab eri ostjarühmade vajaduste ja ootuste eristamist. Parimad reisikirjad põhinevad teiste maade ja kultuuride oluliste iseärasuste kirjeldamise oskusel.

Olulise eristamiseks tuleks märgata ja mõista neid tähendusrikkaid ilminguid, korduvustendentse, seaduspärasusi ja suundi, mis tulevad elualadel esile. Samalaadses on eristavate tunnuste äratundmine märksa raskem kui eri liiki kaugete nähtuste võrdlemisel. Kõige lihtsam on seda teha nii, et ajas ja ruumis mõttega vabalt edasi liikuda ning kaugelid elunähtusi omavahel kõrvutada.

Toogem paar lihtsat laadi eristusülesannet.

- Mängime endale järgemööda ette inglise ja itaalia hitte, saksa šlaagreid ja prantsuse šansoone. Vahe on tuntav, kas pole? Püüdkem seda

kirjeldada. Samas vaimus võiksime võrrelda näiteks soome ja eesti kirjandust ning Vene ja Ameerika filme.

- Seaduspärasusi avastavaks meeletreeninguks sobiks jälgida mingi perioodilise väljaande muutusi viimasel kümnendil. Üheainsa kümnendi jooksul on eesti ajakirjanduse pale muutunud tundmatuseni.
- Enamikus muuseumides on väljapandud esemed jaotatud mingi kindla kategooria alusel, näiteks ajajärkudesse, kunstivooludesse. Näitusesaalis jalutades tasuks teha iseseisvaid tähelepanekuid selle kohta, mille poolest erineb klassitsism barokist, barokk rokokoost, viimane romantismist, naivism realismist, postmodernism modernismist jne.
- Ladina mõttetera ütleb: *ex ungue leonem*. Paljude suurte kirjanike ja kunstnike loomingus on ära tuntav neile isikupärane käekiri. Teisest küljest on suurtel meistritel ka oma jäljendajad. Näiteks on Eestis läbi aegade leidunud nii Dostojevski polüfooniliste sise-monoloogide kui ka Hemingway stiliseeritud lakonismi jäljendajaid.
- Tallinnast Pärnusse sõites on raske mitte märgata olulisi erinevusi nende kahe Eesti linna kaupluste nimedes ja vitriinide kujunduses.
- Huvipakkuv on tähele panna, kuidas mõned endisaegsed kaubad, poliitika suurmehed, lauljad või mõttetargad jõuavad aastate möödudes uuesti turule või muutub aastakümneiks unustuse hõlma vajunud moevool ühtäkki menukaks. Näiteks tõi *New Age*'i liikumine XX sajandi lõpul uuesti esile mitu sajandialguse müstikut (Blavatsky, Gurdžijev jt).

Olulise eristamine on tähtis nii päevasündmustest lugu kirjutava ajakirjaniku, börsimaakleri kui teatrikriitiku töös, ent see on keskne ka arsti ametis (haiguste sümptomid), õpetaja (õppijate taseme näitajad, tüüpvead), kriminalisti (kuriteo ajale ja kohale viitavad tunnused) või majandusanalüütiku (firmade tasuvuse näitajad jm) kutsetöös ja paljudel teistel aladel.

Toome järgnevalt veel mõned eristava pilgu treenimise olukorrad.

### **Liigita ja üldista**

1. Püüa võimalikult kiiresti kindlaks määrata teleris juhuslikult näh-

tud filmi žanr. Võid selleks välja töötada omaenda liigitusaluse, näiteks: vangladraama, ulmeõudukas, 50. aastate vestern (ja selle paroodia), *kungfu*-film, vene märul, saksa naistekas, 60. aastate vampiirikas, uue laine eksperiment, tõsielu õppefilm vm.

2. Erista ametiasutuses, ühissõidukis või tänaval kohatud inimesi nende majandusliku elujärje, sotsiaalse kuuluvuse ja elukoha järgi.

### **Märka iseloomulikke detaile**

1. Milliste välimustunnuste järgi võiks Tallinna vanalinnas vahet teha soome ja rootsi turistide vahel, ilma et kuulaksid nende kõnet?
2. Kuidas võiks teaduslikul konverentsil esinejate kõnelemisviisist välja lugeda, kes elab Tallinnas, kes Tartus?

### **Kauba kvaliteedi määratlemine**

1. Kuidas otsustada turul käies porgandite, kurkide ja banaanide kvaliteedi üle?
2. Mille alusel otsustada kingapoes jalatsite vastupidavuse üle?
3. Kuidas teha tundmatu romaani ostmisel kindlaks, kas see tundub igav või huvitav?

### **Viie põhijärelduse võte**

Too kohe pärast mingi objektiga põgusat tutvumist esile selle viis iseloomulikku omadust. Näiteid:

- ♦ päevateemalise artikli viis keskset teesi;
- ♦ äsjaloetud raamatu viis uudislikku seisukohta;
- ♦ viis kriteeriumi supelranna kvaliteedi üle otsustamiseks;
- ♦ viis põhjust eelistada üht turismimarsruuti teisele;
- ♦ maastikumaali viis tunnust, mille järgi seda elutuppa seinale sobitada;
- ♦ naabermaja asukate eluviisi iseloomustavad viis tunnust;
- ♦ taani (või mis tahes teise) keele eripära viis näitajat.

Lisame mõned olukorrad, kus **asja olemuse välkkiire äratundmine on tähtis:**

- ♦ kala näkkamine;
- ♦ päikesepõletuse oht;
- ♦ flirt: kehakeele lugemine;
- ♦ vastaspoole hoiaku mõistmine ärilistel läbirääkimistel;

- ♦ kriminaali agressiivne käitumine;
- ♦ instruksioonide taipamine.

### **Tulevikusündmuste ja -suundade ennustamine**

1. Pane mingil peoõhtul, kokkutulekul või avalikul üritusel tähele, kuidas inimeste vastastikune pilkude vahetamine, ruumis asetumine, üksteise poole pöördumine ja küsimustele vastamine annavad juba varakult märku, kuidas kokkutulnud rühmituvad ning kes kujuneb seltskonna liidriks.
2. Mõttele järele, milline rõivamood, ettevõtlusliik, kirjandusžanr, bänd, unustatud klassik või praegu tunnustamata anne võib kolme, viie, kümne aasta pärast üldise tunnustuse võita.

### **Häälesta end loomingu lainele**

Loominguline innustus pole igapäevane külaline, vahel tuleb selle saabumist oodata mitu nädalat või isegi kuud. Pole siis imestada, et just loomeinimestele on olnud omane säärase rituaalsete tegevuste kasutamine, mis aitaksid ainevalda sisse elada ning keskenduda. Gustav Mahler silitas loomeinspiratsiooni oodates karusnahka, Rudyard Kipling kirjutas mõtete paremaks koondamiseks musta tindiga. Selleks et loomingulisel lainel püsida, joonistas Carl Gustav Jung psühholoogiliste probleemide üle juureldes paberile mandalaid, Ludwig van Beethovenil oli loomepalangu perioodil tavaks endale jäävett pähe kallata, enamik Agatha Christie teoseid olevat aga valminud... vannis. Johannes Brahmsile pakkus inspiratsiooni kingade puhastamine, Friedrich Schiller aga hoidis meele virgutamiseks lauasahtlis pikantset lõhna eraldavaid mädanenud õunu.

Loomingu salapära kutsub katsetama ka mitmesuguseid maagiavõtteid. Idamaiste huvidega kirja- ja kunstirahvas on innustust saanud hommikumaise muusika kuulamisest ja suitsupulkade põletamisest, mõned joonistavad nagu psühholoog Jung üles maagilisi kujundeid, teised retsiteerivad mantraid või süüvivad mõtlusse.

Näiteks kasutas Inglise kirjanik Aldous Huxley oma loomingus teadlikult meditatiivsesse seisundisse siirdumise võtet.

Mõnele kirjamehele mõjub ärgitavalt see, kui ta pikema töö ajal loeb vahel läbi mõne lehekülje oma vaimse eeskuju raamatust. Usklik võib hingelist kosutust saada vaimuliku kirjanduse vahendusel, igaühele on teada virgutusjookide keskendumist parandav toime. Ent mõnigi lihtne rituaal nagu laua kraamimine, paberite korrastamine, kohvi keetmine võib samuti keskendumisel abiks olla. Enamasti on enesehäälestamise võtte leitud juhuslikult ning selle toime mehaanika üle ei arutata. Kuid lähemal vaatlusel võib mõneski rituaalis ilmnedasümboolne seos loomingulise ülesande mingi aspektiga. Koera (või karusnaha) silitamine võib endast kujutada loomingu objekti vaigistamise ja selle poolchoiu võitmise katset, vanni mõnusus ja kaalutuse tunne (A. Christie näide) lisab sullejooksule hoogu, tee või kohvi valmistamine ja joomine näib meenutavat loomeeliksiiri kasutamist.

Loomingupsühholoogia seisukohalt pole enesehäälestamise rituaalid mitte üksnes mõistlikud, vaid lausa vajalikud. Teaduskeeles väljendatult tagame eredate tajupiltide (visuaalsete või auditiiivsete kujundite) või kinesteetiliste (tegevuslike) toimingutega endale vaimse erksuse, virgutame avastamisindu ja loome endale keskendumist soodustava meeles seisundi.

Rituaalide ja sümboolsete tegevuste maagia aitab niisiis loometöoks hingeliselt, vaimselt ja kehaliselt ette valmistada, mõtteid koguda, kehvast meeolust vabaneda, tähelepanu koondada ning end füüsiliselt pikemaks ajaks mobiliseerida.

Suure hulga enesesisenduse ja n-ö avasilmi hüpnootsi võtteid on välja töötanud NLP ehk neurolingvistilise programmeerimisega eksperimenteerijad. Sellest vallast ilmus äsja meie lugemislauale Diana Beaveri raamat "Õpi mängeldes" (Tallinn, Sinisukk, 1999).

## **Harrasta hargmõtlemit**

Psühholoog Joy Paul Guilford eraldas 50. aastail California ülikoolis tehtud katsete alusel kaks mõtlemise põhitüüpi, mida ta nimetas *konvergentseks* (koonduvaks) ja *divergentseks* (hargnevaks,

hajusaks, lahknevak) mõtlemiseks. Konvergentset arutlemist iseloomustab loogiline ja deduktiivne (üldiselt üksikule siirduv) mõtlemine, mis enamasti annab ainult ühe "õige" tulemuse; divergentne mõtlemine eeldab aga kujutlusvõimet, originaalsust ja paindlikkust ning see pakub üldjuhul küsimusele või probleemile mitu erinevat vastust.

Vaatame näiteks küsimust "mille poolest sarnanevad teineteisega jalgratas ja kaubik" Koonduv mõte teeks kiire, kuid pealiskaudse järelduse, et mõlemad on sõiduriistad, hargnev mõtteviis ei piirdu aga sellise hõlpsa liigitusega, vaid avastab näiteks, et nii jalgrattal kui autol on pedaalid ja pidur; mõlemad langevad vahel varaste saagiks; nii ühe kui teisega saab Maksimarketis tehtud sisseoste koju toimetada; mõlemaga sõites on jalakäijad tülinaks.

Parima tulemuse saab nende kahe mõtteliigi ühendamisel nõnda, et uute ideede otsingu ajal anda roheline tee hargnevale mõtlemisele, leitud variantide valikul ja viimistlemisel aga koondavale arutlusele. Mõtteviisi valik oleneb paljuski konkreetsest olukorrast, näiteks inimeste vahel valitsevast õhkkonnast. Vaba mikrokliima toetab hajusat, alternatiivides mõtlemist, samas võib aga pinev õhkkond virgutada kriitiliselt konvergentset mõtlemist.

Üks hargneva mõtteviisi harjutamise viise ongi eri objektide ühiste või neid eristavate tunnuste leidmine. Vastuste ohtrus tõendab võimet siirduda nobedalt ühelt mõttelt või asjalt teisele. Kahe asja sarnaste ning erinevate joonte kramplikult korrektsel esiletoomisel põhineb ka tänapäeva folkloori rikastav lugematu hulk naljakaid kõrvutamisi. Sellelt lähtekohalt on leiutatud arvukalt humoorikaid ülesandeid, mis algavad sõnadega: "Mille poolest erinevad..." või: "Mis on ühist...", näiteks:

- Mille poolest erineb vana kaamel uuest käterätikust? (Üks on must, teine puhas; üks on pehme, teine kare; üks õõtsub, teine ripub jne.)
- Mis on ühist mobiiltelefonil ja šampoonil? (Mõlema müümiseks tehakse meeletult reklaami; nagu šampoon, on peaacgu igas Eesti peres ka mobiiltelefon.)

## Kujunda töökeskkond õdusaks

Meeldiv töökeskkond rahustab, kõrvaldab ärevuse, tagab kaitstustunde, virgutab ilumeelt ning annab tuge harmooniat, tasakaalustatust ja lõpetatust taotlevale tegutsemisele. Loomingulist tööd on soovitatav teha ruumis, mis tundub õdus, ent mitte uinutavalt mugav ning mille sume valgustus ja esemete käepärane paigutus aitaksid kaasa mõtete koondamisele ja pikaajalisele keskendumisele. Töö sujub hõlpsamini, kui ruumis on piisavalt ruumi. Nõnda kaob vajadus töövahendite pideva käest panemise ja hilisema ülesotsimise järele. Tööde korraliku kavandamise kasu väljendub ka selles, et nii koondatakse jõuvarusid ja luuakse sisemuses otsustavaks pingutuseks tarvilik valmisolek. Lühikesed tähtajad lisavad motivatsiooni, ajakavas püsimine annab aga juurde tööst saadavat meelerahu.

Järgnevate abinõude tarvituselevõtt ei nõua kuigi suuri kulutusi, piisab, kui on usku nende toimesse ja head tahet.

1. Hangi endale pöördtool ja sea iste sobivasse kõrgusse.
2. Täienda hajutatud laevalgustust paari-kolme kohtvalgustiga nii, et võid töötsoonis valida optimaalse valgustusrežiimi.
3. Paiguta aknale selline kardin, millega oleks hõlbus väljast tuleva valgusvoo tugevust muuta.
4. Sea kõik tarvis minevad töövahendid käeulatusse (lauale, sahtlisse, riiulile jne).
5. Aseta nähtavale kohale mingi ese, mis sümboliseerib sinu seniseid saavutusi: diplom või auhind, enda maalitud pilt, välisreisilt toodud meene vm.
6. Aseta oma tööruumis üles stend skeemide, tabelite, põhimõistete ja töögraafiku paigutamiseks.
7. Juhul kui sulle meeldib joonistades mõelda ja seistes töötada, hangi endale töötuppa ka valge tahvel, kus on hea ideede skeeme kirja panna ja ülesande kavandite kallal töötada.
8. Muuda töölaualt juhitavaks muusikaseade (võimaluse korral ka teler või video).

## *Feng shui*

Viimasel ajal on läänes ja ka meil Eestis üha enam tähelepanu võitmas iidne Hiina õpetus sellest, kuidas elada loodusega kooskõlas – *feng shui*. Muude elamistarkuste hulgas jagab *feng shui* näpunäiteid selle kohta, kuidas teha oma kodu õdusaks ja tööruum suuremat jõudlust andvaks. Toogem mõned suunised.

- Kabinet peaks paiknema sissekäigust eemal turvalises tsoonis, selle vastas ei tohiks olla tualetti ega lifti. Tualeti või lifti negatiivse *chi* (energia) tõkestamiseks oleks soovitatav neile vastu paigutada peegel.
- Kabinet ei tohiks paikneda pika koridori otsas, kuhu *feng shui* asjatundjate meelest koondub negatiivne energia.
- Ülemustel soovitatakse oma kabinet sisse seada nõnda, et aknast avaneks vaade itta või põhja. Iidsetel aegadel arvati, et nägu põhja poole istudes kindlustad endale elus edu; lõunasse vaadates lõtvud ja tunned end vabalt; hoides töötades pilgu itta, tagad endas püsiva energia ja leidliku vaimu; läände vaatamine on aga soodus uute ja tavatute ideede leidmiseks. Hoides laual eri värvi esemeid, võib taotleda sama efekti, mis annaks ilmakaare valik. Must ese sümboliseerib laua orienteeritust põhja, punane lõunasse, eluslilled itta, metall läände.
- Tavalisest veidi suurem kirjutuslaud lisab enesekindlust ja loob paremad eeldused ametialaseks tõusuks.
- Ära kuhja oma kabinetti liigset mööblit; avar ruum annab vaba enesetunde.
- Ära aseta oma lauda (arvutiga) vastu seina, sest selline paigutus ärritab ja teeb rahutuks.
- Mitte mingil juhul ära istu selg akna poole, sest säärane asend kahandab oluliselt võimalust saada teistelt inimestelt toetust ja abi.
- Idamaades on tavaks, et ärimehed asetavad oma lauale metallist laeka, kuhu on pandud mõned mündid – see töötab jätkuvat edu äris.
- Kõik liigne ruumis, eriti kuhjuvad paberid kirjutuslaual kahandavad keskendumisvõimet ja eksitavad.



- Kirjutuslaud tuleks paigutada uksest võimalikult kaugemale ja istuda selle taga nii, et uks jääks pilgu alla. Selg ukse poole istumine vähendab turvatunnet.
- Võimaluse korral oleks kabinet soovitatav sisse seada üles suunduva trepi lähedusse (see sümboliseerib kasvavat energiat ja edu), mitte aga trepi alla.

## Kaardista oma probleem

Igapäevases elus kasutame laialt *probleemi* mõistet. Ent mida selle all õieti mõelda? Probleem (kr *problēma* – etteasetatu, raskus) on lahendust nõudev küsimus, uurimisülesanne, teadmine teadmiste vajaku kohta. Kirjeldatud laadi küsimus tõuseb päevakorda siis, kui ülesande lahendamiseks ei piisa senistest teadmistest ja puudu jääva info (seletuste, juhiste, tegevuskava...) hankimise algoritmi pole teada. Probleemiseade keskseks eelduseks on niisiis ülaltoodud teadmiste vajaka jäämise tajumine, millele järgneb info, teadmiste, tingimuste ja meetodite otsimine küsimuse lahendamiseks.

Probleemülesanne kujuneb probleemi olemuse, eesmärgi ja selle lahendamise põhinõuete sõnastamisel. Lähteülesannet on seda hõlpsam järgida, mida selgemini ja täpsemalt see kirjeldab probleemi tuuma. Kuna lähteolukorra olemus pole kaugeltki alati üheselt selge, jääb paljudel elualadel – näiteks inseneri- või juhitöös – hulk probleeme paratamatult hägusaks, laialivalguvaks. Ülesande püstitamine oleneb paljuski vastuolu esiletooja käsitusest ning tervele hulgale elus esinevatele puudujääkidele ja vastuoludele ei leidu üht ja lõplikku vastust. Seepärast võikski **probleemide olemuse tabamist** pidada nende edaspidise lahendamise tähtsaks tingimuseks.

Tundmatus kohas reisides on kindlaim abimees paikkonna kaart. Ilmakaarte järgi suunav ruudustik, kindel mõõtkava ja objektide selge tähistus annavad kaardi kasutajale iseseisvaks teeotsinguks tarviliku kindlustunde. Hea kaarditundja leiab tee seetõttu, et oskab oma asukoha maastikul kaardi tingmärkide abil kindlaks määrata. Loominguliste ülesannete lahendamine meenutab paljuski tundmatus

kohas rändamist, paraku pole uute probleemide lahendamiseks käepärast kaarti enamasti kuskilt osta. Loomingulise töö teebki keerukaks see, et sellega rinda pistmiseks puudub esiotsa asja olemust avav skeem – näiteks selgus sellest, mis punktis me parasjagu oma uuringuga asume, kuhu oleme suundumas, kuhu peaksime lähemal ajal või kaugemas perspektiivis välja jõudma.

Tekib küsimus, kas ei annaks asukohakaardi lugemise või objektide paiknemise skeemi joonistamise põhimõtet kuidagi ka loomingu- lisse töösse sisse viia. Ilmselt on igal lugejal endalgi siin teatud kogemusi. Vahel juhtub, et püüame keerukat küsimust lahendades vaistlikult visandada paberile seda tinglikku ala, mida meil tuleb tunda õppida, teinekord joonistame üles soovitud tulemuseni jõudmise erinevaid teid, tähistame tähtsaid ametimehi kriipsujukudena, kujutame laiema nähtuse tunnused suurde ringi tõmmatud sektoritena, kaug eesmärgi etappe trepiastmetena jne.

Tutvustame allpool veel mõnd probleemi kaardistamise võtet.

### Akna võte

Paljud nähtused ja protsessid saavad arusaadavaks, kui nende olemust vaadelda kahe põhitunnuse kõrvutamisel tekkivas aknas. Hea näide on siin suhtlemispsühholoogias kasutatav Johari aken, mis näitab inimese eneseavamise ja tunnetatavuse vastavust.

#### eneseavamise määr

tunnetuse ulatus	avatud ala AA	varjatud ala VA
	pime ala PA	tundmatu ala TA

Selgitus. Johari aken toob päevselgelt esile, et igaühel on teistele nähtavate omaduste (AA) kõrval neidki, mida kaasinimeste eest varjatakse (VA), ning et me mõnd oma iseärasust ja teistele endast jäävat muljet (PA) ise ei tunne. Mõned isikuomadused (TA) on varjus nii subjektile endale kui ümbritsevaile; need tulevad esile üksnes erakordsetel asjaoludel. Nähtuste lahterdamisel nelja tinglikku ruutu saab anda esialgse hinnangu ka probleemidele ja nende lahendamise ideedele.

## Probleemide liigitus nende keerukuse järgi

	lihtsad	keerukad
pakilised	koristada tuba käia hambaarstil	kirjutada essee kavandada äriplaani
perspektiivsed	viia auto ülevaatusel osta turismireis	hankida lisateenistus lõpetada töö kõrval kõrgkool

Enesemotiveerimise tõhustamiseks oleks sobiv keerukad ja tähtsad tulevikuprobleemid mõtestada võimalikult suures ulatuses endale lahti lihtsate allülesannetena, mida võib asuda ilma pikemata lahendada. Ühtlasi peaksime endale aru andma, et meil on mugavusest ja mõttelaiskusest kalduvus hinnata pakilisi probleeme tulevikulisteks ning suhteliselt lihtsaid ja lahendatavaid ülesandeid käsitlematult keerukateks, nii et me ei oska neile kuskilt otsast läheneda.

Probleemide hindamisele ja lahendamisele aitab kaasa nende kiirkirjeldus mõne põhitunnuse alusel.

### Mis sul puudub?

Mõttele viie minuti jooksul sellele,

- ♦ millised kaubad puuduvad lähimas poes;
- ♦ missuguseid teoseid pole raamatukogus saada;
- ♦ missugust laadi inimeste seltsis sooviksid sagedamini aega veeta;
- ♦ millist liiki aktiivsust ootaksid oma töökaaslastelt;
- ♦ mis laadi muusikaga sooviksid oma fonoteeki täiendada jne.

Pane iga meenuv asi kohe paberile. Päeva või kahe möödudes võid nimekirja täiendada või ülesannet jätkata sellega, et vaeda oma vajaduste paremaks rahuldamiseks mitmesuguseid võimalusi.

### Probleemide tähtsusastme hindamine

Juhul kui meid kammitseb mitu probleemi, kuid ei jätku aega ega energiat kõigega toime tulla, tekib vajadus määrata nende tähtsusjärjekord. Probleemi või selle aspektide üle võib otsustada järgmiste näitajate alusel:

- **teravus** – kui häiriva, ebamugava asjaga on tegemist;
- **tüsistumine** – kuivõrd vastuolu edaspidi sageneb, süveneb, suureneb;
- **mõjutatavus** – milline on võimalus probleemi lähemal ajal mingis osas lahendama asuda ja käegakatsutavaid tulemusi saavutada;
- **komplekssus** – mil määral seondub vaatlusalune probleem teiste samasugustega ühte süsteemi;
- **ravitoime teiste probleemide suhtes** – kuivõrd vaatlusaluse küsimuse lahendamine töötab kujuneda mingi teise häire kõrvaldamise abinõuks.

Kohaste kriteeriumide koos kasutamine laseb kindlaks määrata probleemide kaalukusastme. Sellest siiski alati ei piisa, et otsustada, mis küsimusega millal tegelda. Ettevõtluses ja juhtimises on sageli määravalt tähtis ülalpool probleemide mõjutatavusena kirjeldatud kriteerium. Kriteeriumide tähtsusastme määratlemisel selgub tihti, et pikemat aega on teatud valdkonnas valitud lahendamiseks probleeme ennekõike nende teravuse või tüsistumise alusel. Samal ajal on hulk kaalukaid küsimusi jäänud nende madala mõjutatavuse tõttu unarusse.

## Jaota tervik osadeks

Suured ja keerukad probleemid on ühe tervikuna lahendamiseks enamasti liiga rasked. Nende ühe ropsuga lahendamise ponnistus viiks vaid peaga vastu müüri jooksmisele. See kahandabki alatasa nendega tegelemise indu – inimestele meeldib tegelda ennemini lihtsate asjade ja kergete probleemidega kui koormata end suurte perspektiivsete ülesannetega. Mõnedki tähtsad keerukad küsimused lükatakse nädalast teise aina edasi, õigustades end ajapuuduse või infonappusega. Kuidas siis suurte probleemidega toime tulla?

Meenutagem ladina sententsi *dividea et impera* (jaota ja valitse). Paljud laiemad ülesanded ja rasked probleemid kujunevad kergemini lahendatavaks kohe, kui jaotada need alaprobleemideks ning võtta viimased igaüks eraldi vaatluse alla. Uute alajaotuste (allülesannete,

probleemi aspektide) arv ei tohiks üldjuhul ületada poolt tosinat. Muidu ähvardab küsimus käsitamatuks keerukaks kujuneda.

Mõned näited. Vana-Kreekas tunti nelja ürgelementi: tuli, vesi, õhk ja maa, Hiinas lisati neile viies – metall. Neli põhilist temperamenditüüpi on koleerik, sangviinik, flegmaatik, melanhoolik. Sigmund Freudi õpetus eristab isiksuses kolme taset: *ego*, *Id* ja *super-ego*, transaktsionaalne analüüs samuti: Vanem, Täiskasvanu, Laps. Maad võib riigikorra järgi jaotada nelja ossa: kapitalistlikud, kommunistlikud, postkommunistlikud (varakapitalistlikku arengujärku siirduvad) ja arengumaad. Maja ehitamisel on neli järku: vundament, hoone karkass, ruumide väljaehitus, siseviimistlus. Autoremondis tehakse vahet lukksepa- ja elektritööde, mootoriremondi ja plekksepatööde vahel. Seadusandlus toetub neljale alustalale: tsiviil- ja kriminaalkoodeksid, seadusloome ja kohtusüsteem. Henry Minzberg toob juhi tegevuses esile kolme liiki rolle: info vahendamisega, otsustamisega ja alluvate ohjamisega seotud rollid.

Terviku jaotamise põhimõtet annab rakendada ka igapäevaprobleemide lahendamisel.

Oletame, et otsid majandusliku olukorra parandamise teid. Arvesse tuleb neli põhivarianti: väljaminekute piiramine, ettevõtlus, palgatöö ja kasumi saamine väärtpaberitega hangeldamisest (börs). Kõik need võib omakorda uuteks allosadeks jaotada.

Väljaminekute piiramiseks tuleks kulutusi kokku hoida ennekõike järgmisel neljal alal: korter, toit, rõivastus, transport (auto pidamine, ühissõidukid).

Ettevõtluses võib esile tuua kolm taset: tootmine, teenindamine, kauplemine. Äri võib ajada aktsiaseltsis, osahingus või füüsilisest isikust ettevõtjana tegutsedes, palgatööd võib aga teha tööliste, spetsialisti või juhina.

Õpivõime näib samuti sõltuvat kolmest-neljast kesksest momendist. Olulisim on motivatsiooni kujundamine uute teadmiste omandamiseks, teine tähtis asi on eneseorganiseerimine (aja kasutamise oskus) ning kolmandana tuleb spetsiaalsete õpioskuste omandamine (seda nõuet kiputakse pahatihti unustama). Neljandana tasuks

mainida õppimiseks tarviliku info (loengud, raamatud) kättesaadavust.

Suurte probleemide tükeldamisel peaks endale siiski aru andma, et selle allosad on omavahel seotud ning ühe küsimuse lahendamine eeldab enamasti ka teise olemuse mõistmist. Siit tuleneb ka nõue mõnigi lihtne asi käigu pealt terviku tasandil korda seada. Näiteid: töömotivatsiooni kujundamiseks õiglane tasustamissüsteem; mehe- naise heade suhete hoidmiseks vastastikusest näägutamisest hoidu- mine. Kui laiem probleemiring on alaküsimusteks jaotatud, tuleb otsustada, millest alustada. Näiteks võiks eespool toodud kriteeriu- midest lähtudes valida alaprobleemi, küsimusringi või valdkonna, mis määrab sellega seotud teiste küsimuste lahendamise kõige enam. On ka teisi teid: võtta esimesena käsile kõige hõlpsamalt lahenev küsimus või teema, kus meil on kõige rohkem varem varutud teadmisi-koge- musi.

Uuritava küsimuse lahtimõtestamisele aitab kaasa selleks kohaste diagrammide, graafikute ja mudelite üles joonestamine. Nendest on abi eriti siis, kui on tarvis probleemi osade suhtetoimet välja selgi- tada.

## **Kogu infot**

Õigeaegne ja ulatuslik informeeritus on edu pant nii ettevõtluses kui enesetäiendamises. Elus ei asuta tihti tegelema mitte niivõrd konkreetsete probleemidega, kuivõrd umbmääraste kujutlustega nende probleemide sisu ja olemuse kohta. Teisisõnu püütakse asja lahendamisega ruttu ühele poole saada, ilma et küsimuse eripära lah- timõtestamiseni oleks jõutudki. Tarvilike andmete kogumine aitab olukorrast luua tõetruu ettekujutuse. Paljud probleemid jäävad pikaks ajaks vinduma seepärast, et nende tegelik olemus jääb asjaosalistele hämaraks. Ülesande eripära mõistmine on selle lahendamisel hin- damatuks abiks. Oluliste asjade teadmine võimaldab vältida asjatund- matuse või kergeusklikkuse pinnal tekkivaid vigu ja langetada õigeid otsuseid.

Kui endistel aegadel peeti elus haljale oksale jõudmiseks põhiliseks praktilist meelt ja sihikindlust, siis tänapäeval läheb millegi suurema saavutamiseks tingimata vaja ka asjakohast teadmistepagasit. Otse üllatav, kui jõudsalt lisab mõne olulise fakti, nime, mõiste, daatumi, seaduse, nõude või tingimuse lihtsalt teadmine eduka tegutsemise tõenäosust.

Informeeritus haarab laia ala nähtusi: tuttavate sünnipäevad, suvised kultuurisündmused, vakantsed töökohad, soodusmüügi päevad, kalapüügi- ja marjakohad, ülemuste ja kolleegide inimlikud nõrkused, värvisekamise viisid, turismireisi huviväärsused jne.

Poliitikule annab oluliste asjade teadmine võimu, ärijuhile avab see soodsa tehingu väljavaate, kirjanik või leidur saab rohkest informeeritusest loomingulist kütust. Informeerituse olemuseks on arvamuste ja oletuste sihikindel asendamine teadmistega ning hajali teabekildude korrastamine ülevaatlikku mõtestatud süsteemi. Infosüsteemi loomisel tuleb oluline talletada, vähetähtis kõrvale jätta. Kahtluse korral esita endale küsimus: kuidas on see teave minu probleemiga seotud või aitab seda lahendada?

Teabe otsingut hõlbustavad kuus abiküsimust.

### **1. Mida tuleks antud asja kohta teada?**

Töökohta vahetades tasuks lisaks palgaoludele välja selgitada ka firma usaldusväärsus ja töölepingu tingimused. Paastulaagrisse sõites tuleks teada selle tervendamiseviisi toimet, aga ka eesseisvaid raskusi ja vastunäidustusi ning seda, mil viisil mitmepäevanälga kergemini välja kannatada.

### **2. Kust infot hankida?**

Infot võib leida ajakirjandusest, raamatukogu kataloogidest, seda võib hankida juristilt, ettevõtluse nõustajalt, arstilt või muult asjatundjalt, Interneti otsingusüsteemi (Neti, Yahoo, Alta Vista jt) kaudu.

### **3. Kes valdab teavet?**

Vahest on teada asutus või ametimees, kolleeg või tuttav, kellel on juba sulle tarvilik info tallel.

### **4. Kuidas teave kätte saada?**

Kas helistada, esitada kirjalik päring või minna ise kohale?

**5. Kas teabe hankimiseks ei leidu kiiremat, hõlpsamat, odavamat moodust?**

**6. Millised on info saamiseks tarvilikud sammud järgmisel päeval, eesseisval nädalal või lähema kuu jooksul?**

XXI sajandi künnisel rajab endale jõudsalt teed infotehnoloogia. Mida ulatuslikum teadmisvaru, seda suuremaks muutub tõenäosus registreerida nii uusi seaduspärasusi kui ka nende erandeid, panna tähele asjade omavahelist seotust ja tajuda põhimõtteliselt uue kombineerimise võimalusi. Loovuse üheks allikaks on paljude eri nähtuste pidev paralleelkäsitus alateadvuses. Selle eelduseks on aga omakorda hea informeeritus.

### **Infokogumine käärilõike meetodil**

Päevalehtedes ja ajakirjades ilmub suurel hulgal hinnalist teavet, mis pakub meile lugedes suurt huvi. Mõnigi on üritanud huvi äratanud artikleid konspekteerida, nende võtmesõnad arvutisse kanda või ajalehtede aastakäike koguda, tõdedes heitunult, et see on lootusetu ettevõtmine: peale tulev materjal matab kogutu pääsmatult enese alla. Ei aita seegi, kui huvitavaid artikleid sisaldavad väljaanded alles hoida lootuses need kunagi edaspidi ikka läbi lugeda. Kunagi edaspidi pole aga põrmugi rohkem aega... Siinkohal võiks soovitada käärilõike võtet, mis põhineb lehtede eelneval kiirel põgusal läbiuurimisel ja rühmitaval säilitamisel.

#### **1. Telli vajalikud lehed**

Kui raha jätkub, telli sind huvitavate alade kohta kõik ilmuvad perioodikaväljaanded. Ajalehti-ajakirju võib lugemas käia ka avalikus raamatukogus või kasutada nendega tutvumiseks Internetti. Lehti kasutades ära loe neid läbi, vaid libista neist kiire pilk üle, tehes kindlaks, kas seal leidub kirjutisi sind huvitava teema või probleemi kohta. Lehtede läbilappamiseks leiab sobiva aja palju hõlpsamini kui paksu romaani läbilugemiseks – võid seda teha varahommikul, hilisõhtul enne magamaminekut, järjekorras seistes, reisides.

#### **2. Lõika vajalik välja või tee sellest koopia**

Kui leiad sõnumi, milles leidub sinu ettevõtmistele olulist infot, võta käärid ja lõika vastav lugu kohe välja ning märgi sellele kuupäev



ja allika tähis. Eriti oluline on seda teha jooksva perioodika lugemisel – ajalehele tuleks juba csimesel lugemisel halastust tundmata harakiri teha. Pole mõtet säilitada kasutat pahn.

Raamatukogus võid tarvilikust endale kohapeal koopia teha, Internetist aga huvipakkuva arvutisse tõmmata.

### **3. Sea sisse artiklite arhiiv**

Hangi kümmekond kausta või kiirkõitjat, üks iga end huvitava valdkonna või probleemi kohta. Ettevõtluses võiksid need olla näiteks järgmised:

- |                          |                        |
|--------------------------|------------------------|
| ♦ tellijad ja turg,      | ♦ personal,            |
| ♦ konkurendid,           | ♦ võtmeisikud,         |
| ♦ varustamine,           | ♦ arvutid ja Internet, |
| ♦ kvaliteet,             | ♦ seadused,            |
| ♦ tehnoloogia uuendused, | ♦ uued äriideed.       |

Kui paigutad väljalõiked, koopiad ja arvutist välja trükitud materjali päevast päeva nende teemale vastavasse kausta, saad juba mõne kuuga kogutud infost käepärase koduse teabepanga.

### **4. Analüüsi infot**

Lappa oma sisseseatud kaustad vähemalt kord paari-kolme kuu jooksul läbi. Tõenäoliselt avastad kogutud teabes üha uusi rõõmustavaid leide, mida võib oluliste asjadega kursis hoidmiseks mitut moodi kasutada. Osutame ühele võimalusele – teabe prognostilisele tähendusele. Enne kui tehnikas, majanduses või kultuuris hakkab midagi oluliselt uut sündima, sugeneb selle kohta eri allikaist mitmeid vihjeid. Kui koguda killud mosaiigiks, saab tekkivast pildist lugeda nii paljutõotavaid võimalusi kui eesseisvaid ohte.

### **5. Tegutse**

Käritehnika tulu tõuseb sedamööda, kuidas see viib oluliste otsustuste ja tegudeni. Võtte proovikiviks on see, kas see aitab teha õigemaid otsuseid ning jõuda uute võimaluste ärakasutamisel või eesseisvate ülesannete lahendamisel energilisema tegutsemiseni.

## Kasuta katalooge

See on lihtne ning samas igati käepärane meetod. Võta ette mis tahes sinu probleemiga seotud kataloog või andmeloend: telefonikataloog, kokaraamat, kaupade nimekiri, ajakirja aastakäigu register, kirjanduse nimestik, kuulutuslehe sisukord, kõrgkoolierialade kirjeldus, ravimite loend, patendiinfo register vm. Andmebaasi korrasuses peitub nähtuse lai ja loogilise lahtimõtestusega käsitus. Mõnikord annab ainuüksi kataloogi struktuuriga tutvumine probleemis orienteerumiseks ning selle lahendamiseks edasiviivaid ideid.

Kataloog õpetab ületama probleemi senise käsitusviisi piiratud. Pikemaid nimekirju, registreid või meetmeloendeid lugedes näed, et oled märganud arvesse võtta vaid osa tegelikest võimalustest, ja kataloog aitab kohe otsinguhaaret avardada.

Olles pikema loendiga tutvunud, püüa oma värske kogemus lahti mõtestada. Milliseid valdkondi, võimalusi või valikuid tuleks seni käsitletuile lisaks võtta? Kataloogi järgi võib koostada objekti, toote või tehnuse põhitunnuste rea, et see hiljem praktilise otsuse langetamisel appi võtta.

Teenusteloend, asutuste nimekiri, ürituskalender, põhimõistete kogum, reisijuht, kaubakataloog, raamatusarja tutvustus – kõik need kujutavad endast korrasstatud infot, milles on välja pakutud suur hulk laiemasse klassi jaotuvate vajaduste rahuldamiseks eri valikuid. Kataloogisüsteem on end õigustanud niihästi avalikes raamatukogudes kui arvutiprogrammides. Korrasstatud loendi eelised on ilmsed: pakutud valikust pilgu üle libistades võime alternatiive vaagida ning oma eelistuse teha.

Näiteks lubab allpool toodud loend leida uue ettevõtte nimetusele sobiva laiendi.

agentuur	ravila
aktsiaselts	nõukoda
asutus	varustus
büroo	ühendus
fond	turg

galerii	...tänav
grupp	...reisid
...tooted	ladu
...küla	kaubanduskeskus
...maailm	firmakauplus
...paradiis	kool
instituut	

Kataloogi põhimõttel võib igaüks oma suva järgi kokku seada ja soovitud viisil korrastada mis tahes ühte klassi või liiki kuuluvaid nimetusi. Nii on M. ja T. Ross esitanud raamatus "Big Ideas for Small Service Businesses" 12 sõna, mis Yale'i ülikooli järgi leiavad ingliskeelses reklaamis kõige sagedamini kasutust:

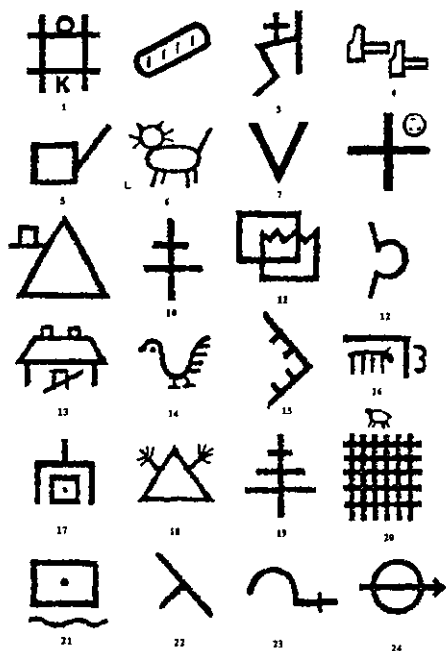
<i>save</i> – hoidma	<i>results</i> – tulemused
<i>proven</i> – kontrollitud	<i>money</i> – raha
<i>easy</i> – kerge	<i>love</i> – armastama
<i>guarantee</i> – tagatis	<i>you</i> – sina, teie
<i>healthy</i> – terve	<i>safety</i> – ohutus
<i>discover</i> – avastama	<i>new</i> – uus

Enamik maailma tehnilisi leiutisi on kogutud patendifondi. Uute ideede ja lahenduste leidmiseks tuleb lahendatavale ülesandele vastav patendifond läbi töötada, lugeda teksti, vaadata jooniseid ja skeeme. Selline analüüs, järgnev üldistamine ja uute ideede genereerimine toovad uusi patendivõimelisi lahendusi. Ülesande lahendaja ja vaadeldava patendi autori mõtted haakuvad. Suurt osa mängivad siin mõtteosakeste teke ja analoogia nägemine.

Guinnessi märkide ja sümbolite entsüklopeedias on esitatud sadu näiteid selle kohta, kuidas eri kultuurides on mitmesuguste tähenduste edasiandmiseks kasutatud loomi, taimi, värvusi või lihtsaid geomeetrilisi kujundeid. Paljusid üldtuntud sümboleid annaks kasutada reklaamis, uute toodete nimetuste väljamõtlemisel, nimekaardi või firma logo kujundamisel jne. Allpool on toodud valik hulkurite ja rännumeeste salamärke, mida "maanteede rüütlid" kohapealse olukorra tutvustamiseks endistel aegadel kasutasid. Märgid võiksid virgutada fantaasiat viitade ja märkide leidmiseks laagrite ja kokkutulekute korraldamisel.

## Märkide tähendused

1. Sellel tänaval võib midagi saada
2. Siin on head toidud
3. Töö eest saab süüa
4. Töö eest antakse raha
5. Asulas saab alkohoolseid jooke
6. Majas elab pehme südamega naisterahvas
7. Tõbine saab siit arstiabi
8. Tohter ei võta ravi eest raha
9. Siin elavad rikkurid
10. Siin elab pehme südamega usuvend
11. Pelglik peremees: annab raha, kui sa minekut teed
12. Omanik on kodus
13. Maja hoitakse hoolika valve all
14. Siin antakse alarmi
15. Kuri koer
16. Hoovis hoitakse kolme koera
17. Ohtlikud naabrid
18. Peremehel on püss
19. Siin elutseb politseinik
20. Kartser on siin kasimata
21. Vesi ei kõlba juua
22. Siin on halvad olud
23. Pea kinni
24. Mine edasi



## Tutvu kaupade väljapanekuga

Sissejuurdunud tegutsemistava kipub meele tõntsiks tegema – paljud inimesed on oma igapäevase elukeskkonnaga sedavõrd kohanenud, et ei oska selles kuidagi uute ideede stimulaatorit näha. Nad küll vaatavad (igavalt tuttavlikku), ent ei näe (täendusriikast ja edasiviivat). Lahtiste silmadega ringi liikudes hakkame mõistma, et uute ideede alged ja sümboolsed vihjed on paljudes kohtades meie ümber laiali laotatud, need oleks tarvis vaid ära tunda.

Vahest leiad juba lähimast kaubamajast oma probleemi lahendamiseks mingi vihje või analoogia. Edward de Bobo kirjutab raamatus "Lateraalne mõtlemine": "Uue idee avastamise tõhus tehnika seisneb selles, et seatakse end hulga stiimulite mõju alla, asudes kohale, kus asetseb suur kogum sedalaadi esemeid, mida otseselt üldse ei vajatagi. Kaubamaja, mingi väljapanek või raamatukogu võib pakuda suure hulga erinevaid muljeid. Mida vähem need on otsinguga seotud, seda parem. Sageli viivad just juhuslikud asjad avastusele. Igatahes tuleb sügaval alateadvuses tegelda oma probleemidega kogu aeg, kui uut lahendust loodetakse leida."

Suure kaupluse riiuleil leidub kümneid ja sadu mitmesuguse otstarbe, suuruse, kuju, värvuse ja lõhnaga tooteid. Lase neil endale mõjuda, taju nende eripära ja ole valmis uuteks avastusteks. Alusta lihtsalt sellest, et kõnnid mööda poodi ringi ja püüad mingi kuuenda meelega ära tabada sümboolselt tähendusriikka. Ürita käigult leida ideid, kuidas võiks mõnd müügil olevat toodet uut moodi kasutada. Mõtle läbi, kas tärpanud ideedes ei leidu edasiviivat sinu probleemi lahendamiseks.

Meestele üldiselt ei meeldi kaubamajas rohkem aega viita kui just mingi ostu sooritamiseks tarvis. Säärase ringijalutamise ja väljapanekuile kasutusideede mõtlemisega võib abikaasaga poodi satunud mees poes rahulikumalt aega parajaks teha. Pole tarvis isegi midagi osta. Jaluta lihtsalt müügisaalist teise, märka tähendusriikast ning pane paberile kirja, milline ese või väljapanek äratas sinus tunnetushuvi. Olles tähendusriikka objekti leidnud, kirjelda üksikasja-

likult selle otstarvet, omadusi, disaini, pakendit, turustamistava või reklaamiviisi. Mis seos võiks sel või teisel kaubal või tootel olla sinu probleemiga? Kas siit ei loe välja edasiviivat vihjet probleemi ennetamiseks, sellest mööda hiilimiseks või senisest hõlpsama lahendustee leidmiseks?

Ära tee katset vaadata sellisel ringkäigul liiga paljut. Eesmärgiks pole kaupadest ülevaate koostamine, vaid ergutavate vihjete otsing. Pööra rohkem tähelepanu muljet avaldavale esemele. Bakaalkaubad, kontoritarbed, köögimasinad, raamatud, arvuti riist- ja tarkvara, ehitusmaterjalid, loodustooted, antiikesemed ja spordiriistad võivad kõik omal kombel pakkuda eeskujusid probleemi uuel viisil lahendamiseks. Huvitav on jälgida, kui suures valikus võib ühes kaubaliigis leiduda erinevaid tooteid. Jalavarjude hulgas on tossud, plätud, rihmikud, kalossid, nõorsaapad, naglid. Meeste peakatteks kasutatakse kaabut, kübarat, soni, baretti, nokatsit ja mitmesuguseid vormimütse, aga ka läkiläkit, tübeteikat, papaahat ja sombreerot.

Eriti palju uusi ideid ja värskeid muljeid töotavad messid. Messil uudistades ei pane keegi imeks, kui takseerid mõnd toodet lähemalt ja teed märkmeid. Pealegi võid rohkem huvi äratanud objekti kohta enamasti ka tutvustava väljaande kaasa küsida.

## **Vaata pilte**

Uute ideede leidmiseks võib kasutada mitmesugust pildimaterjali: koloriitseid või pastelseid maale, plakateid, fotosid või karikatuure. Pildi vaatamine elavdab fantaasiat, suunab mõtlema sellele, mida seal on kujutatud, kuidas on pildil toodud olukord tekkinud, mis meeolelu annab kujutatu edasi jne. Kuna ilmekat pilti vaadeldes tekib soov nähtu sõnade keelde tõlkida, antakse algklassides ja võõrkeelekursustel õppijatele sageli kõnekeeles arendamiseks mõni pilt lahti mõtestada. Ent piltidelt võib leida ka viiteid probleemide lahendamiseks – pildisümboolikast ja kujundlikust ainekst saab vihjeid meid huvitava nähtuse paremaks mõistmiseks.

Vaimsele tööle häälestamiseks sobivad paremini sääraseid visuaalsed stiimulid, mis teevad meele virgeks, kindlustavad

tasakaalu ja aitavad keskenduda. Semantilise diferentsiaalina tuntud psühholoogiameetod võimaldab määratleda oma suhtumise mingisse objektisse. Järgnevalt on toodud 15 vastandomadust, mis võiksid meid loomevõimet stimuleerivate piltide valikul aidata. Vali mingi end huvitav objekt või probleem ning märgi toodud skaalal, kumma vastandomadusega selle kujutus sulle rohkem seondub.

kodune .....	võõrapärane
tuline .....	jäine
leebe .....	vali
rauge .....	äge
kaine .....	joovastav
pretensioonitu .....	majesteetlik
tegelik, maine .....	fantastiline, ebamaine
naiselik .....	mehelik
asine .....	romantiline
erutav .....	rahustav
habras .....	kindel
naljakas .....	tõsine
püdel .....	sitke
hele .....	tume
lihtne .....	seletamatu

Ühegi vastandpaari üksik omadus pole hea või halb, küsimus on selles, kas see vastab või ei vasta meie hetkemeeleolule, täpsemini sellele, milliseks me sooviksime oma vaimse seisundi kujundada. Ergutavate piltide rakendamisel pole tarvis midagi enamat kui sisetunnet ja katsetajavaimu. Juhul kui sul jääb raske töö hakul puudu otsusekindlusest, proovi mingi pildiga, mis sümboliseerib sinu silmis mehelikkust, segaduse korral võiks kindlustada seesmise tasakaalu lihtsust ja selgust sümboliseeriv pilt (maastikumaal, lakooniline graafiline leht). Teinekord jääb meil loomingulisel tööl vajaka fantaasiast. Mõtterutiinist aitavad lahti saada Salvador Dali või Navitrolla. Pildimaterjali kasutamiseks pole otseseid retsepte, asjast huvitatu peaks lihtsalt järele proovima, mis toimib talle soodsalt.

## Esita edasiviivaid küsimusi

Küsimus on erakordselt tõhus vaimse tardumuse vasturohi ja loova mõtlemise abivahend. Asjakohane küsimus äratav uudishimu ja elavdab kujutlusvõimet, paneb näilises kahtlema, probleemi olemuse lahti mõtestama, senist teadmisteala avardama. Sobiv küsimus täpsustab otsingu eesmäärke, suunab olukorda vaatlema mitmest aspektist ning kutsub kaasa uuritava nähtuse sügavamale tunnetamisele viivale meelematkale. Öeldakse, et küsimus on kui koputus tõe uksele, seda võiks aga metafoorselt vaadelda ka teeviidana tundmatul alal, uute ideede õngitsemise konksuna või lukus laegast avava võtmena.

Küsimuste esitamine ja järgnev uurimine kuuluvad kõige otsesemalt mõttetöö koostisse – mõtlemise olemus ongi probleemide esiletoomine, läbiuurimine, lahendamine. Kõiki neid vaimseid operatsioone saadab asjakohaste küsimuste esitamine. Küsimuste iseeneslik teke või vastupidi – nende puudumine – mõõdab nii vaimse ärksuse taset kui ka loometöö motivatsiooni, valmidust probleem omaks tunnistada ja sellele lahendusteid otsida või seda vältida, näiteks tegelda teiste asjadega.

Kui kasulikud küsimused ka poleks, ei ole need miskipärast kaugeltki alati käepärast. Vahel näib, nagu ei turgataks mõtete koondamise kiuste meelde ainsatki edasiviivat küsimust või osutuvad juhuslikult meelde kerkivad küsimused kaugeks ja mõttetuks – need ei haaku kuigi veenvalt uuritava teemaga. Juhtub sedagi, et probleem jätab meid nõnda külmaks, et meelde ei tule mitte ühtegi asjakohast küsimust.

Ent miks ei võiks meil nii uute kui korduva iseloomuga probleemide lahendamiseks alati käepärast olla mõned valveküsimused? Mille poolest on ette varutud küsimus kehvem spontaanselt tekkivast? Kummatigi pole kuskil seatud probleemuuringuks esitatavate küsimuste limiiti. Ühest ülaltoodud metafoorist välja minnes on mitme küsimuse järjepanu esitamine otsekui lukus ukse avada proovimine eri võtmetega. Kui valitud võti ei lähe lukuauku, paneme selle kõrvale ja võtame kimbust uue. Samal kombel võib ka kohatu



küsimuse ilma pikemata uuega asendada. Edasiviivate küsimuste esitamise saab muuta endale igal ajal käepärast vaimseks tööriistaks, mida sobib kasutada loomingulise töö kõigil etappidel. Leiunduses on laialt kasutatud A. Obsborn'i uute ideede leidmiseks mõeldud küsimused (neist allpool).

Abiküsimuste võtet on kasutatud ka aastatuhandeid tagasi. Juba Marcus Fabius Quintilianus olevat antiikajal kasutanud uuritava nähtuse olemusse tungimiseks küsimusi *kes, mis, millal, kus, miks ja kuidas*. Insenerid ja konstruktorid kasutavad leiduri abiküsimusi. Arthur B. VanGundy pakub mis tahes uuritava probleemi lahendamiseks 50 valveküsimust. Ulatusliku abiküsimustiku on koostanud ka Eesti päritolu Ameerika loovuspsühholoog Eugene Raudsepp.

Pühendades järgnevas loendis toodud küsimustele järjepanu mõne hetke tähelepanu, märkame, kuidas meie probleemi esialgne ettekuju tus hakkab muutuma. Kui mõistame oma uurimisteema või probleemi tähendust teistele inimestele ja seotust teiste asjadega, taipame kergemini ka nähtuse tekke asjaolusid ja probleemi süvaolemust, ühtlasi hakkame eristama laiema küsimuse lahendamise üksiketappe ja oma probleemi alternatiivseid lahendusteid.

### **1. Kes- ja keda-küsimused**

- Kes veel võiks olla probleemi lahendamisest huvitatud?  
Sõber või tuttav, kolleeg või õpingukaaslane? Pereliige? Sama eriala tuntud esindaja?
- Keda see probleem (peale sinu) veel otseselt puudutab?  
Ettevõtte? Juhtkonda? Tellijaid? Rahastajaid? Pereliikmeid?
- Kes on probleemiga kaudselt seotud?  
Vastus sellele küsimusele võib kätte juhatada ka isiku, kellest sõltub probleemi lahendamine.
- Kes püüab probleemi maha salata?  
Probleemi võidakse eitada soovist vältida selle lahendamisega kaasnevaid raskusi, aga ka soovist näidata asju paremas valguses jt põhjustel.
- Kes püüab probleemi suureks puhuda?  
Küsimuse riputamine suure kella külge võib tuleneda isiklikest

ambitsioonidest, aga olla ka olulise asja tuntuks tegemise ratsionaalne tee.

- Kes võiksid sind probleemi lahendamisel abistada?

Keegi, kes on samasuguse ülesande edukalt lahendanud? Kes peab tulevikus ise sellise küsimuse lahendama?

- Kes sind probleemi lahendamisel segab?

Keegi, kelle huvid on sinu omadele vastandlikud? Võhiklik, vastutustundetu, kade inimene? Aga vahest just see, kellest kõige enam sõltub küsimuse lahendamisel edu?

## **2. Mis- ja mida-küsimused**

- Mis sulle probleemis meeldib?

Võimalus õppida ja areneda, ennast ületada? Küsimuse lahendamisega kaasnev materiaalne kasu? Moraalne võit? Mis veel?

- Mis sind probleemis kõige rohkem häirib?

Teadmatus? Läbikukkumise hirm? Selgusetus eesmärkides? Tunne, et ei oska kuskilt pihta hakata?

- Mida võiks probleemis muuta?

Sõnastust? Lähteinfot? Lahendamise eesmäärke? Allprobleemideks liigendamist?

- Mida sa oma probleemi kohta tead?

Lähteandmeid? Vastuolu iseloomu? Rahuldamata nõude või vajaduse määra? Põhieesmärki?

- Mida sa oma probleemist ei tea?

Selle varjatud aspekte? Psühholoogilisi tahke? Küsimuse käsitust teiste isikute silmis? Probleemi raskusastet? Probleemi muutuvust (teravnemist, vaibumist) ajas? Olukorra muutmise võimalusi?

- Mis laadi positiivsed muutused hakkavad pärast probleemi lahendamist ilmnema?

Kas vastuolud lahenevad? Kas nõudlus rahuldatakse? Kas leiad rahulduse ja saavutad seesmise tasakaalu?

- Mis võib kujuneda probleemi lahendamise negatiivseks kaas mõjuks?

Vahest tekib uusi probleeme? Halvenevad inimsuhted? Probleemi lahendamise hind osutub liiga kulukaks?

- Mida sa võtsid samasuguse probleemiga varem ette? Eirasid seda? Püüdsid selle ühe hooga lahendada? Venitasid lahendamise viimase võimaluseni? Milline on säärase probleemi varasematest lahendustest saadud õpetlik kogemus?
- Mis saab, kui probleem jääb lahendamata? Asjad lähevad aina hullemaks? Asjad saavad ise korda? Milline oleks kujuneva olukorra must või valge stsenaarium?

### **3. Kus-küsimused**

- Kus on probleemi avaldumine eriti selge? Probleemi ilmselge aspekti teadmine hõlbustab selle tähtsuse tõestamist teistele.
- Kus on probleem kõige nõrgemini tajutav? See küsimus aitab esile tuua probleemi varjatud ja alatähtsustatud osa.

### **4. Millal-küsimused**

- Millal tuli probleem esile? Enamik probleeme ei teki üleöö, vaid annab oma tekkest nõrkade signaalidega juba hulga aega varem märku.
- Millal selline probleem ei teki? Profülaktikameetmete rakendamisel? Kindlal perioodil?
- Millal kaotab probleem oma teravuse või laheneb ise? Olukorra ümberkujunemisel? Nõudluse vähenemisel/suurenemisel? Kahe nädala/kuu/aasta möödudes? Sellele küsimusele vastamine aitab vältida liialdase tähelepanu pööramist teisejärgulistele (ajutised rahamured) ja aja jooksul niigi lahenevatele (teismeliste tujukas iseloom, kevadväsimus) probleemidele.
- Millal märkavad ka teised inimesed selle probleemi olemasolu? Seda küsimust uurides avastad, et igal inimesel on isesugune probleemitundlikkus ja osavõtlikkus teiste murede suhtes. Öeldakse küll, et uppuja päästmine on uppuja enda mure, ent enamik inimesi on siiski valmis tarbe korral osutama teistele abi.
- Millal tuleks probleem lahendada? Paljudel ülesannetel on kindlad tähtajad, samas on laiema ja sügavama probleemi lahendamine soovitatav venitada setteperioodi väljakujundamiseks pikemale ajale.

## **5. Kuidas-küsimused**

- Kuidas peaks küsimuse püstitama?
- Kuidas peaks asja lahendama?
- Kuidas muuta meie projekt avatuks uutele ideedele?
- Kuidas jõuda probleemi uuringul suuremale selgusele? Uuele tasandile?
- Kuidas oleks küsimust lahendatud 20 või 40 aastat tagasi?
- Kuidas näeks lahendus välja aastal 2020 või 2040?

## **6. Miks-küsimused**

- Miks see probleem ootab lahendamist?

Kunagi pole hilja oma otsingu sihid veel kord üle vaadata. Seda küsimust uurides võib leida probleemi lahendamise uusi, esialgu varju jäänud sihte ja taotlusi.

- Miks sa väldid probleemi lahendamist?

Põhjused võivad olla mitmesugused: ebakindlus, mõttelaiskus, kahtlemine asja tähtsuses jne.

Igatahes on oluline oma tegelik suhtumine probleemisse üles tunnistada – võib-olla sa alateadlikult lausa hoidud asja lahendamisest.

## **Vii asjad ühe nimetaja alla**

Lähemal vaatlusel kujutab nii mõnigi akuutne asi endast "kõigest" laiemat nähtusteringi üksikjuhtumit. Enamik probleeme pole ümbruskonnast lahus ja omaette, vaid kuuluvad mingi suurema valdkonna koosseisu. Määrates endale olulise probleemi teiste omalaadsete avaramasse klassi, märkame mõndagi, mis meid huvitavas küsimuses on teiste lähedaste eluavalduste ja probleemidega sarnane. Viies nähtuse teiste samalaadsetega ühe nimetaja alla, hakkame nägema teatud tavavõtteid, üldisi menetlusi, tegutsemisviise ja lahendeid, mida sellelaadse probleemi korral rohkelt kasutatakse. Külmetushaigustest hoidumiseks tuleb vältida tõmbetuult ning jalgade alajahtumist, mis tahes ala ettevõtlust alгатades tasuks kõigepealt järele uurida turu võimalused, kohtuvaidluste korral võib aga

alati eeldada, et vastaspoole advokaat kaldub seaduse paragrahvi enda kasuks väänama.

Tegelikult saab konkreetseid elunähtusi ja probleeme vaadelda mitte ühe, vaid mitme üldisema nähtuse avaldumisvormina, avardades sellega küsimuse esialgset käsitust. Tervisehäire tekkes võib oma osa olla halval ilmal, toitumisel, füüsilisel või vaimsel ülekoormusel, emotsionaalsel stressil jne. Teismelise kehva õppeedukuse põhjuseks võivad olla tagasihoidlikud vaimsed võimed, nõrk tahtejõud, kehv läbisaamine kaasõpilaste või õpetajatega, vanemate nõudlikkus jt tegurid.

Laiemat nähtust või probleemitervikut käsitades tõstame kohe ka oma lokaalprobleemi kaalu. Üldistamisega saab näiliselt juhusliku ja ainulise esitada olulise seaduspärase või elunähtuse avalduseks. Seega aitab üksikus üldise nägemine leida tee olulisele pühendumiseks.

## **Erista üksikasju**

Seekord püüame mõista probleemi üksikosi, pöörates põhitähelepanu selle detailidele. Müstikute kinnitusel pcegeldub veepiisas kogu universum. Märgates ja mõistes nähtuse detaile, hakkame neist välja lugema mõndagi tähendusrikast, mis osutab probleemi tekkeloole või ka selle lahendamise võimalustele. Üksikasjade eristamisel on kindlapiiriliste mõistetega keelel vastuoluline osa: ühest küljest lubab see hetke pealt mingi olulise asja esile tuua, teisest küljest jätab aga sobiva mõiste puududes mõnegi tajutud asjaolu tähelepanu alt välja.

Detailse selge eristamine teeb vaatlused konkreetseks, lisab argumentidele veenvust ja emotsionaalsust ning avab enamasti ka tee elunähtuste omavahelise peene vastastikuse seose paremaks mõistmiseks.

Konkreetselt ja ainulaadse märkamiseks tuleks vabaneda maailma tunnetamisest üksnes mõistete kaudu. Siinkohal võiks läbi teha ühe jooga keskendumisharjutuse. Võta vaatluse alla mingi ese, aknast

avanev vaade või kaugemalt paistev objekt ning asu seda lihtsalt vaatlema, ilma et püüaksid nähtut mis tahes vormis sõnastada. Juhul kui avastad end kogetut automaatselt siiski mõistete keelde tõlkimas, libista oma pilk nõnda kiirelt nähtu uutele detailidele, et sõnu ei jõua veel tekkida. Masinliku tunnetuse sõnastamise harjumusele on tõkkeks seegi, kui hoiad mingi nähtuse uurimisele keskendudes hinge kinni. Sel viisil katsetades veendud, et hingepeetuse ajal me küll näeme, kuuleme või tajume objekti mingi muu meelega, ent väldime oma kogemust sõnastamast. Detailse meeleline pilt võib äratada mingi edasiviiva kujutluse, äratundmise või mõistetevahelise seose.

## Arutle arukalt

Asjalik mõtlemine seisneb võimes kasutada lahendamisel sääraseid arutlusviise jt vaimseid operatsioone, mis viiksid ülemäära stressi vältides kõige kiiremini optimaalsele tulemusele. Väiksemate ja suuremate puuduste avastamine osutab kätte tee nende kõrvaldamise kaudu midagi täiustada, viimistleda. Meenutame, et probleemitundlikkust peetakse loomevõime üheks põhinäitajaks. Teisisõnu väljendub leidlikkus ka vigade-puuduste kiire ülesleidmise võimes.

Tüüpvigade avastamise võte õigustab end ka tekstide töötlemisel parema mõtteselguse ning loetavuse saamiseks. Segase ja raskesti taibatava

### Levinud loogikavigu

**Alusetu üldistamine** – paarist faktist või argumendist tehakse kohatult kaugeleulatuvaid järeldusi.

**Emotsioonide loogika** – järeldus tekib tundereaktsiooni, mitte aruka juurdlemise tulemusena.

**Argumentum ad hominem** – otsuse aluseks on isiksuslik moment: antipaatiavõi sümpaatiatunne, lojaalsuse taotlemine, konkurentsi tajumine jne.

**Eelarvamused ja ebausk** – järeldusi mõjutavad tugevad positiivsed või negatiivsed hoiakud ning irratsionaalsed uskumused.

**Kohatu analoogia** – asjade ja nähtuste kõrvutamine teisejärguliste tunnuste alusel.

sõnastuse taga on enamasti üks või teine lohmake väljenduse põhjustest:

- ♦ laialivalguva sisuga lause,
- ♦ mitmemõtteline sõna,
- ♦ ennatlik üldistus,
- ♦ laest võetud väide või järelsus,
- ♦ kohmakas väljendusviis,
- ♦ väga abstraktne väide,
- ♦ kulunud keelend,
- ♦ ühildumisviga,
- ♦ liiga koormatud (üle kasutatud) sõna,
- ♦ originaalitsev ütlemisviis,
- ♦ vähetuntud väljend,
- ♦ pikk loend või lause.

### **Keeruka ülelihtsustamine.**

**Reduktsionism** – mitmest tegurist põhjustatud nähtus taandatakse üheleainsale algpõhjustele.

**Toetumine prestiižsele isikule (autoriteedikummardamine) või enamuse arvamusele (konformism)** on loomevõime tülikamaid barjääre.

## **Jälgi vastasjõude**

Loominguliselt mõtlevale inimesele on omane soov mõista ja oma otsinguis hõlmata vastanduvaid elunähtusi. Selles arvatakse väljenduvat loova natuuri sümboolset püüdu kohaneda iseenda ambivalentse iseloomuga – loovisikud on sageli samaaegselt naiselikult tundlikud ja mehelikult karmid, edevad ja ennastsalgavad, pilkehimulised ja abivalmid, väljapaistva analüüsivõime ja peene intuitsiooniga, aatelised ja ambitsioonikad. Näiteks tuli psühholoog Donald W. MacKinnon kõrge loomeandega meesarhitektide uurimisel järeldusele, et loovad isikud on teistest tundeerksamad, vastuvõtlikumad, et neile pakuvad huvi paljud kultuurialad, kaasa arvatud ka naistele omaseks peetavad harrastused.

Üks loovuse paradokse seisneb võimes seada endale kindlad eesmärgid ning olla samas hoolimatu ja vaba, seirates (taoistlikult) asjade loomulikku kulgu. Punnitav püüdlikkus viib pinna sellelt

paindlikkuselt ja kerguse vaimult, mis on loovaks tegevuseks tarvilik. Loovad lahendused tärkavad paradoksaalselt siis, kui loomingulise eneseteostuse ponnistustest on loobunud.

Elunähtuste mitmekülgse käsitamise vajadust on rõhutanud ka säärased suured mõtlejad nagu Laozi või Šakjamuni. Mahajaana järgi tuleks illusoorsetest pettekujutlustest vabanemiseks ületada must-valge mõtteviisi piiratus, mõista elunähtusi ennemini paradoksaalse kui argilooikaga. Laozi väidab sedasama sageli tsiteeritud ütlusega, et tao olemus on sõnul väljendamatu.

Probleemide lahendamine takerdub tihti seetõttu, et arutlev meel on otsekui kinni kiilunud – küsimus paistab olevat lahendatav vaid teadaolevate (sobimatute) variantidega. Uue vaatenurga leidmisele aitab kaasa see, kui me mingi aja uurime kavandatule otseselt vastanduvaid võimalusi. Selleks et leida ideid inimestega hästi läbi saamiseks, tasuks pisut uurida allpool toodud inimsuhteid kahjustavaid tegureid.

### **Mida teha, et teiste inimestega halvasti läbi saada?**

irise

ilmuta rahulolematust

tee end tähtsaks

eira teiste vajadusi

ole tähelepanematu

ära tee komplimente

ära vaata kõneldes teistele otsa

katkesta vestluskaaslast

ära varja oma pahurat tuju

arenda vestlust ainult sellest, mis sind ennast huvitab

jaga iga päev teistele oma manitsusi ja õpetusi

suhtu teiste muredesse tundekülmalt

vilista viisakusele

ütle pikemalt mõtlemata välja, mida sa kellestki arvad

ära näita välja oma tõelisi tundeid

kortsuta kulmu ja ole tõreda ilmega

räägi tuttavaid taga



ära täida antud lubadusi  
tee igast sääsest elevant  
vaidle vastu igaühele, kes ei ole sinuga nõus

Järgmine skeem pakub vastandnähtuste leidmiseks mõningaid võimalusi.

aeglane .....	kiire
vasakul .....	paremal
nõrk .....	tugev
terapeut .....	patsient
kauge .....	lähedane
protsess .....	nähtus
riistvara .....	tarkvara
õnnistus .....	nuhtlus
kodumaine .....	välismaine
lapsemeelne .....	vanainimeselik
kahandama .....	kasvatama
lähemale tooma .....	edasi lükkama
esile tooma .....	peitma
tarvitusele võtma .....	käibelt kõrvaldama
tagant utsitama .....	tagasi hoidma
üleval .....	all

## Leia ülesande analoog

Analoogiaotsing on loova mõtlemise võte, mida me kasutame elus igal sammul. Meie uuritav küsimus võib mingis osas olla samalaadne teise probleemiga sellest samast ainevallast või hoopis teiselt elualalt, teisest ajastust, teisest kultuurist. Insenerid püüavad mingi seadme või projekti kallal töötades leida sellele analoogiaid teiste firmade toodangust, teistelt tehnikaaladelt või tehnoloogia ajaloost. Inimkättega loodud masina tööpõhimõttes võib ilmnedagi midagi ühist elusa loodusega, ärijuhi ametis ei puudu analoogia sõjaretkele mineku või meresõiduga, käitumisteadused leiavad aga jätkuvalt edasiarendamist

loomkatsetuste käigus saadud tellimuste alusel. Ka igapäevases kõnes kasutatakse alatasa analoogiavõtet – nimelt asjade ja nähtuste omavahelisel võrdlemisel. Inimeste tundeid ja meeleseisundeid väljendavad kujukalt ja varjundirikkalt loomariigist toodud võrdlused: muretu nagu ritsikas, laulab kui lind, kõnnib nagu kass ümber palava pudru, tige nagu pull, otsekui kits kahe kuhja vahel jne.

Kui ühe ülesande kallal kaua aega vaeva näha, tekib oht sellega harjuda ning probleemi tardudes jäigalt oma lähenemisviisi juurde jääda. Kontseptuaalne müra ehk meie arusaam asjadest ja oludest ei lase neid enam näha tegelikus valguses. Nõnda võib probleemi lahendamisel lihtne ja loomulik jätk meil lihtsalt kahe silma vahele jääda. Kõrvutades oma probleemi teise objekti või elunähtusega, näeme seda teise nurga alt ning avastame küsimuse lahendamiseks uusi teid.

Analoogiameetodi mõtteks on võimaldada endale mingiks põgusaks hetkeks probleemist eemaldumist ning saada sel teel võimalus vaadelda seda uue pilguga. Näiteks on arsti ja advokaadi kutsetöös hindamatuks abiks konkreetsele juhtumile varem esinenud analoogia leidmine. Mõistes endale akuutse küsimuse suurt sarnasust mingi teise põhjalikumalt tundma õpitud nähtuse või probleemiga, saame kohe kaaluda mainitu korral rakendatud lahendusi ning leiame selle minimaalse valiku toimumisvariante, millest asja edasi uurimisel välja minna.

Analoogia märkamise oskus on igal inimestel isesugune. Mõned leiavad kaugete nähtuste vahel seoseid mängleva kergusega, teistel ei taha uuritavale asjale lähedase objekti leidmine kuidagi korda minna. Võrdlemise mõtteks on kõrvutada lähedast kaugemaga: avastada erinevates objektides, nähtustes, protsessides, suhetes, printsiipides ja funktsioonides sarnaseid jooni.

Probleemianaloogia paremaks leidmiseks on soovitatav lähtuda lausetest "Asjad sarnanevad...", "Ülesanne meenutab..." või "Probleem sarnaneb..." Lihtsam on alguses vaatluse alla võtta valdkonnad, mida tuntakse paremini, teiselt poolt töötavad kaugemad analoogiad üllatavaid avastusi.

## **Analoogia kasutamise näide**

Ärinõustajad otsisid ideid juhtimise täiustamiseks ühes ettevõttes. Kellelgi töörühmast turgatas mõte võrrelda ettevõtet vaimuhaiglaga. Viimase eripäraks leiti seitse tunnust: meeltesegaduses olevate isikute olemasolu, personali selge eristatus patsientidest, rahustavate ja psüühikat virgutavate rohtude kasutamine, agressiivsete isoleerimine, testid, tööteraapia ja range valvesüsteem. Nende tunnuste uurimisel tärkas rühmal mitu juhtimise täiustamise ideed: 1) tagada töötajate informeeritus asutuse ülesannetest, 2) sõlmida vallandamise hirmul töötajate rahustamiseks nendega töövõtulepingud, 3) parandada tööülesannete täitmise järelevalvet.

## **Analoogiameetodi kasutamisest leiunduses**

Nagu öeldud, mõtleme analoogia all erinevate esemete, nähtuste või mõistete üksikute tunnuste sarnasust või samasugusust. Analooogia põhjal järeldamine on uurimismeetod, milles ühe, tuntud objekti kohta saadud teadmised kantakse üle teisele, vähem uuritule. Analogiameetodil seletas näiteks Christian Huygens helinähtuste põhjal valgusnähtusi: valguse interferentsi, polarisatsiooni jm. Tuntud kaardimäng pasjanss andis Dmitri Mendelejevile keemiliste elementide tabeli koostamise idee. Toome veel paar näidet. Eesti kirjakeele loomisel võeti eeskujuks algul saksa, hiljem soome keel, kopteri konstrueerimisel saadi ideid kiili tiivaehitusest, Ostankino teletorn on vähendatult viljakõrre sarnane.

Mitmesuguste esemete ja nähtuste uurimisel võime tähele panna, et nende eristatavate omaduste kogum pole kaleidoskoopiline, juhuslik – kõik olulised omadused on tekkinud teiste omadustega koostoimel. Kui kahel objektil on üks või mõni oluline ühisjoon, on alust arvata, et neil on teisigi ühisenäitajaid ja sarnasuse ala hõlmab seni välja selgitamata omadusi. See ongi analogiameetodi lähtekoht.

Analogiameetodi rakendamisel on soovitatav arvestada kaht momenti:

- välisest sarnasusest olulisem on kahe objekti vaheline vastavus struktuuris (ülesehituses), funktsioonides ning suhetes teiste objektidega,

- üksiknäitajaid on otstarbekohane ühendada suurema informatiivsusega liittunnusteks. Sellega välditakse ka juhuslike, teisejärguliste omaduste ületähtsustamist.

Meetodi kasutusala:

- viljakate lahendusvariantide ülekandmine muusse valdkonda;
- käimasolevate protsesside kulgemise ennustamine;
- objektide liigitamine ja tüpiseerimine;
- objektide modelleerimine: üks lihtsam objekt saab teise uurimise aluseks. Näide: asula liiklusskeemi pudelikaelu asutakse otsima selleks ehitatud maketil.

Analoogiameetodit on rohkelt kasutatud **tehnilises loomes**:

- inimeste uute vajaduste ning tehnikale esitatavate ootuste ja nõudmiste prognoos;
- moejoone muutuste ennustamine;
- tehniliste ideede elluviimine standardiseerimise, ühtsustamine, tüpiseerimise ja agregaatimise kaudu;
- objektide reprodutseerimine ja tiražeerimine;
- kunagi unustatud või hüljatud ideede taaselustamine; abstraktsete ideede kujutamine joonisel või projektil.

Kuivõrd kahes objektis võib samasugust hoomata eri tasandil (funktsioonid, vorm, struktuur, suhted jne), võib tehnilise probleemülesande lahendamisel kasutada analoogiameetodi allvariante. Otsida näiteks võimalusi, kuidas a) parandada projekti väliskuju ja disaini, b) tõhustada funktsioneerimist; c) muuta põhimaterjali odavamaks, vastupidavamaks ja kergemaks, d) muuta katematerjali nägu-samaks ja kulumiskindlamaks.

## Vabade assotsiatsioonide võte

Enamik ärkveloleku ajast on inimesel täidetud mõtete heietamisega. Mõtlemise põhisisuks on üksikute tähelepanekute, kavatsuste, hinnangute, teadmiste, oletuste, järelduste jt tunnetusüksuste mitmesugune omavaheline seostamine. Hajali teabeühikute laiemasse tervikusse ühendamises mängib olulist osa assotsieerimine ehk eraldi

asjade seostamine ühiste välistunnuste, sisulise läheduse, naabruse, vastandlikkuse, laiemasse klassi kuuluvuse või mingi kõlalise sarnasuse alusel.

Vabade mõtteseoste leidmisel lähtutakse mis tahes suvalisest objektist ning lastakse sellel äratada uusi seonduvaid kujundeid, pilte, sõnu, olukordi, inimesi jm. Ühes reisibüroos otsiti (A. Kaufmann, M. Fustier, A. Devret) uusi puhkuse veetmise vorme. Osavõtjail paluti 40 minuti vältel vabalt esile tuua võimalikult palju puhkuse mõistega assotsieeruvaid sõnu ja kujutluspilte. Stiimulsõnale leiti üheskoos sadakond assotsiatsiooni. Nende rühmitamine avas puhkuse sisu tosinas tähendusvastes, millest paljud osutasid puhkereiside korraldamise täiesti uutele võimalustele.

### **Puhkuse mõistest äratatud assotsiatsioonid**

**Jõudeoleku aeg:** sanatoorium, tervenemine, romantiline helipala, pensionilolek, seisma jäänud kell.

**Mina-tunde avardamine:** mahe muusika, õhulosside ehitamine, tuli kaminas, uus rõivas, lahtiriietamine.

**Võõrdumistunne:** väljakutse, kaitseseisund, pinev õhkkond.

**Kontakt kaasinimestega:** pereelu, isa-cma-laps, hotellis viibimine, peolaud.

**Seikluslust:** vagabundielu, pagas, sadam, elu maal, avanev uks.

**Kergemeelsed teod:** naisterööv, nudistide saar, *Living Theatre*, maskeraad, tsirkus, vulkaanipurse, vanglast põgenemine.

**Uued avastused:** improvisatsioon, raamatu lugemine, uued kogemused.

**Allikateni jõudmine:** läbi seitsme mere, paadiga järvel, lustireis, läte kohal.

**Üksiolek ja endassesüüvimine:** mõtiskelu, palve, paradiis, Robinson Crusoe, talveuni.

**Loomulik elu:** aiatöö, purjepaat, lõke, lõõgastus, suusaretk, viinamarjakoristus.

**Oma keha avastamine:** jääliustiku lind, võimlemistund, sirutusharjutus.

**Unistamine:** loss Hispaanias, põngerjas jõulupuu all, jalutuskäik nõiutud metsas.

## Metafooride kasutamine

Vaatle probleemi savikamakana, mida enne täiusliku kuju saamist tuleks lõputult vormida ja voolida.

Mõtteinerts kiirvaldamiseks ning püstitatud ülesande loovaks lahendamiseks sobib kasutada kujundlikku keelt – metafoore. Metafoor on argipäevase kõne lahutamatu kaaslane. Metafoorne väljend süvendab tunnetust ja virgutab loovust sellega, et seob silmanähtava sarnasuse või kaudse kokkukuuluvusega ühte erinevad elunähtused, näidates sellega asjade ja nähtuste uusi üllatavaid omadusi. Metafoori võib vaadelda meele trampliinina.

J. Jensen järgi kasutavad ühiskonnateadlased viit liiki metafoore.

1. **Haigestumist, nakatumist ja ravi tähistavad metafoorid:** bürokraatia vähkkasvaja, räpane poliitika, käegälöömise epideemia, majanduse depressioon ja tervendamine, valuutasüst, poliitilise õhkkonna tervenemine.
2. **Reisimist ja rändamist märkivad metafoorid:** progressi teel kulgemine, takistuste kiirvaldamine, tunnelisuue, ummiktee, kuristikuserval, sillaehitamine, libedal teel. Siia kuuluvad ka merendusest pärit mõisted: riigilaev, poliitika tüürimees, majakatuli, pinnalüsimine, põhjaminek.
3. **Samastavad metafoorid:** vaimne isa, emake loodus, omad ja võõrad, korraldaja, hingekehtane, vaimutoit, relvastuse võidujooks.
4. **Ehitusalased metafoorid:** impeeriumi kokkuvarisemine, usalduse hoone, savijalgadel koloss.
5. **Loodusest pärit metafoorid:** pime keskaeg, vabaduse koit, poliitiline maavärin, poliitiline sula.

Argikeeles on oma koha leidnud veel kümned ja sajad teised metafooride liigid.

Näiteks **kaardimängu** väljendid: trump, slämm, kaarte segama, äss, kehva kaarti varjama.

Toogem veel mõned metafoorid **aja** kohta.

- ♦ Kui vaatleme aega kaubana, märkame, et see on hinnaline ja

piiratud ressurs, mida võib kulutada, säästa, investeerida ja juhtida.

- ♦ Ent aeg on ka nagu avar maastik, nagu salapärase loss.
- ♦ Me räägime aja nõudest, aja märgist.
- ♦ Ajajõgi ei peatu kunagi.
- ♦ Aeg on nagu käänaku taha keerav tee: me ei tea, mis ees ootab.
- ♦ Aeg on otsekui trepp: see võib meid viia nii üles kui alla.
- ♦ Ühe Stephen Kingi stsenaariumi järgi vändatud õudusfilmi pealkiri oli "Ajahambad"

Veel paar kujukat võrdlust:

- ♦ Kolm kolimist on nagu üks tulekahju.
- ♦ Armumine on nagu haigus, millest ravib täielikult välja... uus armumine.

Nähtusi aitavad kirjeldada ka paljud **sümbolid**, näiteks

- ♦ ankur: ankrusse heitma, ankrut hiivama;
- ♦ tee: eksirada, teeharu, kesktee;
- ♦ lind: linnulennult, vaba kui lind, unistuste lind;
- ♦ sõlm: umbsõlm, sõlmitus.

### **Harjutus "Otsekui mis?"**

Metafoorse mõtlemise harjutamiseks sobib mäng, milles osalejad püüavad leida kiiresti üksteise etteantud sõnadele, olukordadele või seisunditele tabavaid võrdlusi.

Mängu astumiseks ütleb üks osavõtja teisele mingi sõna ja teine jätkab sõnaga "on" (või "on otsekui..."). Talv on pikk ooteaeg, kevad on looduse lapsepõlv, huvireis on uute muljete karussell, pastakas on sulerüütli püss, hämarus on uneriigi värav, šampanja on vahu pidupäev, võtmekimp on võimaluste võrdkuju jne.

### **Kujustamisvõte**

Fantaasia ergutamiseks sobib visualiseerimis- ehk kujustamisvõte.

Visualiseerimisvõimet arendab viie meelega tajutavate aistingute ettekujutamine. Sea end mugavasse asendisse, hinga sügavalt ja rahu-likult ning kujutle minuti vältel üht või mitut järgnevat seisundit:

- ♦ lavendli lõhna,

- ♦ puhkeva pojengi värvi,
- ♦ vihma sabinat katusel,
- ♦ ananassi maitset,
- ♦ kellukese tilinat,
- ♦ säraküünla helki, lõhna ja särinat,
- ♦ äsja tuppa toodud jõulukuuse lõhna.

Vali nüüd aeg, mil tunned end puhanu ja reipana, võta mõnus asend, hinga sügavalt ja rahulikult. Sea endale selge eesmärk, mida soovid saavutada, näiteks küsimus, mis vajab lahendamist, toote või teenuse arendamise võimalus, soodne ostukoht, projekt, milleni on tarvis jõuda. Hoiä silmad poolsuletult või kinni ning kujuta credalt, üksikasjalikult ette, et oled eesmärgile jõudmas. Kujuta ette, mis tunne sind valdab hetk enne ihaldatud eesmärgini jõudmist, milline on su enesetunne ja kehaline seisund, millised emotsioonid sind haaravad. Tee nüüd otsustav samm ja loo meeles kujutluspilt olukorrast, kus loomingulise ülesande lahendus ongi käes. Võid lahendit kujutada mõttelisel ekraanil, tulikirjas, mõne informatiivse märksõnana või hologrammi laadis kujundina.

Buffalo loovuseuurijate rühma juhataja professor Sidney Parnes soovitas ideede ettekujutamise harjutuse eel teha seeria venitusharjutusi, mille käigus viiakse iga lihas lühikeseks ajaks pingesse ja lõdvestatakse seejärel. Lihaskonna venitamine-lõdvestamine teeb meele ärksamaks ning seetõttu soovitatakse seda eelsoojenduseks ka enne ajurünnakut või pingsamat mõttetööd. Lõdvestumist võib tõhustada rahuliku muusika ja sügavate hingamisharjutustega.

### **Mälestuste muutmine**

Üks loovust toetavaid meele treeningu alasid on oma meenutamise võime senisest osavam kasutuselevõtt. Tähelepanuväärne on aga ka see, et mälu pilte võib mitmel viisil teadlikult esile kutsuda või isegi muuta – eristada neis enam detailset, värvikat, kujundlikku. Mälu piltide muutmine võib elus leida mitmesugust rakendust. Sel moel võib näiteks möödaniku häiriva vahejuhtumi või valu tekitanud sündmuse maalida endale hoopis teises valguses.



## **Mälestuste "ülevärvimine" NLP meetodil**

Meenuta endale juhtumit, millesse suhtumist sooviksid muuta, ja visualiseeri see enda jaoks "meelekino" teatud stseenina. Seejärel võid toimunud kujutluses teisendada, lisada sellele valgust, muuta toimunu värve, kiirust. Oletame, et sind häirib mingi piinlik vahejuhtum. Meenuta toimunud nii, et sellest tekib meeles otsekui pildijada. Võta toimunu mõni otsustav hetk lähivaatlusse ning tunnista endale, mida sa tookord lootsid või kartsid ja missugused võimalused olukorda teisiti sekkuda sa jätsid kasutamata. Vaata seda mõttes lähi-, kaug- ja pealtvaates, kujuta sündmuste arengut nagu naljafilmis tagurpidi, muuda toimunu värv piimjalt plassiks ja osavõtjad pisikesteks.

## **Leia probleemile kuus lahendust**

Loomingulisel tööil tuleks oma meel hoida erk tundmatule alale liikuma ja üha uusi avastusi tegema. Säärane aru vahe valmidus probleeme käsitleda, küsimusi esitada ja neile vastuseid otsida on märksa määravam kui vaid üksikuile kõrge inspireerituse hetkile toetuv pühapäevaloovus. Meele ärksuse tagamiseks tasuks see avastusele ärgitada isegi siis, kui see on juhtumisi loiuks muutunud. Edu toob just järjepidev pühendumine oma teemale või probleemile, seda isegi siis, kui vaimne vorm jätab paljuski soovida. Paar lihtsat võtet aitavad edasi ka siis, kui inspiratsiooni pole.

1. Täpsusta oma probleem ning asu seda läbi mõtlema, seades ainsaks sihiks leida küsimusele tingimata kuus lahendust. Pane kõik lahendid paberile ja ära loobu mõttetööst enne, kui kuus ideed on leitud.
2. Mõtle probleemile mingi kindlalt ettemõõdetud aja vältel, näiteks enne rongile minekut, seminari lõunatunnil, 15 minutit enne sind huvitava teleülekande algust. Pane enne kella kukkumist leitud mõtted, lahtised otsad ja vastuseta küsimused endale kirja. Tähtis pole see, et jõuaksid lühikese ajaga midagi uut välja mõelda, vaid et sa püsisid kavatsatud aja valitud teemal.

## Haara härjal sarvist

Kui meil on selge eesmärk, suudame end selle saavutamiseks tugevamini motiveerida ning paremini keskenduda. Elus määrab vaimse töö õnnestumise enamasti just see, et uuritav probleem hoitakse buldogihaardes, ilmutades selle lahendamisel raugematut visadust. Ülesandele keskendumine tähendab seda, et selle lahendamiseks varutakse ohtrasti aega, nii et küsimust saaks vaadata kõigist võimalikest aspektidest. Asi on selles, et puuduliku ajavaru korral on meil raske toime tulla oma loomuse kärsitusega, mis utsitab uuritava küsimuse võimalikult kiiresti kaelast ära saama.

## Olba keskendunult mingit objekti

Viibisin selle raamatu kava kallal töötades 24. veebruaril oma maamajas Harjumaal. Iseseisvuspäev tõi sel aastal kaasa tiheda lumetsaju ning läbi akna paistis maaliline vaade lumisele metsatukale. Püüdsin avanevast looduspildist leida uusi ideid käsikirja koostamiseks. Põhiprobleem oli selles, kuidas ühtede kaante vahel loetavalt ja mitte liiga teaduslikult välja pakkuda ulatuslik valik käepäraseid loova mõtte tehnikaid ja ühtlasi anda ülevaade ka loomingupsühholoogia teadusliku käsitluse põhitõdedest. Alustasin sellest, et lasin talvise metsa tunnetuse oma hinge, lihtsalt vaatasin oma pool tundi järjest seda kena pilti, seejärel aga püüdsin kirja panna avaneva vaate tunnused.

1. Äsja sadanud lumi on täiesti valge.
2. Noorte mändide alumised oksad on lumest lausa lookas, ülemistele ei taha aga lumi kuidagi püsima jääda ja need on heleda laotuse poole kikkis.
3. Katuselt pihutab iga minut sülemite kaupa kerget lund.
4. Räästast ripub alla kümme meetripikkust jääpurikat.
5. Noorte mändide tüved on samblast hallid, vanematel helepruunid.
6. Männiokstel valendav lumi meenutab valgeid groteskseid tohtrikindaid.

7. Pisike mänd paksu lumemütsi all meenutab mediteerivat munkat.
8. Kaheharuline mänd näib sinelis sõdurina, kellele hüütakse: "Käed üles!"
9. Lumehelbed teevad maja ligidal õhuhoovustes naljakaid piruette.
10. Tihenev sadu loob maapinna lohkedesse varjusõõre.
11. Raagus lehtpuuvõred moodustavad metsa hämaruses peene kudumi, mida ehib ja varjab hõre lumekardin.
12. Lehtpuudest on vaid kased oma valgete tüvedega äratuntavad.
13. Lagendiku serval kujundavad puutüved Mikalojus Čiurlionise maale meenutavaid salapäraseid kontuure.

Seejärel püüdsin neist tunnustest noppida käsikirja edasise viimistlemise ideid.

Tekkis üheksa mõtet.

1. Enamik lugejaid on loovusteooriate suhtes ilmselt *tabula rasa*, järelikult pole tarvis karta neid niigi teada olevaga tüüdata.
2. Soovitusi ja juhiseid tuleks anda ebajärjekindla korduvusega (katuselt pihutatav lumi) ning erineva rakursi alt: tõsiselt ja naljakalt, lühikese üleskutse ja pika programmina jne.
3. Optimaalne oleks pakkuda huvitavat ja vajalikku nii teadmis-himulistele ja vastuvõtlikele (laiad oksad) kui ka lihtsalt uudis-himulikele (männi ladvaoksad) lugejatele. Enesestmõistetaval (hele kask) pole mõtet pikalt peatuda.
4. Mõned teisejärgulised (lehtpuude liigid kauges salus) või tabamatult keerukad (alistuv sõjamees) alateemad ja probleemid võib ära jätta.
5. Kirjatöös võib sarnase motiivi varieeritud kordus (ühte nägu männid, hanged, jääpurikad, lumesagarad) äratada nii ootusi kui ka igavust.
6. Kauge ja käsitamatu nähtus võib kindlas raamis või süsteemis (puude kudum) muutuda paremini mõistetavaks.
7. Kontrastselt teisiti seisev infoühik (tume valgussõõr heledal lumel) hakkab kergesti silma, sarnast on aga samalaadse seas (lumelaam lumisel väljal) väga raske lahti seletada.
8. Asjad on iseenesest väga argised, üksnes meie pilk avastab neis

salapära ja sügavust (groteskset, poeetilist, kummalist, meditatiivset jne).

9. Uue avastamise tuhinas ei tohiks vanu tarkusi (Čiurlionis) unustada.

## **Objekti uurimine tunnusrühmade kaupa**

Võta lähemaks uurimiseks mingi keerukam objekt. Õpi selle omadusi tundma järgneva nelja tunnusrühma abil.

### **1. Füüsilised omadused:**

- kaal,
- kõrgus,  
laius,  
paksus,
- tihedus,
- üksikosade ühendamine,  
välimus,  
värvus,
- pinna siledus,
- lõhn,
- kõla.

### **2. Kultuurilis-ajaloolised näitajad:**

mis ajajärgust objekt pärineb?

millisele maale, rahvale see on omane?

kuidas objekt tekkis?

- kas objekti kasutamisel on kehtestatud piiranguid?
- kas esemel on otsese rakendusväärtuse kõrval ka mingi sümboolne tähendus?

### **3. Tootmise ja turustamise iseärasused:**

- kasutatud tehnoloogia,
- toote põhitarbijad,
- eliitostja nõuded tootele,
- toote importijad ja turustajad,  
kuidas toodet transporditakse,

toote hinnaklassid.

#### **4. Psühholoogilised tunnused:**

- kas objekt äratab lootusi?
- kas objekt põhjustab nostalgiat?
- kas objekt pakub meelerõõmu?
- kas objekt rahustab?
- kas objekt ärritab või äratab igavust?

### **Samastu probleemiga**

"Kes masti mängib, saab purje pealekauba," kirjutab Artur Alliksaar. Voldemar Panso lasi oma õpilastel näitekunsti saladuste omandamiseks mängida lehma või kapsapead. Uurimisobjektiga samastumise võte on leidnud kasutamist ka leiunduses, olukorras, kus toote arendamiseks või täiustamiseks läheb tarvis värskeid ideid. Enese viimine füüsilise objekti või abstraktse mõiste (nälg, enesekindlus) seisundisse eeldab muidugi elavat kujutlusvõimet. Loovuse virgutamiseks piisab aga sellestki, kui õpime samastumisvõtte abil oma uuringuobjekti probleeme tundma. Nõnda võib sattuda uutele ideedele toote ohutuse või kulumiskindluse suurendamiseks, selle kliendisõbralikumaks tegemiseks, disaini muutmiseks jne. Selle võtte proovimisel ilmneb üllatavalt, et masinatesse ja asjadesse on vahel isegi kergem sisse elada kui inimestesse – meid ei sega enam me hoiakud ja pole põhjust eelarvamusteks. Tõepoolest, miks mitte tunda end kevadise üleujutuse, moonipeenra või väntvõllina...

**Ülesanne.** Kujuta ette, mis tunne võiks olla elektripistikul, aabitsal või lükanduksel.

Elektripistiku mängimine võib äratada mõtte muuta see sükutamiskindlaks (väidetavalt eelistab enamik naisi pistiku juhtmest välja tõmmata) või valmistada sedavõrd kena kujuga pistik, et see lausa kutsub end haarama.

Kujutledes end aabitsana, on kerge mõista, mida lapsed tahavad – pliitsiga midagi juurde sirgeldada. Selle tarbeks võiks aabitsasse lisa-

da mõned pildijoonistamise või ülevärvimise leheküljed (seda ongi mõnikord tehtud).

Lükandukse kavandamisel tuleks arvesse võtta seda, et osa inimesi ei taba ruumi sisenedes selle kasutamise põhimõtet ära ning üritab ust tavalisel kombel käepidet tõugates või tõmmates avada, igal teisel juhul jäetakse aga avatud uksepooled kokku lükkamata. Siit võib tärkata idee uksest, mille avamisel surutakse kokku vedru, mis viib uksepooled hiljem ise kokku.

Objekti sisseelemisele häälestavad järgmised küsimused.

- Mida sa näed, kuuled, tunned?
- Mida sa ootad oma kasutajailt?
- Millest sõltub sinu hea või halb enesetunne?
- Millal sa ärritud, langed tujust ära, satud masendusse?
- Miks mõned inimesed kohtlevad sind valesti?
- Millal sa tunned end objektina hästi? Millal halvasti?
- Miks sa ajad vahel kiusu ega vasta oma valdajate ootustele?
- Missugused olukorrad tunduvad sulle ohtlikuna?
- Kuidas sinu konstruktsiooni või kasutusviisi muuta, et sa tunneksid end turvalisemalt?
- Kuidas kujundada keskkond sulle sõbralikumaks?

## **Talleta muljeid**

Nobeli laureaat Hermann Hesse tunnistab ühes essees, kuivõrd oluline oli tema kirjanikuande kujunemisele, et ta osutus lapsest saati kõigi viie meelega kogutud muljetele väga vastuvõtlikuks. Pablo Picasso on kunstnikku kirjeldanud paljudest eri kohtadest kokku kantud muljete kogunemiskohana ning loometöö olemuseks on tema järgi kunstniku püüd vabastada end maalimise kaudu elamuste ja nägemuste tulvast. Ilmselt virgutavad värsked muljed ja kirkad elamused nii loovat eneseväljendust kui ka edaspidist vastuvõtlikkust uutele muljetele ja elamustele, tugevdades samas ka väljendustarvet. Enamikul kuldseks keskikka jõudnud inimestel on lapseeas meeles palju vahetuid ja eredaid muljeid, mida kahjuks ei saa öelda hilise-

mate aastate kohta. Meele süütu vastuvõtlikkus, uutele muljetele avatus näib inimese vananedes paratamatult kahanevat ja pealegi harjutavad kool ja töö inimesi tunnetama maailma ennemini abstraktsete sõnade kui vahetu taju kaudu. Paljudel inimestel – humanitaarteadlased ja kutselised kirjanikud kaasa arvatud – on uute elamuste ja muljete saamise valmisolek asendunud oma tunnetuskogemusest mõtlemise harjumusega. Meelega tajutu vahetat läbielamist kahjustab tarbetu mõttetöö (järeldamine, hindamine, tõlgendamine) sellest, mida tajutakse.

Pablo Picasso ülalmainitud muljete kogumise koht ongi aga loova fantaasia varamu ning originaalse mõtteviisi tugiala. Loovus kasvab paljuski välja neist kujutluspiltidest ja muljetest, mida me saame maailmast nägemise ja kuulmise, maitsmise, lõhnataju ja kompimise kaudu. Järeldus on selge: loova eluhoiaku ja elava fantaasia säilimiseks on tarvis saada päevast päeva elamuslikke muljeid. Mida see tähendab? Küsimuses pole midagi rohkemat kui säärase vaimse hoiaku kujunemine, mis laseks meil saada nähtust, kuuldust, loetust, mõeldust ja räägitust ühteaegu aistitavalt konkreetse ning samas võimalikult tundeküllase (emotsioone esile toova) pildi.

Artur Alliksaar kirjutab: "Põlemiseks pole vaja põhjust, armastamiseks pole vaja ettekäändet." Tihtilugu me ahendame ise oma uute muljete ja elamuste saamise väljavaateid sellega, et kaldume elunähtustes ja lahti rulluvates sündmustes aistingulist ja emotsionaalset plaani alahindama. Kahandame ise tunnetatu vastuvõtu, nautlemise ja mällu jätmise väljavaateid. Tundub, otsekui piiluksime avarasse maailma oma sõnade, hinnangute ja mõistete kitsa pilu kaudu, selmet kogu oma olemusega sellele anduda. Emotsionaalse tuimuse teine põhjus on XX sajandi lõpu linlastele üldomane krooniline tülpimus- ja väsimustunne.

Mis tahes tajutav aisting – nägemis-, kuulumis-, lõhna-, maitse-, raskus-, vibratsiooni- või puudutusaisting – kutsub teadvusseisundis esile mingi väikese muutuse. Erksus meeldivate aistingute suhtes tõstab meie toonust ning suurendab seda üldist heaolutunnet ja meele-rõõmu, mida elu meile pakub. Aistingud pole mitte üksnes elu

põhilised naudinguallikad, vaid ka alateadvuse loovale lainele häälestajad. Sensoorne eraldatus või meelelise tundlikkuse järsk vähenemine (näiteks läbitud haiguse või sügava stressi tagajärjel) põhjustavad meeleolu langust ja jätavad meid ilma neist tuhandetest vaevumärgatavatest stiimulitest ja vihjetest, mille märkamisel ja ühteliitmisel me võime teha enda jaoks pidevalt uusi avastusi. Sensoorne ärksus ehk keskkonna stiimuleile avatus toidab ka eluenergia saamisel esmatähtsaid steenilisi ehk toonust tõstvaid emotsioone.

### **Kolm tajuharjutust**

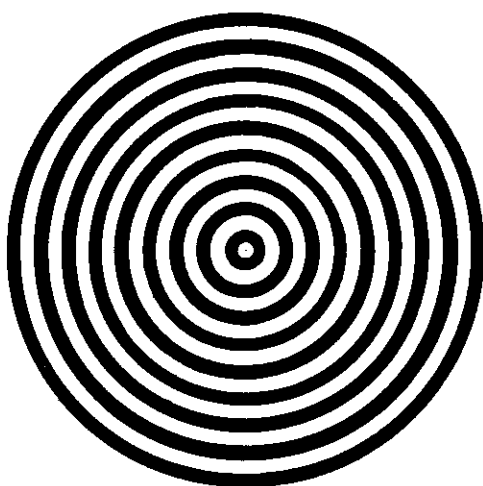
**1. Vali vaatlemiseks mingi objekt** (oma põial, tass, leivaviil, mobiiltelefon vm). Oletame, et valid selleks esemeks keraamilise kausi. Uuri seda igast küljest, silita, kompa, nuusuta, taju kausi nõgusust, mõõda selle proportsioone, jälgi värvitooni muutumist kausi põhjas, glasuuri, mustrit. Vaatle seda objekti mitme inimese pilguga. Hinda seda välis-turisti, kunstniku, 30. aastates kodupere nais, ühiselamus elava tudengi, turumüüja, söökla nõudepesija pilguga. Mille poolest võiks nende inimeste kaussi silmitsev pilk erineda?

**2. Uuri õuna.** Võta endale lähemaks vaatluseks värske mahlakas õun. Kaalu seda käes, taju õuna kuju ja siledat pinda, nuusuta selle lõhna, patsuta õuna ja kuulatle selle häält, kuulatle õuna koort silittades selle krudisevat heli, vaata puuvilja vastu valgust, taju selle pinda oma põsel või laubal, veeveta õuna laual või vaibal, hüpita käes, meenuta mõnd õunaga seotud ütlemist (inglise rahvatarkus: üks õun päevas hoiab haigused meist eemal), tuleta meelde oma elu esimesi õunaelamusi, kevade õitsvat õunapuud, punetavaid paradiisiõunu ja isuäratavaid valgeid klaare. Meenuta piiblipilte paradiisaiia õunapuust ja Adamast ning Eevast.

Nüüd on käes aeg tutvuda oma õuna maitseomadustega. Joo erk-saima aistingu saamiseks enne õuna mekkimist mõni lonks leiget vett, kuula õuna hammustades selle häält, taju puuvilja maitset oma huulte, hammaste, keele esi- ja keskosaga, kurgulae ja keelepäraga, mälu õunasuutäis hästi läbi ja kujutle, kuidas see alla neelates juhib sinu kehha tervistavaid aineid.



**3. Vaata märklauda.** Aseta allpool toodud kontsentrilistest ringidest märklaud endast poole meetri kaugusele ja vaata paari minuti vältel üksisilmi selle keskpunkti. Kindlasti märkad iseloomulikke tajuilminguid: ringid näivad elavnevat ja pöörlema hakkavat, valge triip nende vahel hakkab värviliselt vilkuma jne. Kui pikendad selle tajuharjutuse kestust, hakkad kogema kerget joovastust ning sellega kaasnevat eufooriat. Huvitav on märkida, et eufoorilise seisundi teke ongi üsna tavaline laskeharjutusi tegevail isikuil, kes vaatavad pikka aega märklauda. See katse näitab veenvalt, kuivõrd me enda teadmata viibime väliskeskkonnast saadud tajukujundite intensiivse mõju väljas. Püüdes valida oma kestvale vaatele meeldiva objekti, üritame vaistlikult siseneda näiteks meclerahu taastavasse, esteetilist elamust andvasse või mõnutunnet töötavasse seisundisse. Uue või huvipakuva uurimine rahuldab samas meie orientatsioonitarvet ehk tunnetushuvi.



### **Kasuta juhust**

Nii mõneski igapäevase elu kordumas olukorras on eos võimalus midagi hõlpsamini või paremini teha. Selle märkamiseks tuleks nähtusi ja asju vaadelda värske pilguga, nii et tuleksid esile nende var-

jatud võimalused. Soodsa juhuse kasutamiseks peaks sellesse uskuma. Niisiis võtkem arvesse, et

- juhuslik tutvus võib viia uue sõpruse või lembesuhteni;
- tupp eksinud liblikas võiks aidata lõhkuda meie tavamõtlemise rutiini;
- ootamatust mõttekäigust võib võrsuda paljutootav äriidee;
- ametivenna sekeldustest mingis ametkonnas tasuks õpetlikke järeldusi teha;
- naabrite armudraamast võib arendada lühiromaani faabula;
- hommikutunnil märgatud härmalõngad võiksid anda ideid reklaamklipi valmistamiseks.

Ka arvutu hulk leiutisi on saanud teoks juhusest. Thomas Alva Edison töötas noore mehena telegraafis. Kuna ta oli kõva kuulmisega, oli tal suuri raskusi morseaparaadi märkide dešifreerimisel. Et oma tööd kergendada, meisterdas ta aparadi, mis kandis morse punktid ja kriipsud vahaplaadile. Sellest riistapuust saigi lähtepunkti tulevase fonograafi ja tänapäeval kõikjal levinud helisalvestuse idee.

Kulunud mõtteviisi ringrajalt aitab välja see, kui võtame elus kasutusele selle ootamatu ja juhusliku, mis näib meie teemat või probleemi puudutavat. Ettenägematu sündmus või juhuslik aps võib endas peita probleemi lahendamiseks tähendusrikka vihje. Ootamatu esiletuleku tarmukas kasutamine töötab meile täiendava hulga analoogiaid, eeskujusid ja sensoorseid stiimuleid.

Järele mõeldes on paljudki kenad kohad, uute inimestega kohtumised, meeldejäävad sündmused meile muljet avaldanud nimelt seepärast, et nende esiletulekus oli annus *ootamatust*. Ning samal ajal möödub suur hulk *sihipäraselt ette valmistatud* aiapidusid, tähtpäevi, võõrustusi või muid üritusi tuimalt ja igavalt just seetõttu, et neis on üllatusmoment kõrvaldatud. Iseloomulikuks juhtumiks on asutuste pidude peokavas välja kuulutatud "balliüllatused" Mis üllatus see on, mida sa ette tead? Tõeline üllatus peaks tulema ootamatult.

### **Juhuslik aps**

Heida pilk järgnevalt toodud väikestele äpardustele ja püüa igaühes avastada mingi virgutav, rakenduslik või kasutoov moment.

- ♦ Ajasid lõunalauas soolatoosi ümber.
- ♦ Tervitasid tänaval ekslikult võõrast neitut.
- ♦ Saatsid sõbrale mõeldud kirja kogemata tädile.
- ♦ Pistsid pangaautomaati eksikombel telefonikaardi.
- ♦ Andsid valimistel oma hääle tahtmatult vale kandidaadi poolt.

## **Aktiivne kuulamine**

Tähelepaneliku, kaasaelava inimesega suheldes avaneb sageli võimalus arutada kahekesi oma probleemi nii, et seda õpitakse sügavmini mõistma ja kindlameelsemalt lahendama. Osavõtlik, kaasaarutlev kuulaja on otsekui uue idee ämmaemand: ta julgustab heatahtlikult teist poolt esitama oma seisukohta, koondama seda toetavaid tähelepanekuid, eraldama põhilise teisest, kavandama kindlaid samme, arvestama tagajärgedega jne.

Loomingulises dialoogis tekkivaid mõtteseisakuid, vaikuspause on soovitatav täita ennekoike partneri öeldu kokkuvõtete, tema ideede edasiarendamise, üldistamise, konkretiseerimise või tõlkimisega iseenda mõistete keelde. Oma ideid ja probleemi käsitlemise lähtepunkte peaks empaatilisel kaasaelamisel pakutama just sel määral, kui neid oodatakse.

## **Vaheta vaatenurka**

Nagu selles raamatus varemgi öeldud, sõltuvad küsimuse käsitus ning järgnev lahendamise käik paljuski küsimuse asetusest. Probleemi formuleerimine on otsekui elunähtusele etiketi panemine, mis näitab olukorda lihtsa või keeruka, pakilise või perspektiivse, meelehärmi valmistava või meeldivana. Asetades küsimuse uude valgusse, seades selle teisiti, lähenedes sellele uue nurga alt ja sõnastades selle ümber, näeme uuel viisil ka uuritava probleemi või objekti suhteid teiste nähtustega ja objektidega.

Vaatenurga vahetamine tähendab ka seda, et me näeme ühe eesmärgi saavutamiseks mitut teed. Ettevõtluse edendamisel tuleks

arvesse: kuidas toota odavamalt, müüa kallimalt, alandada veokulu, kärpida palgafondi, tõhustada reklaami, laiendada turgu jne.

Tutvustame allpool kolme tehnikat, mille vahendusel saaks probleemi sõnastust muutes ehk seda teisendades küsimust uues valguses vaadelda ning selle käsitlemiseks alternatiivseid teid otsida.

### **Leia probleemile sobiv võrdkuju**

Vaata järgnev loend üle ja püüa avastada oma ülesande lahendamiseks kasutoovaid võrdlusi. Leides küsimusele kohase võrdkuju, asu vaagima võimalusi, kuidas kõnealuse asja või nähtuse käsitlemisest oma ülesande lahendamiseks uusi ideid leida.

Probleem on otsekui...

külmunud kapsas  
rohupudeli etikett  
rikkis heliplaat  
vihma käes võdisev lepaleht  
turtsuv kass  
reaktiivlennuki mürin  
kääride vari  
saami joigumine  
valesti avatud konservikarp  
mantlil tilgendav nõõp  
jääkirme autoklaasil  
jalgratta logisev juhtraud  
edvistav prominent  
üleeilne ajaleht  
kondivalu  
loksuv virtsatünn  
vikatit varitsev kivi  
autistlik närvihaige  
kärssav elektrijuhe  
ülesoolatud peedisupp  
töötu ämmaemand  
lööklaulu reklaam  
pirsutav kunde  
kameeleon

## **Katseta nüüd mitmesuguseid toiminguid, püüa probleemi...**

kokku suruda  
laiali laotada  
suureks puhuda  
leevendada  
ravida  
teravdada  
kellelegi teisele (kellele?) üle anda  
juba läinud sajandil lahendatuks lugeda  
pisendada  
kohtusaali viia  
laiaks litsuda  
peeneks jahvatada  
ühe ropsuga lahendada  
rahvusvahelisel konverentsil arutada  
kinni külmutada  
lahti sulatada

## **Kujuta ette, et olukord on...**

ootamatu  
ainukordne  
püsitu  
paigale tardunud  
nõiutud  
romantiline  
vabastav (millest? milleks?)  
lihtlabane  
ülikeeruline  
hämar  
läbipaistev  
mitmetähenduslik  
tuline  
plahvatusohtlik  
kleepuv  
sügavamõtteline

varju jäetud  
avalikuks tehtud  
habras  
tinglik  
räpane  
õpetlik

Probleemide põhjaliku ümbermõtestamise põhimõte on aastasadu olnud omane idamaisele mõttelaadile. Kaoses on korra alged, kõlab taoistlik mõttetera, maised kired ongi tarkuse allikas, kinnitab *zen*.

## Talita teisiti

Loovuspsühholoogia käsiraamatuis on hulganisti näiteid sellest, kuidas uusi ja tuttavaid probleeme tavamõtlemisele vastanduval moel edukalt lahendada. Toogem paar näidet Dorling Kindersley toimetatud teosest "Mindpower"

E. de Bono pakkus kunagi välja uudse valimissüsteemi, mille järgi igal valijal oleks lisaks ühele poolthäälele ka üks vastuhäääl. Kuna selline valimiskord takistab äärmuslikel rühmitustel võimule pääseda, näib see tõepoolest kindlustavat demokraatia arengut.

Teisel korral pani de Bono ette töötada välja seadus, mille järgi vesikondi saastavad tehased peaksid endale tarviliku vee võtma allpool oma heitvete ärajooksu.

Selle sajandi algul määrati ühe Pariisi tänavarahutuse ajal kohaliku väeosa ülemus linnatänavad märatsevatest jõukudest tühjendama. Talle anti käsk mässajate pihta tuli avada. Ohvitser laskiski sõdureil laskeasendi sisse võtta ja hüüdis siis nii kõvasti, kui jaksas: "Olen saanud käsu avada pättide pihta tuli, kuid näen enda ees suurel hulgal ausaid ja tublisid linnakodanikke. Palun neil nüüd kiiresti lahkuda, et saaksin pätte tulistada." Selle pöördumise järel tühjenes tänav mõne minutiga.

Veel üks näide. Keegi Euroopa insener töötas Aafrika kolkakülas, kus buss käis vaid paaril korral nädalas. Ühtlasi oli teada, et kohalik postivedaja oli alati valmis linnast asulasse sõitma, kui sealt kellelegi

tuli kiri. Kord oli inseneril tarvis oma auto paarikümne kilomeetri kaugusel olevasse linna remonti viia. Ta jõudis küll asulasse tagasi sõitvale bussile, ent kerkis küsimus, kuidas järgmisel päeval autole linna järele sõita. Insener leidis nutika lahenduse: ta pani linnas posti kirja iseendale. Nagu arvatud, tuligi postimees järgmisel päeval seda kirja külla ära tooma ning insener sai prii küüdiga linna oma auto järele sõita.

Ameerika kunstiprofessor Betty Edwards väidab raamatus "Drawing of the Right Side of the Brain" et paljudel inimestel ei tule joonistamine välja sellepärast, et nad lasevad oma vasakul (loogiliselt arutleval) ajupoolel parema (kujundeis nägeva) ajupoolle töösse vahele segada. Selle tõkke kõrvaldamiseks lasi professor oma õpilastel asju joonistada ümberpöörduvalt, "jalad ülespidi" seni kuni vasak ajupoolkera kurnatakse tema "kontrollija rollis" välja. Selle võtte kasutamise tulemused on hulgal juhtudel osutunud paljutõotavaks – enda meelest kunstiandeta inimesed hakkavad joonistama.

Leidlike ideede saamiseks tuleks oma seniste kogemuste piiratu-  
sest "lahti õppida" Oleme harjunud paljusid asju nägema nende äär-  
miselt piiratud kasutamiseviisi mätta otsast: pliiats on vaid kirjuta-  
miseks, ravitee tõvest tervenemiseks, telefon sidepidamiseks jne. Loovate ideede leidmiseks tuleb võtta endale voli mõelda nii, nagu see pole viisipärane, nagu vahest keegi varem pole tavatsenud teha, otsides probleemile enneolematuid lahendusi, asjadele uusi rakendusi, tutvuste sobitamiseks uusi kohti, oma ettepanekute põhjendamiseks uusi argumente jne.

Stereotüüpse käitumise ja mõtteviisi lõhkumiseks tasuks üht-teist muuta oma argipäevases elurutiinis. Vaata üle allpool toodud loend. Vahest sunnib mõni uus teguviis lähenema oma vanale probleemile teisiti ja avab sellega selle lahendamiseks uue lähenemisnurga.

- Vali tööle sõiduks või töölt koju tulekuks uus marsruut.
- Katseta vähemalt ühel korral nädalas uue roaga, mida sa pole kunagi varem valmistanud.
- Vali kaubamajast nädala sisseostude tegemiseks mingi teine päev, näiteks laupäeva asemel esmaspäev.

- Korralda äri- või erakohtumine uues, äsja avatud kohvikus või restoranis.
- Muuda oma soengut.
- Katseta rõivastumisel uut stiili.
- Leia uusi viise oma tervise eest hoolitsemiseks: massaaž, ürdivanid, ženšenni leotis, aroomiteraapia või muud taolist.
- Katseta mõne õppimist hõlbustava võttega, näiteks mälutehnika, taustmuusika kasutamise või meelegaardi meetodiga.
- Lappa raamatukogus läbi ka need lehed ja ajakirjad, mida sa harilikult ei vaata.
- Naudi senisest enam üksildust looduses või maamajas.
- Osta, kui rahakott lubab, huvireis mingile maale, kuhu sul seni pole mõttesegi tulnud minna.
- Ilmuta tuttavaga kohtudes suuremat heameelt, kui too eeldas.
- Loo julgelt uusi tutvusi ning mine kolleegile või tuttavale ilma kutset ootamata külla.
- Väljenda mingil ühisarutlusel julgelt oma ideid küsimuses, milles teised ei tea seda sinult oodata.

## **Avarda väärtuste tähendust**

Ilmselt pole liialdus öelda, et igaühel on talle hulk unarusse jäetud rikkusi. Osa hinnalist vara seisab kasutult seetõttu, et me ei taipa sellele igapäevaelus õiget rakendust leida. Rohelised on juba aastakümneid kritiseerinud tänapäeva tsivilisatsiooni selle arutu raiskamise pärast. Tegelikult ei suhtu me pillavalt mitte üksnes toormesse ja tarbeesemeisse, vaid ka paljudesse vaimsetesse väärtustesse. Kaldume asju (aga ka võimeid, teadmisi, vilumusi ja ideid) hindama üksnes selle järgi, kuivõrd me neid ise praegu või lähitulevikus vajame, vaezumata läbi kaaluma, mis väärtuse võiks miski omandada veidi kaugemas tulevikus, uues olukorras või kellegi teise jaoks.

Lähemal vaatlusel ilmneb, et nii ainelise kui vaimse vara lihtsalt säilitamine pole teostatav – asjadel ja ideedel on tendents aja jooksul kiiresti oma väärtust kaotada. Investeerimata raha pureb inflatsioon,



kasutamata töövahend vananeb moraalselt ja seisev aku muutub kiiresti kasutuskõlbmatuks. Vaimsete väärtustega on lood niisamuti – üksnes rakendatud väärtused toodavad uusi. Elus mängu pandud võimed arenevad uinivas olekus seisvaist võrreldamatult kiiremini, järjepidevat kasutamist leidvad teadmised püsivad kauem ajakohased, uuendatud tutvustel säilib osapoolte jaoks nende emotsionaalne tähendus jne.

Samal ajal kui me laseme millegi tajutavast puudumisest end kergesti häirida, mõtleme harva sellest, kuidas kõike endal leiduvat vääriilselt hinnata ja paremini kasutusele võtta.

Siinkohal pole liigne peatuda veidi lähemalt väärtuse kategoorial.

### **Väärtuste põhiliigid:**

- ainelised ehk materiaalsed väärtused;
- iluelamusi andvad esteetilised väärtused;
- usu turvamisel ja usuliste vajaduste rahuldamisel olulised religioossed väärtused;
- uudishimu ja teadmisjanu rahuldamisega seotud tunnetuslikud väärtused;
- elu nautimist võimaldavad hedonistlikud väärtused.

Nii nagu asjadel ja ideedel, on ka teadmistel ja suhetel nende otseste tarbimisväärtuse kõrval oluline psühholoogiline tähendus. Inimesed vajavad tähelepanuväärsel määral ainelisi väärtusi, prestiižseid asju ning stabiilseid inimsidemeid lihtsalt turvatunde ja enesekindluse saavutamiseks. Nagu teada, ei osteta luksускаupu ja -teenuseid mitte niivõrd nende praktilise otstarbe, kuivõrd ostu kaudu saadud heameele, kindlustunde, identiteeditaju, eneseaustuse või staatuse tõusu pärast.

Paljud rõivad, raamatud, helikassetid, CD-plaadid, arvutimängud, meened, saadud kingitused, koduelektroonikaseadmed või kunstiesemed kaotavad kiiresti oma esialgse tähtsuse, kuna minetavad oma subjektiivse väärtuse tarbija jaoks, lähevad moest ja vananevad moraalselt; samas võib kõigil neil asjadel olla kellegi teise jaoks veel piisaval määral väärtust. Teisest küljest võib mõnele unustatud asjale – ent neid on vähemik – ennustada siiski mõne aja pärast uut meeldiminekut.

Asjade kolme väärtusmõõtmel – hetkeväärtuse, tulevase hinna ning kellelegi teisele kujuneva väärtuse – eristamine võiks olla orientiiriks nii suure kaubatehingu tegemisel, endale liigse müümisel kui kelleltki teiselt talle tarbetu ostmisel. Väärtuste mitme plaani eristamine annab võimaluse tulusamat äri ajada. Ühest küljest hindavad tarbijad (meie nende hulgas) endale liigseid asju (tarbetud tööriistad, väljava-  
hetamisele kuuluv mööbel ja koduelektronika, ehitusmaterjalide ülejäägid jne) märgatavalt alla nende tarbimise jääkväärtuse. Teisest küljest on vajalikku toodet või teenust (autoremont, valutava hamba ravi, matemaatika kontrolltööks ettevalmistamine) kiiresti hädasti vajav inimene valmis selle eest maksma kõvasti üle tavaks kujunenud hinna. Üle- ja alahinnang kehtib teatud mõõndustega nii asjade ja teenuste kui ka ideede ja emotsionaalsete väärtuste – inimsuhete, romantiliste tunnete, kaunite mälestuste, usalduslike jutuaajamiste jt – suhtes.

Aeg oleks öeldust edasiviiv järeldus teha. Omandatud teadmiste-vilumuste ning oskusteabe (tehnikauuenduse, teadusliku fakti, ettevõtluse idee) või äriinfo adekvaatsel hindamisel võiks olla abiks järgnev kava.

1. Koosta oma mõnede põhiteadmiste (oskusteabe), töövilumuste ja elukogemuste väike loend. Alusta kas või paarist tähtsamast asjast, hiljem võid loendit täiendada.

Näiteid:

- ♦ raamatupidamise seadustesse tehtud muudatuste teadmine;
  - ♦ mingi eriala eestikeelsete põhimõistete tundmine;
  - ♦ printeri arvutile häälestamise oskus;
  - ♦ TV-antenni paigaldamise oskus;
  - ♦ Tallinna vanalinna ajaloo tundmine sellises ulatuses, et teha välis-  
turistidele seal paaritunniline ringkäik;
  - ♦ psühholoogilise testi läbitegemise ja tõlgendamise oskus;
  - ♦ rahvameditsiini võtete tundmine külmetushaiguste raviks;
  - ♦ uue õpetamismetoodika valdamine.
2. Märgi järgnevas loendis ristikestega need inimesed ja instantsid, kellele võiks sinu teadmine või oskusteave olla väärtuseks ning kes oskaksid seda vääriliselt hinnata:

- ♦ keegi pereliikmeist;
- ♦ sõber, sõbratar või hea tuttav (kes?);
- ♦ koolikaaslane;
- ♦ praeguse töökoha juhtkond;
- ♦ mingi teine ettevõtte (milline?);
- ♦ ajalehe või ajakirja toimetus (missugune?);
- ♦ raamatukogu;
- ♦ koolitus- või teadusasutus (milline?).

3. Mõtle läbi, mis olukorras või mis tingimusel sa võiksid oma vaimset kapitali edaspidi investeerida.

## **Milleks midagi kasutada**

Indoneesias ollakse arusaamisel, et kookospähklit võib sadat moodi kasutada. Loova mõtteviisi omandamisel tuleb kasuks tuntud asjadele uute ja ebaharilike kasutamismeetodite väljanaputamine. Loovustreeningute raudvaraks on kujunenud "Telliskiviharjutus" – õppusest osavõtjad pakuvad võimalikult palju ideid tavalise tellise kasutamiseks. Neli teist levinud ülesannet on: "Täiusta mingit toodet!", "Leia esitatud pildile pealkiri!" "Kujuta võimatu võimalikuks – mis juhtuks kui..." ja "Leia idee või projekti plussid ja miinused"

Allpool on toodud ühe treeningurühma leitud võimalused.

### **Tellise tavatud kasutusala**

Kaaluvihiks, mõõtepulgaks, haamri asemel, elektriisolaatoriks, kõrgelt vette heitmiseks, vajutuskiviks kapsaste hapendamisel, saunakerisel, lihtsuse ilu nautimiseks, riivuli või järi meisterdamiseks, külmrelvaks, killustiku lähtematerjaliks, küünlajala tegemiseks, huli-gaansetel cesmärkidel, pintsli proovimiseks, kivikriidi tegemiseks, voodi soojendajana, alasi asendajana, kivipurustaja testimiseks, tellispunase värvi valmistamiseks, näituseeksponaadiks, lõhnatundlikkuse kindlaksmääramiseks, rahvahulgas kõrgemale tõusmiseks, vahetuskaubaks, betoonitaidiseks, värviteraapiaks, kiviksülofoni klahviks, pingemaandajaks (taldriku asemel), terariista teritamiseks, kivikirve ja -kaabitsa tegemiseks, skulptuuri väljaraaiumiseks, diver-

siooniakti korraldamiseks, sõnade kokkuliitmise näidiseks (!), karates, üllatuskingituseks ja... loova mõtlemise harjutamiseks.

Sedalaadi harjutused virgutavad harg- ehk alternatiivides mõtlemist, ent juhtub ka nii, et mõttetreeningul korraldatud harjutus annab reaalselt elluviidavaid ideid. Alternatiivide otsingu eeltingimuseks on usk sellesse, et need on olemas. Juhul kui pakilise probleemi korral ei turgata pähe ühtki uut mõtet, oleks tark püüda aeg maha võtta ja kas või järgmisel hommikul terava küsimusega uuesti tegelema hakata. Ütleb ju rahvatarkuski, et hommik on õhtust targem. Selle võtte rakendamiseks sobivad need tegeliku elu olukorrad, kus mingile asjale (ideele, inimesele, ametile, oskusele, kingitusele...) pole leitud õiget rakendust. Sellisel juhtumil võta mõni minut aega ja esita endale küsimus: milleks seda võiks kasutada? Kui jääd ideede otsingus toppama, virguta end kohe uue küsimusega.

### **Mis-veel-võte**

Nagu öeldud, on loomevõime kindlaks toeaks hargmõtlemine, mille käigus vactakse huvipakkuva küsimuse lahendamiseks suurel hulgal alternatiive. Selleks et arutlust pikendada, tuleks endale üha uuesti esitada küsimus: mis veel? Mis veel tuleks arvesse? Veel ja veel – need sõnad ärgitavadki edasi mõtlema.

Mõtted paneb liikuma seegi, kui harutada asja või idee avastatud uued kasutusalaad kohe üksikasjalikumalt lahti. Telliskiviharjutuse käigus ilmneb, et punast põletatud tellist saab kasutada:

- mõõtmisel,
- teiste materjalide asendajana,
- killuneva materjalina,
- raske esemena,
- värvilise objektina,
- elektriisolaatorina,
- soojuste akumulatsioonijana,
- virna asetatult,
- pinnale laotatult jne.

Kui ülesannet lahendades aidata end tagant täpsustava küsimusega (näiteks: mille mõõtmisel tellist kasutada? milleks telliseid virna ladu-

da?), leiame varasemale lisaks kohe uusi ideid. Otsinguvälja avardamiseks võib soovi korral esitada selliseid veel spetsiifilisemaid küsimusi, mis suunavad mõtte konkreetsesse kitsasse valdkonda.

Kuidas seda eset kasutada ehitustööl? Elektriasjanduses? Autoparanduses? Aianduses? Tohterdamisel? Meikimisel? Hoidistamisel? Kodustes korrastustöodes? Söögi valmistamisel? Rõivaste parandamisel? Pesu pesemisel? Ameti õppimisel? Näitevahendina koolitunnis? Füüsikanähtuste või matemaatika valemite õpetamisel? Uue seaduse väljamõtlemiseks? (Näiteks teame võileiva ja vihmavarju seadust. Milline võiks olla telliskivi või pannkoogi seadus?)

## **Kuidas täiustada pliiatsit**

Loomeärsust lisab see, kui päevast päeva otsida millegi olemasoleva teisendamise, muutmise ja täiustamise võimalusi. Algatuseks tuleb end huvitavat objekti vaadata selle eri omadustes ja täiustamisvõimalustes.

Võta mingi ese – käekell, kamm, kaustik või pliiats – ning silmitse seda kümnekond sekundit mitmest küljest. Kuidas paistab ese pealtvaates, milline on selle kontuur, mismoodi see tundub tagurpidi pööratult, ehk annaks asjast koos mingi teise esemega kokku sobitada pilkukõitva kompositsiooni? Kuidas seada ese iluelamust andvasse asendisse? Millise nurga alt kujutab see endast teatud sümbolit? Millal toimib see ärritavalt, igavalt või rahustavalt? Milliseid põhimõttelisi muudatusi, täiustusi ja lisandusi võimaldavad eseme otstarve ja kuju?

### **Fotoaparaadi täiustusi**

Viimase paarikümne aastaga on fotoaparaadi ehitusse viidud sisse hulk põhjalikke tehnilisi uuendusi. Mainigem näiteks järgmisi:

- ♦ filmi kiirkerimise mehhanism lubab ühes sekundis ette kerida kuni 40 kaadrit;
- ♦ automaatne teravustamiseade aitab vältida häguste ülesvõtete tegemist;

- ♦ elektroonilise suurendamisega läätsed lasevad pildistada objekte suures plaanis ja avaras perspektiivis;
- ♦ mikroprotsessorid määravad automaatselt kindlaks optimaalse säritusaja, kusjuures uusimail aparaatidel annab süntesaatorihääl teada pildistatava objekti valgustatusastmest;
- ♦ fotoaparaadi optika on klaasläätsedest kergemast ja odavamast plastist;
- ♦ vertikaalselt toimiv katik lubab filmi varasemast kiiremat säritamist;
- ♦ ebaküllaldase valgustuse korral lülitub käiku pildistamise pidurdamisseade;
- ♦ saadaval on väga mitmesuguse otstarbega filme: nii mustvalgete kui värviliste fotode tegemiseks, ereda valgusega või ööpimeduses pildistamiseks;
- ♦ digitaaltehnika võimaldab filmist hoopis loobuda – aparaadis loodav elektrooniline kujutis antakse hiljem vaid arvutile töödelda;
- ♦ suurendusseade võimaldab pildistatava objekti tõmmata mitukümme korda lähemale;
- ♦ lisaseade annab algajale pildistajale heli või sõnaga tarvilikku nõu;
- ♦ aparaadi uus korpus näeb välja nagu miniatuurne kinokaamera.

Ilmselt pole kuigi kaugel aeg, kui isegi harrastusfotograaf võib oma äsja tehtud digitaalset ülesvõtet soovitud viisil töödelda (valida sobiv foon jne) ning mobiiltelefoni ja Interneti vahendusel mis tahes maailmanurka kohe edasi saata.

## Lõhkumisvõte

Asjade ja institutsioonide ning mõistuspäraste kontseptsioonide maailmas näib kehtivat mingi püsivusseadus – kord maksmata jäänud on tendents tarduda samalaadseks. Ehkki me oma sisimas tajume kõige oleva tinglikkust ja muutuvust, rõhutame oma eluvaadetes siiski olemasoleva püsivuse nõuet: paljugi tundub õige vaid seetõttu, et oleme harjunud ajapikku seda säärasena võtma. Liikluskorraldus, toimumistavad, tervitusrituaalid ja sajad teised asjad elus näivad kindlalt

paika panduna ja vaid harva tärkab meis mõte käsitada eksisteerivat hoopis teisena või veel vähem seda kavakindlalt ümber kujundada.

Tundub, otsekui oleksime heitnud oma meeled möödanikku ankrusse ning kaitseme nüüd oma keskkonda ja eluviisi alateadlikult muudatuste eest. Nii saavad meist aja piduriklotsid: ehkki aeg on ammu küps tarvilikke muudatusi algatada, hoiame visalt vanast ja harjumuspärasest kinni.

Läänemaaailmale omane püsivuspõhimõte arvatakse tulenevat õhtumaadele omasest materiaalsest eluvaatest, taoistliku või budistliku elukäsituse järgi on kõik siin ilmas lakkamatu teisenemise ning ühest olkuvormist teise ülemineku seisundis. Asjad ja olendid uuenevad, muutuvad, aeguvad, asenduvad endast erineva või isegi endale vastandlikuga. Elu kui pideva teisenemise protsess avaldub eriti selgelt kõiges inimkätega loodus.

Lõhkumisvõtena tuntav loova mõtlemise tehnika (A. Kaufmann, M. Fustier, A. Devret) püüab kompaktse, väärika ja püsiva maailma uue avastamiseks otsekui pisikeste haamrilöökidega koost laiali toksida, lammutada, küsitavaks ja naeruväärseks teha. Lõhkumismeetodi eesmärk on vabastada avastusele ja uue leiutamisele pürgiv vaim kõigest seda ikestavast. Algatuseks tuleb ise endas harjumusliku mõteteviisi ahelad katki rebida – asendada jäik ja piiratud ettekujutus asjadest elunähtuste mitmeplaanilise käsiteluga. Tähtis on loobuda dogmaatilisest vaimust, vabastades enese nii käibetõdedesse kinnijäämisest kui eelarvamuste ja väärvaadete silmaklappidest.

Kuidas näivuste maailm purustada? Kõige tähtsam on endale tunnistada: senine käsitlus uuritavast objektist või nähtusest on tinglik ja teisendatav.

Vaateviisi muutmiseks ehk oma vanadele probleemidele uue rakursi leidmiseks tuleks:

- ♦ asju ja nähtusi teisiti sõnastada,
- ♦ proportsioone nihutada,
- ♦ perspektiive muuta,
- ♦ seniseid väärtusi kummutada,
- ♦ kindel kahtluse alla seada,

- ♦ uisapäisa kõrvale jäetu uuesti läbi kaaluda,
- ♦ üritada teha uusi üldistusi,
- ♦ pöörata tähelepanu laiema terviku varjujäänud üksikasjadele,
- ♦ mõista üksikus peegelduvat üldist (näha puude taga metsa),
- ♦ täiendada loogikat sisetundega,
- ♦ lisada mõistuspärastele järeldustele ka mõni meelevaldne, tobe või lausa hull idee.

Järgnevates osades pakume ulatusliku valiku tehnikaid, mille põhitaotlus ongi tardunud vaateviisi kavakindel purustamine.

## Muuda mängureegleid

Ettevõtlus, omandiõigus, peresuhted ja paljud teised sotsiaalsesse sfääri kuuluvad alad on reglementeeritud mitmesuguste reeglite või kirjutamata seaduste, kehtivate tavade ja käitumisharjumistega. Valdav osa sotsiaalseid norme on kokkuleppelise iseloomuga – need ei tulene otseselt loogilisest mõttejäreldusest, eetika põhimõtetest ega psühholoogilistest printsiipidest. Ameerika orientalist Alan Watts käsitab *sotsiaalse maajana* – ühiskondlike nähtuste moonutatud tajumisenähtuse – seda, et inimesed kalduvad mõningaid ühiselu harjumuslikke norme võtma kramplikult tõsimeelsusega, käsitamata nende puhttinglikku olemust. Ajutise või leppelise võtmine igikehtiva, moraalselt ahistavana loob Wattsist lähtudes pinna nii hälbivaks käitumiseks kui ka psühhosideks.

Enamik norme näib määratlevat soovitatud või nõutava ja lubamatu või ebasoovitava vahel tingliku rajajoone, ent selle piiri paiknevus sõltub paljuski olukorrast. Mis on lubatud Jupiterile, pole lubatud härjale. Avangardistlik kunst, varimajandus ja flirt on julgelt ületanud tingliku ja enamikule soovitatava nähtamatu rajajoone.

Paljudel elualadel soosib edu ennemini neid, kes ületavad seatud piiranguid, kui tõkendite punktuaalseid järgijaid. Standardse mõtteviisi hülgamiseks sobib harrastada n-ö vastuoolu ujumist, avastada teatud olukorras kehtestatud seadustes nende vabam tõlgendamiseviis, mängureeglite muutmise võimalus. Ameerika Ühendriikides teenivat



tuhanded juristid seadusesätete vastuolude ja valgete laikude teadmisega muinasjutulisi kasumeid. Ent oletatud mängureeglite vaba tõlgendus ja nende muutmise kunst töotavad edu ka leiunduses, filmis, ajakirjanduses, poliitikas ja paljudel teistel aladel. Eestis on kohapealsete tavade otsustava hülgamise esimesed pähe turgatavad näited Nikolai von Glehni fantaasia Nõmme väljaarendamisel ja Johannes Aaviku keeleuuenduslik tegevus, aga ka Lennart Meri rõhutatult isikupäraselt täidetud presidendiroll ja linnaleht KesKus.

Mängureeglite muutmiseks tuleks mõista seda, et välisest kontrollist rohkem kohustab meid piiranguid järgima meie enda sisetsensor. Mis sunnib meid seltskonnas kinniseks jääma, just teatud kauplustest sisseoste tegema, enamasti vaid ühe-kahe ajalehe lugemisega piirduma, üksnes mõningaid tuttavaid lähedaste sõprade hulka arvama jne? Sääraseid küsimusi uurides ilmneb, et seesmistest piirangute põhjuseks on suuremalt jaolt puudulikult teadvustatud hirm toimida kohalt, mitte nii nagu kõik teised.

Ülaltsiteeritud Alan Watts soovitab oma raamatus "Psühhoteraapia läänes ja idas" olla ühiselu mängureegleist teadlik ning mõista oma vabaduse võimalikkust, ilma et sealjuures tehtaks endale reeglite järgimisest või eiramisest erilist muret. Ühiskonna nõuetele kohandatud käitumine ei pruugi ilmneda mitte üksnes enamuse järgi joonduva käitumisena, vaid omapärasel viisil ka... mässuna iga hinna eest. Paradoksaalselt teebki soov ühiskondlikku kokkulepet iga hinna eest lõhkuda meid selle leppe orjaks.

Juristide hulgas on levinud ütlus: seaduste rikkumiseks tuleb neid tunda. Reeglite muutmiseks (või nendega leppimiseks) tuleks neid paremini mõistma õppida.

Kuidas mängureegleid muuta? Rolliootused, toimimistavad, põhimõtted ja kriteeriumid, kehtestatud normid ning seatud eesmärgid – kõik need asetavad ühiskondlikult heakskiidetud toimimisviisi tinglikku raami. Selles raamatus on hulk näiteid tavapärase otsinguvälja avardamiseks. Laias laastus on teguviisi muutmiseks kolm moodust: teha midagi vähem (olla vähem harjumuspärane, pärida harvem teiste käekäigu ja tervise järele jne), teha midagi rohkem (olla

rõhutatult heasoovlik, osta lisakasu saamiseks midagi hulgi, esitada lektorile end huvitavas valdkonnas mitu lisaküsimust jne) ja teha midagi teisiti (palgata arengumaale viinud turismireisil endale koha-peal teejuht, maitsestada liharoad suhkruga (hiina köök!), süüa peenes büroos lõunatunnil porgandisalatit, esitada lektorile küsimused kirjalikult).

Lateraalne mõtlemine viib meid kõigile tallata olevast peateest kõrvalrajale, kus meid võivad ees oodata meeldivad üllatused. Tunne suure ahvatlust tõlgendada elu tõelisust võimalikult loogiliselt ja sirgjooneliselt, kuid just see ponnistus ongi üks eksi-järelduste allikaid. Teaduslikud avastused ja leiutised on tihti tärnanud intuiitiivselt, tavamõtlemisele võõrale rajale sattunud ideest, kusjuures alles hiljem vormistatakse need leiud loogiliselt mõistuspäraseks.

Allpool toodud loendis on paar näidet ühiskondlikult reeglustatud käitumisviisi muutmiseks. Mõtle välja ideid, kuidas seniseid valikuid avardada ja kujundada olukord, kus kõne alla tuleks igapäevasele toimimistavale alternatiivne talitusviis.

Tavapärane käitumisviis: sünnipäeva tähistamine töökohal.

Alternatiivne käitumisviis: paari kolleegi kutsumine koju sünnipäevapeole.

Mida teha alternatiivse võimaluse elluviimiseks?

Tavapärane käitumisviis: küsida sümpaatselt naissugupoole esin-dajalt tutvuse sobitamiseks midagi lihtsat (nt kellaaega või teha juttu ilmast).

Alternatiivne käitumisviis: naeratada, tutvustada end ja vaadata, kuidas asjad arenevad.

Kuidas uut kontaktiloomise viisi ellu viia?

Olemasoleva viimistlemise ja täiustamise võime areneb välja sel määral, kuidas seda kasutame. Linnas jalutades märkame paljut, mis meie meelest võiks olla teisiti. Näiteks võib pakkuda kiireid lahendus-i, kuidas:

- ♦ lohmakaid reklaamlauseid paremini sõnastada;
- ♦ hoonete fassaadid värskemas värvitoonis üle värvida;
- ♦ firmade nimetustes nende põhitoodangule osutada;

- ♦ asutuste sildid soliidsemaks teha;
- ♦ liiklusmärke ümber paigutada;
- ♦ stiilsete hoonete inetud juurdeehitised lammutada;
- ♦ kvartalite planeeringut muuta;
- ♦ rongide sõiduplaanis ümberkorraldusi teha;
- ♦ jalakäijaid talvel jääpurikate eest hoiatada;
- ♦ valesse kohta pargitud autode juhid korrale kutsuda.

Kiirideede väljapakkumisel võib katsetada ka üht või teist loova otsingu tehnikat.

## **Leia lühem tee**

Vahel kaldume arvama, et meie edu ja heaolu määravad kõigutamatud välised asjaolud. Raha näib igapäevastele väljaminekutele kuluvat just nõnda palju, kui kulub, õppimine näib olevat igav ja vaevaline, vaimne ja füüsiline vorm just säärane, nagu see on jne. Tegelikult võib enamikus elu ettevõtmistes loota paremaid või kiiremaid tulemusi, kui me võtame kindlalt nõuks midagi kiiremini või paremini teoks teha. Järgnevas loendis on antud mõned suunised, millega võiks mitmesuguseid argielu probleeme lahendada hõlpsama vaevaga, kiiremini või väljaminekuid piirates.

### **1. Mida võiks kiiremini korda teha? Kuidas?**

Paberitöö lõpetada? Tuba kraamida? Äriplaan koostada? Võõrkeelsed sõnad pähe õppida? Külmas ruumis sooja saada? Nõupidamine asjalikule arutelule suunata? Igav vestlus lõpetada? Viivitamatult oma arvamus välja öelda?

Pahatihti raiskame lihtsatele asjadele ülemäärast aega seetõttu, et meile pole pähe turgatanud need kiiremini ära teha või nendega nobedamaks toimetulekuks vahendeid leida.

### **2. Kus ja kuidas võiks odavamini hakkama saada?**

Sisseostude tegemisel? Teenustöid tellides? Püsikliendi eeliseid kasutades? Hinnas varakult kokku leppides? Vastuteenet pakkudes? Hulgi ostes? Soodusmüügi kohti otsides? Vähem ostes? Tarbetuid oste vältides? Asju kauem kasutades? Seadmete, rõivaste, tööriistade-

ga hoolsamalt ringi käies? Toodete kasutamisinstruktsioone lugedes? Harva tarvitavate asjade ostu puhul teistega koostöödes? Sagedasi väljaminekuid põhjustavaid teenuseid ise tehes?

### **3. Mida saaks sooritada hõlpsamini? Kuidas?**

Autosõitu igapäevasel marsruudil? Pangaülekande tegemist? Telefonikõnede pidamist? Arvuti ja Interneti kasutamist? Vajaliku sisseostu tegemist? Uue seaduse tundmaõppimist? Uue koduelektroonikaaparaadi kasutamise õppimist? Teiste õpetamist? Laste korralekutsumist? Istikute ajutamist? Konflikte või arusaamatuse lahendamist? Hingemurest jagusaamist? Ahju tule tegemist? Nõudepesu?

### **4. Kuidas vältida juhuslikke takistusi ja hooletusvigu?**

Vältida tipptunnil vaevalise läbitavusega magistraalteid? Hoiduda jalgade külmetamisest? Juurida välja negatiivne mõtteviis? Olla äripartnerite suhtes valvsam? Piirata vägijookide tarvitamist? Lasta automootor võõra hääle korral asjatundjal üle vaadata? Vältida arvepidamise apse? Kontrollida lähteandmeid? Jälgida terasemalt inimeste hoiakuid ja suhtumisi? Vältida oluliste asjade kordaseadmisel asjatut venitamist? Ületada vaimne mugavus ja mõttelaiskus? Vältida kaasinimeste ärritamist?

### **5. Kuidas tabada ühe hoobiga kaht kärbest?**

Seada ühele algatusele mitu alleesmärki? Ajada ühe ametikäiguga joonde kaks asja? Kutsuda autoga kaugemale sõites keegi samasse kohta sõitja endaga kaasa? Taotleda koosolekul meeldivat õhkkonda ja probleemide lahendamist? Luua kursustel õppides ka kasulikke tutvusi? Kasvatada dieeti pidades ka tahtejõudu? Teha puhkesõidul soodsaid sisseoste?

### **6. Kuidas ära kasutada soodustavad asjaolud?**

Teiste inimeste heasoovliku suhtumise? Toetavad tuttavad? Varasemad kogemused? Omandatud teadmised ja oskused? Rahalised ressursid? Olemasolevad seadmed? Turu konjunktuuri? Kauba nõutavuse ajutise tõusu? Konkurentide ajutised raskused? Konkurentide tehtud apsud ja väärarvestused?

### **7. Milliseid raskusi ja takistusi ületada?**

Kogemuste puudumist? Rahanappust? Madalat nõudlust? Konkurentide ülekaalu?

Asjakohasena tunduvatele küsimustele vastamiseks võib kasutada individuaalset või kollektiivset ajurünnakut koos kellegi teise asja huvitatud inimesega.

## **Alusta lõpust**

Lahendusjärge ootavatel probleemidel pole kaugeltki alati selg lähtepunkti – ühe ülesande lõpp kujuneb järgmise algusek mõningaid loomungulisi töid annab aga teha suvalises järjekorras. Eesti vanasõna ütleb: "Oleks kes algu alustaks, teine kes lõp lõpetaks, küll mina keskel keerutaks." Uue asja algatamiseks lähe tööpoolest vaja säärast otsustavust, mida pole alati käepärast. Ent m juhtuks, kui harutada oma probleem lahti lõpust alates?

Võtame näiteks juhtumi, kus kavandame autoreisi Itaalias Meelehärmi teeb mõte sellest, et Leedu-Poola piiripunktis tule tõenäoliselt mitu tundi järjekorras vireleda. Mida me üldse oma reisi ootame? Eesmärgiks pole ju piiride ületamine! Teel Itaaliasse ja taga oleks meeldiv ka vahepealseid maid väisata, teha tutvust teiste ralgaste suhtlemisviisi ja toitumistavade, osta raamatupoodidest er alakirjandust jne.

Kujutame nüüd ette, et Itaalia-reis on juba seljataga ning me asun sellessamas Poola-Leedu piiripunktis ooteaja täiteks teel tehtud märkmeid korrastama. (Fantaasia virgutamiseks meenutame mingi varasema välisreisi lõppjärku). Reisipäeviku tagantjärele kirjapaneku kaudu näitab, et suur osa linnaplaanidele ja paberilipikuile kantud varesejagu kujutavad endast hetkemuljete ja -sündmuste kaootilisi ülestäheldusi. Mõni muljet avaldanud värske tähelepanek on ilusti kirjas, sead samas pole meil mitme suure läbitud linna kohta ainsatki märget tahtl. Oleme ehtsa lääne turistina napsanud aplalt eredaid muljeid, e jätanud kasutamata juhuse mõni kultuuriilming kavakindlalt läbi uurida, lahti mõtestada või seda sügavamalt mõista. Esimeste reisipäevade muljed ja juhtumised on mälus juba tuhmunud, ühes teepealses väikelinnas ilmutatud fotodelt ei anna aga enam välja lugeda, kust üld või teine huviväärsus või läbi autoakna võetud looduspilt pärineb.

Alles sõidu lõpul omandame ettekujutuse, mida kõike oleks ühe põneva ja ülevaatliku reisikirja koostamiseks juba esimesest reisispäevast peale pidanud tegema.

- Kiirmuljete ja giidide puistatud faktide talletamiseks kulunuks ära diktofon.
- Pildistamisel võinuks fotol kujutatud objekte hiljem tuvastada foto numbri või kellaaja järgi.
- Reisikaaslastel tulnuks omavahel kokku leppida, mis laadi tähelepanekuid keegi kogub. Igal õhtul võinuks kümme minutit raisata päeva muljete selitamisele.
- Turismiprospekte lapates pidanuks õigel ajal välja selgitama need kohad, mille kohta me soovisime täpsemaid ja sügavamaid teadmisi saada.
- Meeneid ostes tasunuks korralikult läbi mõelda, kuidas need sobivad meie riiulile või seinale.

Ooteaja venides avastame tõenäoliselt üha uusi asju, millele oleks pidanud juba Eestist välja sõites tähelepanu pöörama. Ülesande lõpust alustamise võte annab lähteprobleemi käsitlemiseks uue vaatepunkti, kust on lihtsam alaprobleeme eristada, ja selle eduka lahendamise teed.

Kas mõnd tegevuse elementi ei saaks ratsionaliseerida – sooritada väiksema jõukuluga ja tulemuslikumalt? Kõrgkooli astumine, maja ehitamine, aia rajamine, peo korraldamine, perekonna loomine – kõigis neis ettevõtmistes on tähtis kohe algul ette näha tuleviku probleeme, väljakutseid ja võimalusi.

## **Meele selitamine**

Tihti segavad valitud probleemile (uurimisülesandele, õppetükile, otsustamist nõudvale küsimusele) pühendumist mingist teisest vallast vägisi pähe tulevad mõtted. Kuidas ka ei püüaks, tähelepanu teisale viiv mõtetetulv ei vaibu ega lase päevaprobleemile keskenduda. Parasiitmõttest vabanemiseks peaks saama lahti murest selle üle, et nad sind ründavad, ning need piiratud ajaks vabaks laskma. Võta

endale mõni minut aega teadvuse puhastamiseks. Aseta enda ette tüü-  
paberileht, lase end lõdvaks ning luba oma meelel vabalt rännata  
sinna, kuhu ta tahab. Ära püüa ühelegi eraldi teemale keskenduda:  
jälgi vaid oma meele uitlemist ja pane paberile kõik mõtted, mis sulle  
pähe tulevad. Nõnda toimides annad oma teadvuse vaba tee neile ise-  
enesest esile kerkivatele meenutustele, muremõtetele, järeldustele,  
päevakavadele, oletustele, hinnangutele või lihtsalt oma tundetõlger-  
dustele, tagantsundimistele ja hetketaju sõnastamistele ning lähitule-  
viku kavatsustele, mis just seovadki valitud probleemile mõeldud  
tähelepanu. Meele selitamisel tekib paberile midagi sellist.

Homme peaksin A-le helistama.

Või peaksin seda juba õhtul tegema?

Ehk on ikka hommikul parem.

Näe, kärbes uitab aknal.

Nina sügeleb.

Miks Pedaka pere meid oma juubelile ei kutsunud?

Või kas nad üldse pidasid juubelit?

Või mis see minu asi on.

Peaksin järsku kohe A-le helistama?

Tegelikult võiks oodata hoopis tema helistamist.

Kuhu see kärbes nüüd kadus?

Olles pähe turgatavad mõtted mõne minuti hoolikalt üles kirja-  
tanud, märkad peatselt uitmõtete jada katkemist. Mõtetevoog vaibu  
nagu rahutu meri õhtu saabudes ning probleemikeste, kavatsuste, hin-  
nangute ja järelduste jada asemel saabub teadvusse vaikus. Tõele sa-  
andes pole need mõttekesed suuremat väärt, kui just ei soovi James  
Joyce Ulyssese laadis *teadvuse voolu* kirjandust harrastada.

Mida nüüd paberiga edasi teha? Vahest leiad mõtetest säärasei-  
mis vääriks hilisemat edasiarendamist. Kas ei tasuks ehk mõ-  
(rumala) mõtte kordumisest teha järeldusi oma taju ja tähelepanu  
valiku kohta?

Mõned mõtted annavad tunnistust sellest, et oled olulisi kohustu-  
tähtaegu või ülesandeid eiranud. Võib-olla tasuks need asjad mär-  
mikkalendrisse kindlale päevale kanda ja seni end neist vabaks osta.

Mõned mõtted (näiteks kärbses või Pedakate peresuhetest) võid kääridega välja lõigata, sisendades endale käsu, et edaspidi, kui adud taas neid mõtteid, meenutad kohe kääride häält ja katkestad mõtted. Pole võimatu, et uitmõtete hulgas leidub üks või kaks sellistki, mida annaks oma tõsist tähelepanu ootava probleemi lahendamisel kasutada.

## Ära tee probleemist väljagi

Probleemidel, eriti inimsuhetes tekkivatel arusaamatustel, on tendents lahendamise käigus teravneda. Kuidas see teoks saab? Kui tülikas küsimus ei vii esimese pähe turgatava võttega tulemusele, kordame seda toimumisviisi uuesti ja energilisemalt. Psühhoanalüütikud näevad käitumisviisi tardumises eriomast psühholoogilist kaitsemehhanismi. Jäärpäine tegutsemine kujundab olukorra, kus probleemi ebaõnnestunud lahendusest on saanud selle jätkuva teravnemise ja túsistumise keskne põhjus. Seda seaduspärasust võib täheldada niihästi peretulis kui rahvuskonfliktides ja riikidevahelistes sõdades.

Ent aeg-ajalt taandub ka kõige konfliktsemas peres hetkeks pinge ja pereliikmed on üksteise suhtes sõbralikud. Steve de Shazerin on siit lähtudes välja töötanud omapärase pereteraapia võtte. Asi on selles, et isegi ägedas tülis peres kujuneb vahetevahel välja kodurahu olukordi. Neid leplikku õhkkonna juhtumeid uurides avastas psühholoog, et pereliikmed on ajutiselt lahti ütelnud oma konfliktsetest käitumisviisidest. Kodurahu tunnid näivad otsekui loodud olevat selleks, et tülitsevad pooled seaksid oma senised jäigad tegutsemisviisid kahtluse alla ja püüaksid oma käitumist paindlikumaks muuta. Seega on uue üksteisemõistmise eelduseks see, et ajutiselt tehakse nägu, nagu poleks asjaosalistel tõsiseid suheteprobleeme (millele reageerimiseks on pikka aega olnud kasutusel tardunult ühelaadsed, kahjutoovad käitumisviisid) olemaski.

Siinkohal võiks meenutada lugu sellest, kuidas talitaks Gordioni sõlmega neli eri rahvusest inimest: sakslane, juut, venelane ja jaapanlane. Sakslane üritab sõlme süstemaatilise katsetuste jadaga lahti



harutada, juut palkab sõlme vallandamiseks eksperdi, venelane haarab sõlme lahtiraiumiseks kirve, jaapanlane põimib aga sõlmele kunsti-pärase lehviku – lahendamatu probleemi võib ka silme eest varjata.

## **Avastuslik selgepilgulisus**

Kui elus lahtiste silmadega ringi kõndida, võid loova mõttetöö virgutamiseks igal sammul leida uusi stiimuleid. Iga kordaminek, leidlik mõte, õnnestuv probleemilahend julgustab edasi minema ning toetuma iseendas üha uutele loovuse allikatele. Intuitsiooni olemuseks on varjatud võimaluste taipamine. Sageli piisab juba sellestki, kui anda endale aega küsimusega kauem tegelda ja probleemi mitmest vaatenurgast uurida.

Uue idee sünni põhjustav loomeimpulss pärkab keskkonnast tuleva vihje kujul. See eeldab inimeste, asjade ja nähtuste vaatamist nii, et märgataks tähendusrikast ka seal, kus seda ette ei osata näha. Juhuslikult esiletulev avastatakse, ilma et seda oleks teadlikult üldse kavatsenud. Oluline on hõlmata perifeerse nägemisega laia spektrit elunähtusi ilma millelegi eriliselt keskendumata. Selline vaateviis avardab tunnetust ja laseb välismaailma objektis avastada omadusi, mis jäävad harilikult kahe silma vahele.

Intuitsioon näib avalduvat ratsionaalsest mõtlemisest märksa harvemini, ent samas tajume oma meele intuiitiivseid välahtusi palju nõrgemini kui vaimset pinget nõudvat loogilist mõttetööd. Seega pole okultismis ülistatud intuitsioon midagi iseäralikku, intuiitiivne alge kuulub lahutamata osana meie igapäevasesse tunnetustegevusse. Nagu loogilist mõtlemist, piiravad ka intuitsiooni niihästi eelarvamused ja dogmad kui ka teadmiste ja kogemuste nappus.

## **Jäta ideed laagerdama**

Ideede küpsemist ja pidevat täiustamist on loometöös võrreldud munade väljahaudumisega: selleks et kooruks elujõuline tibu, tuleb munal lasta pikemat aega ühtlases soojuses viibida. Probleemide pae-

vakorral hoidmine ning neile järjepidev mõtlemine hoiavadki need lahendamiseks soodsas olekuvormis. Nagu tibu koorumist, ei saa ka probleemile kirgastava lahendi leidmist täpselt kavandada. Uue idee sünd ei tähenda kaugeltki alati, et juba ongi jõutud uuritava küsimuse rahuldava lõpplahendini. Esimene välahtus võib olla vaid märk sellest, et aju jääb on hakanud liikuma ning edaspidi on oodata veel teisi meelega selginemise ning tähendusrikaste asjade äkilise taipamise hetki.

Et mingi idee edasisele küpsemisele suunata, tuleks selle esiletulekuks fikseerida: panna mõte mõne sõnaga paberile, teha projekti või pildi esialgne eskiis, arutada pähe turgatanud mõte kohe kellegagi läbi jne. Just see, et me märkame idee pidevat täiustumist, annabki alateadvusele tellimuse küsimusega tõsiselt edasi tegelda. Probleemi üha uuesti esiletõstmine ning selle lahendamist virgutavate küsimuste esitamine hoiavad teema soojana meeles, lahenduse teadlik edasilükkamine tagab aga alateadvuse avastustöö tarviliku jätkuvuse.

## **Unele end leidlikuks**

Unistamine ehk päevaunede nägemine on psühholoogiline kaitsevõte, millega vastumeelne reaalsus asendatakse lohutavate ja meelikõitvate ettekujutuste, väljamõeldiste ning tulevikupiltidega. Me unustame end unistama vastukaaluks stressile ja ebameeldivatele üleelamistele. Ent unistamine võib olla ka samm visualiseerimise poole. Sihipäraselt rakendatult töötab unistamine olla loovusele abiks. Kui võrd unistatu kättevõitmise eelnauding võib viia viljatule unelemisele, tuleks unistamise kalduvus siiski kindla kontrolli all hoida. Parim viis selleks on unistada millestki reaalselt elluviidavast ning püüda uneluse käigus jõuda uute originaalsete ideedeni. Järgnevate harjutustega suunatakse unistused loova fantaasia radadele. Kujutle olukorda, et sul on allpool toodud tegevuste sooritamiseks eeldatud ressursid (aeg, võimed jne).

- ♦ Millise kirjandusteose sa ekraniseeriksid?
- ♦ Millise faabulaga või missuguste tegelaskujudega romaani sa ise kirjutaksid?

- ♦ Missugustest oma elu juhtumest sa kirjutaksid näidendi?
- ♦ Missuguses näidendis mängiksid peaosa?
- ♦ Kuidas kasutaksid loteriil võidetud miljonit krooni?
- ♦ Milline oleks sinu unelmate suvila? Enda planeeritud elamu?
- ♦ Mida õpetaksid (õpiksid) ideaalses koolis?
- ♦ Kus veedaksid oma unistuse puhkuse?
- ♦ Millise kuulsa inimesega ajaksid mõne tunni juttu? Millest sooviksid temaga rääkida?
- ♦ Millisena kujutad ette ideaalset ülemust?
- ♦ Kuidas varustaksid enda jaoks ideaalse töökoha?

Prantsuse literaat André Breton pidas spontaanselt sirgeldatud jooniseid tõhusaks inspiratsiooniallikaks, iiri luuletaja William Butler Yeats kasutas samaks otstarbeks automaatkirjutust, india müstik Osho soovib aga loovustõkete ületamiseks rääkida pool tundi "seasaksa keelt" – mis tahes pähe tuleb. Võid neid võtteid ka ise kasutada.

*Ülesanne.* Pane viie minuti jooksul paberile kõik sind huvitavast küsimusest ajendatud mõtted, sõnad, pildid, kujundid, ideed ja metafoorid. Kui sul kiilub paberitööd tehes vahele mõni kiire mõte, võid selle kohe diktofoni välja ütelda. Võib juhtuda, et just sel moel tood alateadvusest esile midagi endalegi täiesti uut.

*Veel üks võte.* Oletame, et nuputad viisi, kuidas lähikondlastele jõuluüllatust valmistada. Sule silmad, pööra end ringi, tee silmad lahti ning püüa pilguga tabada kolme juhuslikult ettejuhtuvat eset või objekti. Oletagem, et näed esimesena valget värvi autot. Siit võib tärkida idee osta kaubamajast ingliskeelne CD-plaat "White Christmas" süüdata säraküünlad, sõita jõuluõhtuks lumisesse metsa...

## Ärka uute ideedega

Meie sajandi kuulsaimal leiduril Thomas Alva Edisonil olevat paljud uued ideed sündinud erilises suikeseisundis päeva- või ööune ajal. Kõrge loovusega inimesed nägevat unes sageli lendamist. Lähtudes Carl Gustav Jungi seisukohtadest, tähendab lendamine info kogumist ja ümberkorraldamist ajus ning märgib enesekindlust ja

oma jõu tunnetamist. Dmitri Mendelejevi kohta teatakse rääkida, et ta olevat oma keemiliste elementide tabeli idee tabanud kolme kurnava tööpäeva järel rammetult magama vajudes... unenäos. Igor Stravinski lõi paljud oma heliteosed samuti uneseisundis. Walter Cannon avastas samal kombel oma üldise adaptatsioonisündroomina tuntud seaduspärasuse.

Unenägude tähendust hinnati juba antiikajal, unede tõlgendamine on sage motiiv William Shakespeare'i näidendis ning neuuuringud said uue hoo selle sajandi algul, kui psühhoanalüütikud asusid mitmesuguste hingemurede all kannatavate inimeste unenägudest otsima võtit nende tõrjutud tungide ja päevaste murede paremaks mõistmiseks.

Jungi analüütiline psühholoogia näeb unes alateadvusse tõrjutud materjali, mille uurimine aitab lahti mõtestada mitmesuguste kaitsemehhanismide toimel subjekti teadvuse eest peidetud emotsionaalseid probleeme: häbi, hirme, viha jm. Paljud inimesed on enne uinumist või unest ärkamise hetkel kogunud hallutsinatsioone meenutavaid nägemusi või kuulnud ebamaiseid hääli. Unes terenduvad uued ideed ja probleemilahendid võlgnevad oma sünni erilise hüpnagoogse seisundi tekkele. Hüpnagoogset meeleseisundit võiks püüda ka sihiteadlikult luua. Kõigepealt on tähtis, et õpitaks unest virgudes püsima mõne minuti täies rahus, nii et teadvus suudaks tabada unenäopildi haprad kontuurid ja need meelde jätta.

Saksa keemik Kekule von Stradonitz oli hulk aastaid uurinud orgaanilise aine molekulide struktuuri. Ühel öösel avastas ta enese olevat ümbritsetud benseenimolekulide aatomeist, mis võtsid ringi kepsutades ja tantsu lüües aegamisi rõngasse keerdunud mao kuju. Ärgates polnud keemikul kahtlust, et ta oli teinud unes tähtsa avastuse: benseenimolekul on rõngakujuline. Lisagem, et see uneajal tärganud nägemus andis otsustava tõuke orgaanilise keemia edasisele kiirele arengule.

Loova mõtlemise jaoks leitakse produktiivseimad olevat need kaks poolärkvel oleku meeleseisundit, mil teadvuse ja eelteadvuse info läheb sujuvalt üksteisesse üle. Neil hetkil muutub alateadvusse peide-

tud tunnetuse sisu põgusaks hetkeks teadvusseisundi osaks. Juhul kui sel kombel vaid viivuks terenduvat probleemilahendust ei märgita nüüd üles, ununeb see enamasti kiiresti.

Unenäod on Ameerika psühholoogi Calvin Halli järgi otsekui kirjad iseendale, nende abil võime oma olemust sügavamini mõista, alusetud hirmud ületada, eluga paremini kohaneda ja peale selle ka loovust arendada. Patricia Garfield soovitab oma unenägude ohjamiseks toimida järgmiselt.

1. Lähtu sellest, et hindad eranditult kõigi nähtud unenägude väärtust, isegi kui need tunduvad hajuva, tobeda või tühisena.
2. Võta enne uinumist nõuks ärgates unes nähtut mäletada.
3. Sea oma äratuskell mõni minut tavalisest varasemale ajale; nõnda leiad aja unenägude teadvustamiseks.
4. Virgudes hoia silmad kinni, ära liiguta end ning lase unenäokujund selgineda.
5. Seejärel püüa jätta lühimällu kõik see, mis õnnestub unenäo ülikiiresti hajuvast sisust tabada – nii selle üldine kulgemine kui ka eredad üksikasjad.
6. Kui soovid unes nähtu võimalikult täiuslikult meelde jätta, kasuta (silmad endiselt kinni!) diktofoni.
7. Püüa tabada unenägude sümboolikas ja detailides midagi tähendusrikast sind huvitavas teemasse süvenemiseks.
8. Otsi pereliikme või tuttavaga oma nähtud unenäole tõlgendust.

## **Püüa uitmõtted kinni**

*Parimad ideed on mulle pähe turgatanud lehma lüpskes. Grant Wood.*

Uudsed ja huvitavad mõtted tärkavad tihti ootamatult, ajal, mil me ise oleme hõivatud ehk hoopis teiste asjatalitustega. Enamasti on sellised uitideed hulpinud juba varem meie alateadvuses ja kujutavad endast vastuseid meie varasemale probleemipüstitusele. Kõrge loovusega inimestele on omane need otsekui kingiks saadud ideedeleiud kärmelt kasutusele võtta. Toogem näide muusika vallast:

Ludwig van Beethoven olevat oma hetkeinspiratsiooni püüdmiseks endaga alati noodivihikut kaasas kandnud. Uitideede ilmnmises pole lähemal vaatlusel midagi iseäralikku – need tõestavad kõrget motiivatsiooni loomingulisele ülesandele, aga ka seda, et mingi väline sündmus või tähelepanek on alateadvuses tärkava arusaama esile toonud.

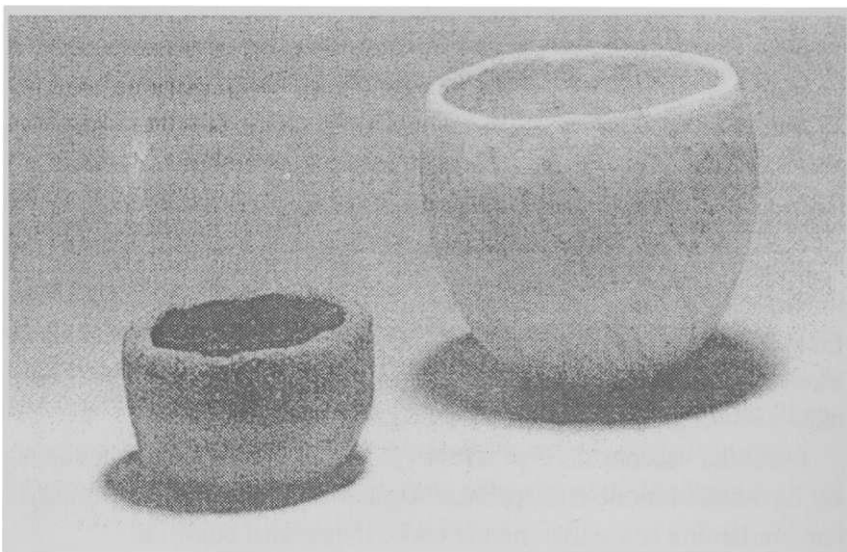
Uitideede käsitlemiseks on kaks teed: kas kirja panna või unustada. Mälu ei maksa usaldada. Mõnigi väärt mõte libiseb ilma selle üles tähendamisetä kiiresti meelest, osa omapäraseid mõtteväljatusi ilmub teadvusse vaid korra, et siis jäljetult kaduda. Ameerika filosoofi Ralf Emersoni järgi tulevad mõtted meie teadvusse vaikselt nagu puude okstele laskuvad linnud ning kaovad kohe, kui me ei pööra neile tähelepanu. Isegi kui me suudame hiljem hetkeks välgatanud uudse idee juhtumõtet meenutada, on selle ilmekad üksikasjad, teiste ideedega seostamise viisid ja tähendusrikas mõte juba meelest läinud. Seepärast tasukski uitideed kohe paberile panna. Selleks otstarbeks oleks hea kanda kaasas paberilipikuid või kasutada värske mõtte talletamiseks märkmikkalendrit. Uitideed võib edasiseks töötlemiseks ja lihvimiseks koguda eraldi teabepanka – kartoteeki või arvutifaili. Lisagem, et uitideeks pole mitte üksnes tegevuskava, vaid ka uus lähtekoht mingi asja lähemaks uurimiseks, näiteks mis-see-tähendab-, mida-see-võimaldab-, millele-sec-osutab-küsimus.

Psüühika iseeneslikke protsesse ja seisundeid annab tugevdada, kui luua neile soodne tekkepinnas. Algupäraste mõtteväljatuste vääriline hindamine suurendab nende tekke tõenäosust edaspidi.

## **Andu harrastusele**

Peaaegu igal inimesel on sünnipäraseid eeldusi ühe või teise loomingulise harrastusega tegelemiseks. Mõnel on kätt karikatuuride joonistamiseks, teisel kena lauluhääl, kolmandal silmahakkav näitlejaanne, neljas on meister käsitööd tegema, viies kirjutab sahtlisse luuletusi jne. Sedamööda, kuidas moodne tehnika teeb meie eest tööl ja kodus paljud asjad ära, jääb tuhandetele inimestele üha enam vaba aega oma loomingulise meelisala harrastamiseks.

Sellele suunale on tundlikult reageeritud Jaapanis. Kuivõrd elatanud isikute osakaal on seal aasta-aastalt üha suuremaks kujunenud, on mitmesugune omaloominguline tegevus saanud just vanemate inimeste meelisalaks. Lääne lugejaile on avaldatud sadu populaarseid raamatuid, mis õpetavad iseenda rõõmuks maalima, savikujusid voolima, ehtekarpe nikerdama, punutisi ja nipsasju valmistama, aiaskulptuure või lilleseadeid tegema, koduvideoid filmima, meelismuusikat miksimä jne. Loov harrastus pakub võimaluse läheneda oma käsitöö objektile algaja innustusega, tundes ehtsat rõõmu oma loovast eneseteostusest ja oma käe all sündivast ilust.



*Ühest savipallist valmistatud nõud. Selle tehnika üksikasjalise kirjelduse leiab P. Berensohni raamatust "Finding One's Way with Clay"*

Lemmikharrastusele pühendumine laseb meil tööelu puhtpraktilisest hoiakutest lahti õppida, tegevuses keskenduda ja millestki oma kätega tehtust rõõmu tunda. Eesmärgiks pole lisateenistuse hankimine või tarbimisväärtuste valmistamine, vaid kutsetöös tagaplaanile jäänud võimetele ja kalduvustele eluruumi andmine, olemasolevate oskuste täiendamine ja tegutsemisest endast rahulduse saamine.

1. Kaalu mõttes läbi, mida sa tegelikult soovid harrastada ja mida see uus ala sulle tõotab. Uusi tutvavaid? Vaheldusrikkamat vaba aega? Ammuse unistuse teostamist? Töös oluliste oskuste arendamist? Edaspidist lisateenistuse allikat?
  2. Veendu selles, et sinu soov pole üksnes hetketuju, vaid oled oma meelisalale valmis eraldama piisaval määral aega ja sul on selle harrastamiseks ka raha.
  3. Sea endale jõukohane eesmärk. Kas soovid selle alaga tegelda vaid vahetevahel või regulaarselt? Kas lepid oma olemasolevate oskuste-vilumustega või püüad oma võimekust järjepanu edasi arendada?
  4. Hangi selle ala harrastamiseks vajalikud tehnilised vahendid ja sea selleks tarbe korral kodus sisse vastav ruum.
  5. Telli harrastusala valgustav ajaleht ning muretse sellesse valdkonda sisseelamiseks tarvilikud käsiraamatud.
  6. Registreeri end kõnealuse ala harrastajate alg- või jätkukursusele.
  7. Omanda oma lemmikala harrastamiseks oluliste tehniliste teadmiste ja oskuste miinimum.
  8. Selgita välja, kes selle alaga veel kodukandis või Eestis tegeleb, ja püüa nendega kontakti luua. Otsi mõttekaaslast ka Interneti kaudu.
- Hangi oma harrastusele pühendumiseks inspiratsiooni igapäevast elust. Oletame, et katsetad koduvideo võimalusi. Võta kaamera kaasa erakordsetele ja huvipakkuvatele sündmustele, jälgi elu vahel videomehe pilguga, õpi kaamerat kindlamini käes hoidma, statiivi ja liugobjektiivi kasutama, kiireid objekte pildistama, öiseid ülesvõtteid tegema jne.

## **Päevaste tähelepanekute talletamine**

Võta leht paberit, kirjuta lehe keskele sõõri oma probleem või otsinguülesanne ning pane selle ümber vabas järjekorras kirja need olulised faktid, sümbolid, kujundlikud ütlemsed ja muud huvipakkuvad tähelepanekud, mida sa päeva jooksul saad. Alusta hommikuste uudiste kuulamisest ja äsjailmunud päevalehe lugemisest ning pane



terve päev inimestega suhtlemise, ametiasjade ajamise, auto- või t sisõidu ja teiste talituste jooksul sugenevad tähendusrikkad tõsias ning infokillud paberile. Sel viisil võid saada värsket materjali niih uue probleemi lahendamiseks kui ka loengu ettevalmistamiseks, l jatöö tegemiseks või koosolekul esinemiseks. Õhtul varu endale ve aega ja püüa kirjapandus avastada edasiviivaid vihjeid või ühend sildu oma probleemi lahendamiseks. Näiteks leidsin loovusps holoogia loengut ette valmistades ühest Postimehe numbr järgmised faktid ja väited.

NATO käsutuses on kümned *radarile nähtamatud lennukid*.

Lavastaja Elmo Nüganen avas uue teatrihoone... palgi läbis: gimisega.

Tehnikaülikooli rektor Olav Aarna soovitab *erivajadustega õ laste* hulka arvata ka eriti andekad ja loovad noored.

Ajalehes kohtab järjest sagedamini mõistet *millennium*.

Leitud infokilde uurides avastasin neis peagi loomepsühholoogia üle kantavaid momente:

- ♦ intuitsioon on nagu radarile püüdmatu lennuk, mille kulgu loogi ei mõista;
- ♦ pärast sisebarjääri ületamist (tuimusepalgi läbisaagimist) võime e vaadelda *sub specie theatri*;
- ♦ loomingu erivajadusi ei mõisteta – nende põhjendamise ja lahtisel tamisega tuleks üksjagu vaeva näha;
- ♦ uue aastatuhande saabumine näib loovat innovaatilise mõttevi levikuks eriti soodsa kasvupinna.

Uitideede vääriline hindamine lubab teha aastas kümneid või sa seda liiki väikesi avastusi, mida me otseselt pole kavandanud niri mille tarbeks pole vaja teha mingeid lisakulutusi. Ainsaks eelduse on erksa pilguga ringi liikuda ning tähendusrikkale võimalikult kii ja vääriline rakendus leida. Mõnikord võib värskel idee või huvita tähelepaneku tegelik tähendus selguda alles mingi latentsiaja – pa päeva või mitme nädala – möödumisel. Teisisõnu on meil küll selet matu tunne, et mingi tähelepanek on millekski hinnaline, ent esiot ei suuda me uut ideed veel sõnastada. Seepärast tasuks ideede ja fa tide juhuleiud aeg-ajalt üle vaadata.

Leidurite ja kunstnike kinnitusel suunab neid vahel loometöös õigele rajale iseäralik kuuendat meelt meenutav tajut või tundmus. Mõnikord tuntakse lausa füüsiliselt, et otsingud on viinud otse lahenduse jälile, teinekord tekib millestki-on-puudus-tunne, vahel jälle midagi-on-liiast-tunne. Intuitsiivne vaimusilmas nägemine on arenenud rohkem loodusrahvail ja kunstnikel; tänapäeva (üle)õppinud insener või ametnik laseb ise oma vaistliku taibu kainelt ja loogiliselt arutleval meelel (mis lähemal vaatlusel pole tihtipeale ei kaine, arutlev ega loogiline) välja suretada.

Intuitsioon vabaneb mõistuse kontrolli alt kergemini, kui ideid, fakte ja tähelepanekuid talletada ennekõike selle järgi, kui tähendusrikkad need tunduvad, püüdmata neid kohe algul rangelt liigitada või lahterdada. Samuti pole tähtsust sellel, kas meie uus tõdemus või tähelepanek on tõesti uudne ja mitte üksnes vana variatsioon, oluline on vaid see, et meil on sisetunne, et märgatud ja fikseeritud asi võiks probleemi lahendamiseks viljaka vihje anda.

## Kirjelda kiiresti

Osale inimestele meeldib väga oma juhtumusi teistele edasi rääkida. Maiad jutuvestjad on jahi- ja kalamehed, noorusmälestusi pajatavad vanurid või lobisemishimulised koduperenaised, kel näib olevat anne rääkida ükskõik kui kaua millest tahes. Ilmselt laseb enda juhtumuste teistele pajatamine kõnealused sündmused ja olukorrad jutuvestjale endale veel kord psühholoogiliselt akuutseks saada, millega teatud sündmus või mälestus elatakse otsekui uuesti läbi.

Ehkki endast ja oma juhtumustest liiga pikalt rääkiv inimene riskib teistele peagi tüütuks muutuda, väärib oma läbielamuste nobeda edasirääkimise võime loovuse aspektist kohast tähelepanu. Endaga juhtunu kiire edasijutustamine hoogustab mõtlemise liikuvust (ühelt objektilt teisele lülitumist); värvikate kirjelduste eelduseks on aga märkamismeel; kuulajate tähelepanu köitmiseks läheb tarvis nii hetkeolukorra tunnetust kui naljataju. Seega on teleka- ja arvutiajastul vähikäiku tegev lugudepajatamise talent ära teeninud uuesti ausse

tõstmise. Siiski on siin üks aga: oluline on see, et nähtuste värvikas kirjeldamine ei asenduks nende rutaka hindamisega (nõnda see pahatihti toimubki!).

Nagu iga võimet, tuleks ka kirjeldamiskunsti selle omandamiseks ja tasemel hoidmiseks sageli harrastada. Järgnevad suunised osutavad, millest alata ja kuidas edasi minna.

Võta endale iga päev veidi aega mingi nähtava objekti kiireks kirjeldamiseks. Selleks võib valida mis tahes eseme või nähtuse: toa või laua, aknast avaneva vaate, kodumasinat, portree, äsja nähtud telestaate, juhuslikult helistanud telefonimüügiagendi pöördumisviisi vm. Asu pikemalt mõtlemata kirjeldama tajutud objekti omadusi; pole tähtis, et su jutt oleks loogiline, oluline on, et kirjeldaksid nähtut või kuuldot kiiresti, pausi pidamata ja valjusti. Just sel kombel toome esile tunnetatud tajude ja kujundite katkematu voolu. Võid harjutust tehes ka magnetofoni appi võtta. Kujuta kirjeldust andes ette, et püüad võimalikult värvika pildi anda teisele inimesele.

Püüa asjade, inimeste ja nähtuste hindamine asendada nende kujundlike kirjeldustega. Selmet öelda *kena inimene*, ütle *mõnus vestluspartner* või *abivalmis naaber*; *ilusat suvepäeva* võib kirjeldada kui *päikeselist, sumedat, kirkast, lõhnavat, värvikirevat*; huvitava ürituse tagab selle läbimõeldud korraldus, vaimukas vaidlus, hõrgutiste all lookas kohvilaud, mõtterikas vestlusring, uute tutvuste loomise võimalus, osalejaid vallanud ülemeelik tuju, aga ka kokkutuleku lõbustav, vabastav, üllatav või häiriv toime. Tuleb tunnistada, et abstraktsete kategooriate ja määratluste kõrvalejätmine ei taha alati õnnestuda – ikka ja jälle märkame, kuidas me muutume midagi tunnetades kohe etteruttavalt hinnanguliseks. Mida see näitab? Aga seda, et oleme sadu kordi maalinud mugavusest ja tähelepanematusesest endale maailmast vaid mingi abstraktse üldpildi, mille üksikasjad ja värvid on jäänud hinnangute varju.

Harjutamisel töötab edasiminekut see, kui oma šabloonsed lemmikhinnangud endale kriitiliselt üles tunnistada ning asendada sellised üldised epiteedid nagu *hea-halb*, *ilus-inetu*, *rumal-tark*, *kasulik-kahjulik* isikupäraste ja väljendusrikkamatega. Abi võiks saada

sünonüümisõnastikust, näiteks leiab seal *kahjuliku* vasteks sõnad *kahjustav, kahjurlik, kahjutoov, ebasoodus*. Vaadeldud mõistepaari vahele võiks paigutada ka *kasutu* ja *kahjutu*, mille tarvitamine toob kohe esile nähtuse uue mõõtme. Fjodor Dostojevski armastas varieerida sõna *tark* erinevaid vasteid (eriti naisterahva vaimseid võimeid kirjeldades). Eesti keelde ümberpandult räägib ta *nutikaist, arukaist, nupukaist, taibukaist, teraseist, oiukaist* inimestest. Kena naise mõistuse omaduste ülimaliks kiituseks kasutas kirjandusklassik väljendit *ta on arukas, peaaegu tark*.

Veel lihtsam oleks võtta telefonitoru, suruda selle hark alla ja anda kiiresti mingi objekti kirjeldus kujuteldavale partnerile Ameerikas või Austraalias. Iga minut on kallis, seetõttu pead kähku kõige olemuslikuma (ilma hinnanguteta!) välja tooma. Harjutus näitab ette teatud iseloomulikud tõrked, mis sind vaba kirjelduse andmisel segavad. Võib-olla püüad kramplikult olla kirjanduslik, vältida igapäevaseid ja triviaalseid väljendeid. Vahest lased end segada sellest, et kirjeldatud üksikasju ja kilde ei õnnestu üldisse raami haarata. Või jääb nähtu kirjeldavaks sõnastamiseks vajaka mingist mõistest. Tajud näiteks, et naabri aiast paistev kõrgplokkidest garaaži sein oli kunagi valgeks värvitud, ent viimased kümme aastat pole see küll enam lubivalge. Mis sõna sobiks? Hallikas, võidunud, koltunud, tuhakarva? Porikarva! – nõnda öeldes ehk tekibki see *mot juste*, mida Ernest Hemingway püüdis oma teostes taotleda.

## Sea endale selged suunad

Järgnevalt tutvustame võtteid, mille varal on võimalik probleem (arutlusteema, ülesanne) lahti mõtestada üksikuteks allülesanneteks, nii et küsimuse asetuse iga kord mõnevõrra muutuks.

### 1. Probleemi püstitamine

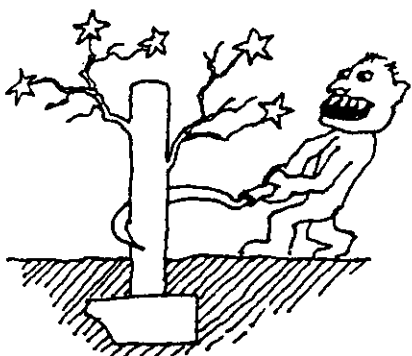
- Milles asi seisab?
- Milles on probleem?
- Mis on põhiküsimus?

**2. Probleemi jaotamine üksik-  
küsimusteks**

- Milliseid üksikküsimusi uurida?

**3. Probleemi tekkepõhjuste  
(juurte) otsing**

- Miks? Millest vastuolu tekkis?
- Millest on probleem tingitud?



**4. Probleemi veetaluse osa määratlemine**

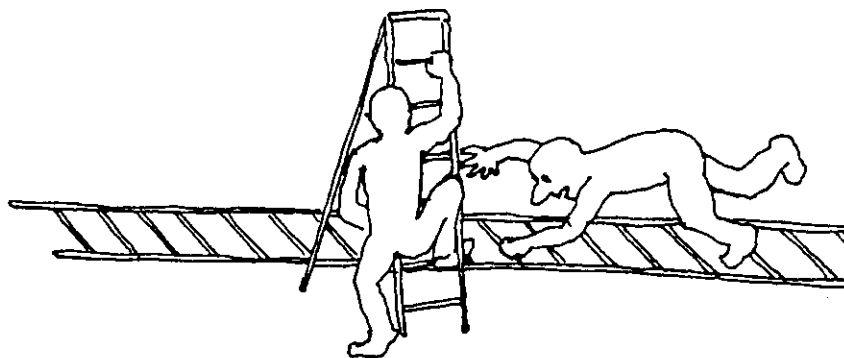
- Milles seisneb probleemi süvaolemus?
- Millised on varjatud tekkepõhjused?

**5. Eesmärgi seadmine**

- Mida peame saavutama?
- Kuhu peame välja jõudma?

**6. Lisaeesmärkide seadmine**

- Mida peame veel saavutama?
- Mida võiksime veel taotleda?

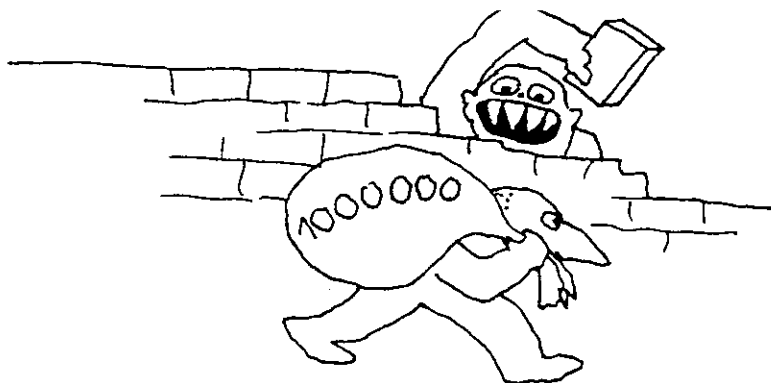


**7. Lahendusteede otsing**

- Kuidas eesmärki saavutada?
- Mil viisil toimida?

**8. Lühema tee otsing**

- Kuidas kiiremini eesmärgile jõuda?
- Kuidas vältida viivitusi?



## 9. Odavama tee otsing

- Kuidas säästa raha?
- Kuidas säästa materjale?
- Kuidas säästa tööjõudu?



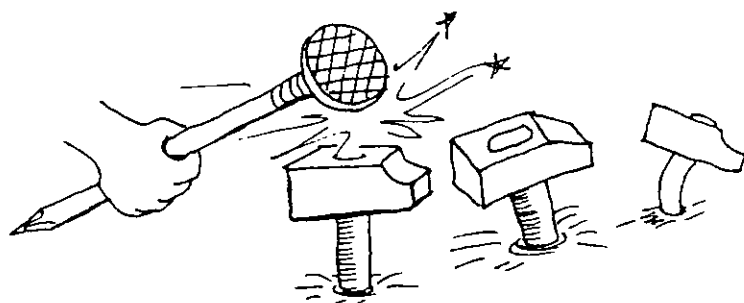
## 10. Takistuste ettenägemine

- Mis meid veel võiks takistada?

## 11. Lahedama tee otsing

- Kuidas takistustest mööda minna?
- Kuidas takistusi vältida?

## 12. Tasandivahetus



- Millisel teisel viisil küsimust lahendada?
- Milline oleks põhimõtteliselt uus lahendus?

### 13. Ressursside ümberjaotamine

- Millise teise eesmärgi jaoks võiks olemasolevaid vahendeid kasutada?

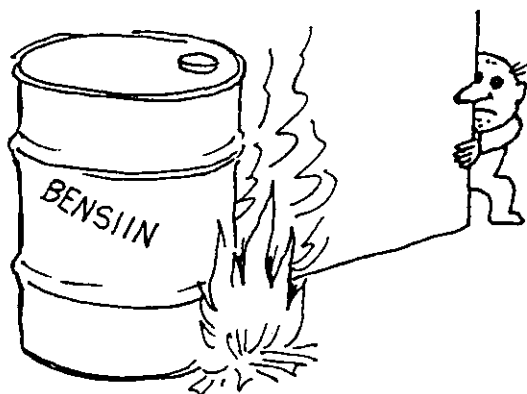
### 14. Analoogia kasutamine

- Milline võiks antud analoogia olla:

- looduses,
- tehnikas,
- meditsiinis,
- lennunduses,
- laevanduses.

### 15. Ideede rühmitamine

- Milliseid ideid saaks ühendada?



### 16. Ideede proovimine kriitikatules

- Mis tundub kahtlane?
- Milles on antud idee nõrgad kohad?

### 17. Lahendi lihvimine

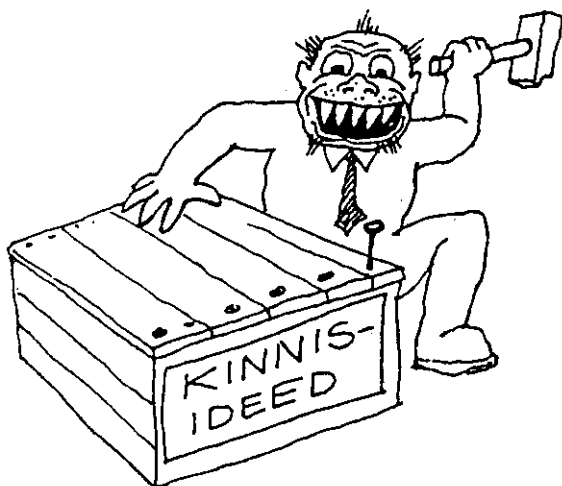
- Mida tasuks teha teisiti?

### 18. Pinna ettevalmistamine

- Kuidas luua lahendile soodsat pinda?

### 19. Ideede hindamine

- Millised ideed tunduvad tuumakaimad?
- Missugused on kolm uudseimat ideed?



## 20. Ideede elluviimise kavandamine

- Mida teha?
- Kes peaks missugust ülesannet täitma?
- Millal ülesanded täita?
- Kes vastutab?
- Kust saada vahendid?
- Mida tuleks kontrollida?

### Millest rääkida?

Loovusest (ja loova otsingu tehnikaist) on abi ka igapäevases suhtlemises. Toogem näiteid selle kohta, kuidas loovalt improviseerides teiste inimestega latusamalt ja sisukamalt juttu ajada.

Ujedatel inimestel on sageli probleemiks, millest seltskonnas või võõraste inimestega rääkida. Ameerika psühholoog Philipp Zimbardo soovitab selleks puhuks valmistada end ette sundimatuks jutu vestmiseks kümnekonnal valveteemal. Teemade valikul mängib kaasa muidugi nii eluiga ja haritus kui see, kelle seltsis teatud teemal juttu alustada püütakse.

- Päevateema



- Hea või halb ilm
- Nähtud etendus
- Ühised tuttavad
- Kuidas teha raha (koolivennad ja ettevõtjad)
- Kuhu reisida
- Kuhu investeerida
- Skandaalid ja kelmused
- Mida ma lugesin
- Auto ja arvuti (mehed) või garderoob (naised)
- Kool või töökoht
- Tervis (vanemad naised)

Haritumas seltskonnas jutlemiseks (ning muidugi ka lõbusaks vahelugemiseks) ilmub trükist aina uusi "Pisiblufi käsiraamatu" üllitisi.

Elavas suhtluses püüavad osapooled vaistlikult mõlemale poolele tulu töötavaks info ja tundeaiimulite vahetamiseks kasutusele võtta need loomulikult kujunevad olukorrad, kus oleks võimalik vestlust sisukalt, rikkalt, tundeavabalt ning võimalikult avameelses õhkonnas edasi arendada. Selleks ei lähe tarvis midagi rohkemat kui vaimset ärksust ja teravmeelsuseks või tuumakaks aruteluks inspireeritust. Leidlikkus kuluks suhtlemisel marjaks ära ka siis, kui igav vestlus on juba liiga pikaks ajaks ühele kohale kinni jäänud. Vilunud suhtlejad varitsevad sel korral sobiva assotsiatsiooni loomise võimalust – tõttavad ära kasutama selliseid jutlemise loomikke olukordi, kus hetkeks tekib võimalus võtta lähema või kaugema mõtteseose abil jutuaineiks uus teema.

Toogem nüüd tingliku katkendi elavast vestlusest.

Ajakirjanik A oma endisest töökohast pärit kolleeg B-le: *Meie toimetusest ei raatsi keegi kodus Internetti pidada. Teisest küljest saaks selle sisseseadmisel ju põhilise töö kodus ära teha ning oma lood elektronpostiga ülemustele saata.*

Õeldut erksalt kuulates võib selles katkendis leida mitu punkti, millest lähtudes annaks jutuainet tõsisel või pisut lõõpivas toonis teisele lainele juhtida: toimetust, Internet ja selle kasutamise koge-

mused, odavad ja kallid serverid, elektronkirja saatmine ja selle ettevõtmise apsud, ülemused üldse või A ja B konkreetsed ülemused, tööolud kitsamas ja laiemas tähenduses jne.

Ajakirjanik B vastuseid:

- a) vanemlik-resigneerunult: *Elektronpost on muidugi oma kohal, aga üldiselt olen Interneti suhtes skeptik – enamalt mängiti arvutimänge, nüüd vaatab enamik Internetist plikade pilte...*
- b) praktiliselt: *Arvasin varem ka, et see ei tasu ära, ent tegelikult võid näiteks Yahoo või Alta Vista abil kähku olulisi asju teada saada.*
- c) usaldavalt: *Räägitakse, et meie väljaande omanikud tõstavad kahel leheneegril palka ja peavad samal ajal nõu neli meiesugust koondada. Kuidas teil lood on?*

Lähedase inimesega lävides pole meil mingi kunst talle end huvitavad küsimused järjepanu esitada. Võõraste ja kaugemate inimestega suheldes ei sobi aga kuidagi hea tooni juurde, kui me asume oma küsimustega kedagi otsesõnu üle kuulama. Kummatigi reageerib suur osa inimesi säärasele kohmakale lähenemisviisile tõrjuvalt. Siit tulenebki vajadus vestlus n-ö loomulikult viisil teatud teemale meelitada. Selleks lähebki tarvis eriomast leidlikkust.

Vestlusteema valikuks sobib rakendada suvaliste seoste leidmise võtet. Kõigepealt peaksime endale selgeks tegema need võimalikud küsimused (andmed, hinnangud jne), mis meid konkreetse inimesega lävides huvitavad. Selle meetodi lähtekohaks on mingi siduva lüli leidmine partneri väljendatud mõtte (väite, fakti, nime, probleemi tõstatamise, arvamuse vm) ja end huvitava küsimuse vahel. Otseste juhiste andmine ei tule siin kõne allagi. Küll aga aitab kaasa vaimne valmidus leida mingile õhku jäävale väitele kiiresti ja nõtkelt valikmitmesuguseid jätke ehk vastuseid. Pakume iseseisvaks harjutamiseks mõned igapäevaelus tuntud olukorrad.

- A. Oletame, et ilusa ilma teemal juttu alustanud tuttav on sulle võlgu ühe ammu lubatud teene (nt lubas aidata su sugulasele töökohta leida). Kuidas viia nüüd vestlus süütult ilmaolude kommenteerimiselt nõtkelt unustatud lubaduse valdkonda? Ilmselt on selle asja otsesest küsimisest kavalam esialgu vestluse rituaalset osa piken-

dada, pärida: "Kuidas käsi käib? Mis uudist?" ning anda mõista, et ootad rahulikult ära, millal tuttav teeks ise asjast juttu. Viisakas inimene ei jätaks leebet vihjet tõenäoliselt märkamata ning ilmutaks säärase pehme lähenemise korral tõenäoliselt suuremat vastutulelikkust, kui ta oleks teinud endale surve avaldamisel.

B. Kujutleme, et oled müügimees ja valmistud oma kauba (Prantsuse tolmuimeja) väärt omadusi rõhutama. Müügitehnika üks põhitarkusi on ostja küsimuste väljameelitamine. Oma argumentide esiletoomine on palju tõhusam siis, kui need järgnevad loomuliku vastusena esitatud küsimustele-kahtlustele. Tegelikult pakub ostja mis tahes jutt tööst tolmuimejaga, tolmu koti vahetamisest, riista garantiiremondist jne võimalusi selle väärt omaduste tutvustamiseks. Müügistluseks valmistudes võiks pilgu alt läbi libistada järgmise skeemi:

- ♦ tolmuimeja kaal;
- ♦ kodumasina hind;
- ♦ tolmu kott: maht ja maksumus;
- ♦ tolmuimeja disain ja värv;
- ♦ toote modifikatsioonid;
- ♦ lisaseadmed;
- ♦ tehnohooldus;
- ♦ soodustused ja ostuauhinnad.

Osav ärimees sildab ostja poolt müügistlusel väljendatud väited väledalt ja sujuvalt pakutud kauba atraktiivsete külgedega. Oletame näiteks, et kõnealuse tolmuimeja vaieldamatuks väärtuseks on kena disain ja vaikne töörežiim. Seda arvestades tuleks vestlus peenelt juhtida kodumasina kuju ja meeldivalt sumiseva heli valda.

Ühelt teemalt või probleemilt teisele libisemist kasutatakse teadagi sageli ka manipulatiivsetel eesmärkidel – juhtimaks vestluse endale ebamugavast valdkonnast teisale. Eriti osavad on sel kombel kõneainet vahetama kutselised poliitikud. Teisest küljest aitab meie tutvustatav loovustehnika pealesunnitult teemadest vabaneda ja sellega endaga manipuleerimist vältida.

## Kuidas öelda teisiti?

Iga kirjamees teab, kui tähtis on leida oma mõtete väljendamiseks sobiv sõnastus. Ideaalsel juhul edeneb sõnastust lihvides nii kirjatöö mõtteselgus kui kujundlik vorm. Lugejale jääb literaadi loomingulises kõõgis lakkamatult kestav sõnastamislihv enamasti vaid aimatavaks. Teisest küljest hakkab aga ülestiliseeritud ning lihvitud tekstis (nagu mõnes Friedebert Tuglase novellis) tunda andma selle kunstilist siirust nõrgestav steriilsus. Ilmselt jääb palju väärt ideid avaldamata ja edasi arendamata seetõttu, et nende autoril pole korda läinud targale mõttele ilmekat sõnastust leida. Tegelikult vajame näiteks essee või artikli viimistlemisel sellist vaimset valmisolekut, mis asuks välkkiirelt katsetama sama mõtte väljenduse erinevaid sõnastusi.

Probleemi ümbersõnastamise põhimõte on leidnud kasutamist ka psühhoteraapias. Muremõtteist, kõhklustest ja kartustest vaevatud inimesi juhendatakse oma rasked ja keerukad probleemid ümbersõnastama viisil, mis teeb need lihtsamaks, üldinimlikuks ja hõlpsamini lahenduvaks. Allpool on pakutud mõned võimalused mure ja ängi põhjustanud probleemi lootusrikkamaks ümbersõnastamiseks.

- Mul on mure – mul on probleem.
- Mind piinab unetus – mul on õhtuti vahel raske uinuda.
- Mind vaevab mure oma tervise pärast – arvan, et peaksin oma tervise eest paremini hoolitsema.
- Kardan haigeks jääda – peaksin oma tervist karastama.
- Olen segaduses ja meeleheitel – ma ei oska praegu oma probleemidele lahendust leida.
- Abielu läks lõhki – otsustasime oma abielu lahutada.

Väljendusviisi saab teisendada ka siis, kui romaanikirjanik viib teadlikult oma teosesse selle rütmi või tonaalsust muutvaid elemente (nagu näiteks Virginia Woolf oma eksperimenteerivas romaanis "Lained"), kui muusik näib helikeeles mingit lugu jutustavat, kui kunstnik otsib oma maalil seesmist tasakaalu ja harmooniat või kui matemaatik naudib oma töödes valemite ja teoreemide täiust.

Sõnastuse muutmise tuntud võtted on sünonüümide kasutamine ja väite modaalsuse teisendamine. Sünonüümisõnastik pakub küll tuhandetele sõnadele valiku rööpvasteid, kuid paraku pole selle lap-pamiseks pakilise töö käigus enamasti aega; pealegi on laia kasu-tusalaga sünonüümid üldjuhul niigi teada, vähetuntud vastete tarvita-misvõimalus osutub aga lähemal vaatlusel liiga piiratuks. Need kolm põhjust seletavadki asjaolu, et kuigi paljudel on seletavad sõnastikud ja sünonüümide leksikonid küll olemas, leiavad need suhteliselt harva tarvitamist.

Paralleelkeelendite otsing kujutab endast arvesse tulevate vari-antide väledale läbiproovimisele rajatud hargmõtlemise praktikat. Tekib küsimus, kas ei annaks sünonüümiotsingut muuta loovamaks, lõbusamaks ja kiiremaks. Ehkki kohase sõna otsing ning valminud teksti sobitamine on vaistlik tegevus, põhineb see ühel või teisel alateadlikul otsimisstrateegial. Kui algaja kirjamees püüab sünonüüme leida silmahakkavate korduste vältimiseks või stiili-konaruse silumiseks, üritab vilunud asjatundja uute ja kohasematega asendada pikemaid tekstilõike tervikuna, mitte niivõrd üksikuid kohti. Iga uus sõnastus teisendab kohe kuigipalju ka sõnumi sisu. Ülalpool toodud lauses võib sõna *üritab* asendada pikemalt mõtlemata sõnade-ga *proovib*, *soovib* või *püüab* ning mingit pingutust ei nõua ka sõnade *uute* ja *kohasemate* varieerimine. Järgnev skeem näitab uusi avanevaid võimalusi:

- *proovib paslikuma väljendiga asendada,*
- *soovib sobivama vastu välja vahetada,*
- *üritab muuta (teisendada, täpsustada, mõnusamalt ümber sõnasta-da jne).*

Seades küsimuse konkreetsemaks või abstraktsemaks, teadus-likuks või rahvakeelseks, pehmemaks või teravamaks, omandab prob-leem meie silmis aina uue värvingu. Sõnastuse modaalsust teisen-davad väljendid  *võib, peab, saab, tohib, tuleb, väidet* pehmemdavad tingiv kõneviis (*võiks, tuleks*) või määrsõnad (*tarbe korral, juhul kui on võimalik*). Kategoorilisust ja nõudlikkust lisavad aga sõnad *tingi-mata, esimesel võimalusel, viivitamatult* jt.

## Ülesanne

Leia toodud sõnale 4-6 sünonüümset vastet: magus, kiire, kuri, suur, tubli.

Võimalikke vastuseid vt lk

## Kuidas kasutada tutvusi ja olla tuttavaile kasulik?

Inimestevahelisel suhtlemisel leiab peaaegu alati aset millegi vahetus: info ja emotsioonide, teenete ja lubaduste, küsimiste ja kostmist, manitsuste ja kiituste, komplimentide või teravuste vastastikune vahetamine. Leidlik suhtleja mõistab üksteisele kasulikuks olemise avarat mängumaad ega jäta sobiva vahetuse võimalusel soodsat juhusst kasutamata.

Kümme viisi astuda teistega kasutoovatesse suhetesse.

1. Ära koonerda heatahtliku hoiaku ja kiitusega. Sel moel teenid lugupidavama suhtumise endasse, treenid *sõbralikkusega mõjutamist* ning omandad teiste suhtes tagatipuks neile vajaliku lahke (emaliku) inimese maine.
2. Hinda kaasinimeses kõike seda, mis sulle temas meeldib, olenev mata sellest, kuidas enamik või keegi teine temasse või kõnealusesse omadusse või käitumisjoonesse suhtub. Nõnda toimides vabaned käibehinnanguist, mis ei lase inimeste isikupäral küllaldaselt mõjule pääseda, ja tõestad kaaslasele oma võimet mõista tema (teistele) varju jäänud tugevaid külgi.
3. Selgita välja, mis kaaslasi huvitab või talle muret valmistab, ning paku vestluses tema probleemide lahendamiseks infot ja ideid.
4. Ilmuta inimlikku mõistvust ka neis olukordades, kus sa ei oska teist millegagi aidata. Sageli on moraalne tugi enamgi väärt kui aine line abi.
5. Jaga heldelt teavet selle kohta, kus on midagi põnevat teoksil, millisest kohast saab tarvilikku soodsalt osta, missugune uus raamat väär ib lugemist, millist teavet anti äsjasel nõupidamisel jne.
6. Innusta kaaslane rääkima sellest, kus ta käis, mida nägi, millised kursused läbis, missuguseid raamatuid luges jne, võimaldades

teisel tunda end tähtsa ja vajalikuna ning noppides tema räägitust endale olulist kõrva taha.

7. Kommenteeri teise juttu ning anna hüva nõu üksnes siis, kui selleks on soodne hetk, kui kaaslane on sinu arvamusest tõeliselt huvitatud.
8. Eelista käibeteemadele (ilmast jne) tuumakate probleemide tõstatamist ja analüüsi.
9. Lepi asjaoluga, et valdav osa inimestest on agarad ise rääkima, ent loiid teisi korralikult kuulama, kuid pea tingimata hoolt selle eest, et nad kõneleksid asjust, mis sind tõesti huvitavad.
10. Märka olukordi, kus sul on kerge vaevaga võimalik kaaslasele mingis suhtes kasulik olla, ja ära kõhkle hetkegi talle tõepoolest kasulik olemast. Sööda talle ette tarvilikku infot, laena oma tööriistu, juhata kätte mingi kasulik tutvus, vahenda otsekui muuseas oma õpetlikku kogemust, õpeta võimaluse avanedes teisele kätte mingi tööoskus – vastastikuse kasu saamise olukordi tekib päevas korduvalt.

## Neliteist käänet

Muutes uuritava küsimuse sõnastust, muutub kord-korralt ka selle olemus: probleem näib lihtsam või keerukam, lähedasem või kaugem jne. Grammatika laseb sama mõtte väljendamiseks luua hulga tarindeid. Näiteks võime öelda *mõtlesin sõbrale* või *ma mõtlesin sõbrast*; *lähtume probleemidest*, *vaatleme probleemi* või *käsitame probleemi*. Igaüks meist on kunagi emakeele tunnis õppinud käänamist. Paraku napib koolis käändelõppude õppimise kõrval aega käänete semantiliste ja stiililiste nüansside tutvustamiseks. Käänamisharjutuste tegemise lisakasu ilmneb selles, et me õpime keele grammatilisi võimalusi paremini tundma. Selgitame allpool toodud näite varal, kuidas käändelõppe muutes avastada uusi teid kliendi ootuste paremaks arvestamiseks.

**Nimetav:** klient arvab, teab, ootab...

**Omastav:** kliendi hoiak, suhtumine, võimalused, ostuhovi.

**Osastav:** klienti teenindades, otsides, tundes, teades, mõistes, hinnates.

**Sisseütlev:** kliendisse suhtumine.

**Seesütlev:** kliendis võistlevad ostumotiivid, säilib huvi, püsib kahtlus.

**Seestütlev:** kliendist hoolides, lähtudes, eemaldudes.

**Alaleütlev:** kliendile lähenedes, meeldides.

**Alalütlev:** kliendil on õigus...

**Alaltütlev:** kliendilt tuleks küsida.

**Saav:** kliendiks olek...

**Rajav:** kliendini jõudmine võtab aega.

**Olev:** kliendina mõtleksime nii....

**Ilmaütlev:** kliendita pole ka äri.

**Kaasaütlev:** kliendiga ühise keele leidmine.

## **Mõista mõistetamatut**

Leiundustöö, teadusuuring ning laiemalt mis tahes loominguline tegevus esitavad aeg-ajalt väljakutse mõista mõistetamatut. Mida see eeldab? Ennekõike seda, et esialgsest mittemõistmisest ei tehtaks endale probleemi ja teadmislüngad osataks täita edasiviivate oletustega. Suurt hulka elunähtusi me mõistame pigem neist kujunenud mulje kui nende lahtiseletamise tähenduses. Selleks et olla avatud värsketele muljetele ja uutele kogemustele, on oluline kujundada võimalikult paljudest kohtumistest, inimestest, loetud raamatutest ja vaadeldud etendustest endale selitatud mulje. Tänapäeva tõtlevas elutempos pole see teadagi alati võimalik. Teisest küljest varustab just värskete muljete, lõpuni mõeldud arutluste ning kirkaste tähelepanekute pidev juurdetulek meie vaimu vajaliku loomingu lähtematerjali ja inspiratsiooni kütusega.

Eluline kogemus, mille me suheldes, töötades ja õppides saame, on organiseeritud sõnalise mõttetöö kaudu. Selline tendents süveneb vastavalt koolitee pikenemisele edaspidi kindlasti veelgi. Bioenergeetikute määratluses oleme XXI sajandi künnisel üha enam pea- ehk mõtteinimesed ning järjest vähem intuitsiooni- ja tundeini-



mesed. Selles pole midagi rõõmustavat. Meele ainitine koormatus hindavate-jäeldavate-kavatsevate mõtetega tähendab sensoorse ja emotsionaalse vastuvõtlikkuse nõrgenemist. Loodusrahvaste või lastega võrreldes on päevatööst kurnatud linlase maailmatunnetus vahendatum, hallim ja varjundivaesem. Suur osa sõnastamata tähelepanekuist jääb sellega seoses väärilise tähelepanuta. Kirgas kujutluspilt, tundevärelus ning üksikasjaliku ja peene märkamine kustuvad kiiresti mälust, kui me ei suuda neid sõnaliselt keelde tõlkida. Sama saatus tabab juhuslikke tähelepanekuid või mingi idee ja kuvandi üürikesi hägusaid terendusi meeles. Kõik see sensoorne ja intuiitiivselt tajutud materjal jääb pidama kuskile alateadvuse või emotsionaalse mälu sõnastamatusse sfääri.

Meie loomuliku loomisvõime paremaks kasutuselevõtuks tuleks oma sõnastamata tähelepanekuile ja muljetele väärilist tähelepanu osutada. Järgnevalt selleks mõned vihjed.

- Kujunda nähtust tervikmulje. Püüa põgusa kohtumise lõpul määratleda oma terviklik mulje teisest inimesest.
- Vaatle mingit ootamatut tähelepanu äratanud objekti seni, kuni oled jõudnud selle kohta kujundlikult määratleva sõna või lause valmis mõelda.
- Asenda oma sellised üldised sõnastused nagu *hea, tore, kena, halb, vaenulik* isikupärasemate ja ilmekamatega.
- Anna endale mõttes tellimus hommikuti kahe-kolme sõnaga määratleda, milline on just selle algava päeva ilm. *Hea-halb* saab nõnda toimides vähemalt paarkümmend varjundirikkamat määratlust. Selle ülesande muudavad kohe hõlpsamaks *näpistav külm, sume hommik, päikeseküllane õhtu, sompus pärastlõuna, kirvendav tuisk*.

## Eelda võimatut

Hipide piiblikus kujunenud Hermann Hesse "Stepihundis" on episood, kus üksildane peategelane loeb Maagilise teatrina kirjeldatud kohas paljutöötavat silti "Kõik tütarlapsed on sinu", mõeldes, mis tunne see küll on, kui võiksid iga hetk saada endale maailma ihalda-

tuima naise. Tunnetustökke ületamise ja vaba fantaasia arendamise äärmuslikem tee on võimatu oletamine. Vaeme selliseid võimalusi.

- ♦ Kuidas meile meeldiks võimalus igaks ööks endale ilusaid unenägusid tellida?
- ♦ Mida küsiksime targalt, meie suhtes maksimaalset mõistvust ilmutavalt inimeselt?
- ♦ Kuidas korraldaksime oma eluviisi kolmekuisel ümbermaailmareisil?
- ♦ Millise eesmärgi seaksime elus, kui meil oleks raudne tahtejõud ning raugematu visadus alustatu lõpule viia?

Selliste küsimuste abil avastame endale (nagu "Stepihundi" nimitegelane) palju suurema võimaluste mängumaa, kui oleme seni sõandanud ja taibanud kasutada. David Viscotti ühe psühholoogilise menuraamatu pealkiri on "Õpi julgelt elama". Selles üleskutses sisaldub ka leidliku meele arendamise tarkust. Juhul kui me ei koputa elus enam aralt oma võimaluste uksele, vaid lööme selle söakalt lahti, märkame igal sammul uute algatuste väljakutseid, mõistvaid kaaslasi ja vastastikust kasu töötavaid suhteid ning olemasoleva täiustamise ja arendamise väljavaateid.

## **Uuri nutikaid ja tobedaid ideid**

Mõned inimesed koguvad marke, teised puulusikaid, kolmandad piltpostkaarte. Miks mitte koguda ja uurida leidlikke ideid? Meetod on lihtne: pane kuulnud vestlustest, ilmuvast perioodikast, loetud raamatuid tähele juhtumeid, kus uudne ja leidlik mõte on leidnud elegantse teostuse. Kirjuta märgatud tähendusrikkad ideed lihtsalt üles ja püüa neid uurides selgust saada, milles õigupoolest seisab nende avastuslikkus. Geniaalne peitub tihti lihtsuses.

Teiselt poolt on õpetlik jälgida ka seda, milliste tobedate ja kentsakate tulemusteni viib aeg-ajalt inimõõde. Firmade nimed, toodete nimetused, seriaalide faabula, tootmishoonete (eriti Nõukogude Liidu aegsete!) kujundus, avalike esinejate mõttekäigud – kõigil neil juhtumel kumab ajuti läbi tugev annus juhumust ja masinlikult halli, kulunud mõttelaadi.

Kuidas kavalaid ja rumalaid probleemilahendeid leida? Pareto seaduse järgi võib oletada, et enamik majaprojekte, äriideid, õnnitluskaarte, rahvapidude korraldusi või laualehe kujundusi jääb 80 protsendi madala loovusega lahendite rühma ehk teisisõnu võiks leidurivaimuga inimene mõelda üsna kerge vaevaga olemasoleva kiireks täiustamiseks välja uusi ideid. Ent vaadelgem 20 protsenti paremini õnnestunud eramukrundi kujundusi, piirkondlikke lehti, külaliste vastuvõtte või mida tahes. Enamasti annab neis kõigis tunda loovat sädet ning leidlik mõte on olemasolevate tingimuste või vajadustega hästi kokku sobitatud.

## Sõnamäng

Tunnetustegevuses on oluline koht keelekasutusel. Ilma elunähtustele tabavaid keelelisi vasteid leidmata on meil raske neid sügavalt mõista ja neist saadud muljeid teistega jagada. Samal ajal kui iga õnnestunud sõnaleid toob uuritavas objektis esile midagi olemuslikku, takistab segane ja keerukas mõiste tihti isegi lihtsaist asjust arusaamist. Näiteks seab sõna *brauser* inglise keelt mitte valdavale Interneti-kasutajale täiendava mõistmistõkke, võrgulehekülje kujundlik mõiste võimaldab aga selle lahtimõtestamise palju kergema vaevaga.

On väidetud, et indoeuroopa keelele omane "olema" verbi atributiivne (päev on valge) ja eksistentsiaalne (päev on olemas) sisu mängis tähtsat osa läänemaaailma filosoofilise mõtte kujunemisel ning viis muuseas ka loogikareeglite formuleerimisele. Ameerika orientalist Alan Watts tõdes oma teoses "*Zen'i tee*", et eurooplastele ei tee Kaug-Ida mõtteviisi mõistmise raskeks mitte niivõrd sealsete keelte mittetundmine, kuivõrd hieroglüüfikirja eripära. Hieroglüüfiki pakub pealegi võimaluse käsitada asju ja nähtusi protsessilistena, otsekui ühe olekuvormi üleminekuna teise. Samas puudub hiina keeles *olema*-mõiste eurooplastele omane käsitlus. Lihtsustatult öeldes ei vastandu Kaug-Ida mõtteviisi *on* (olemas) – *ei ole* (olemas) omavahel kaugeltki sel ekstrapolaarsel viisil, nagu see Aristotelese loogika-

reeglite järgi peaks kehtima. E. Frommi väitel kujundab indoeuroopa keelte hinnanguline ja abstraktne laad olulise tõkke tõelisuse mõistmisel. Säärased "positiivsed" sõnad nagu *heaolu*, *jõukus*, *demokraatlik* sisendavad positiivse kujutluse meeldivast isegi siis, kui nende kasutamine on demagoogiline, samal ajal kui *kriis*, *kahjum* või *puudus* lisavad sõnumile teatud negatiivse värvingu selgi korral, kui neid kasutatakse konstruktiivse ja edasiviiva väljendamiseks. Kaug-Ida vaimsed õpetused taoism ja *zen*-budism püüavad oma järgijad viia abstraktselt defineerivalt maailmakäsitusest terviklikult intuiitvsele tegelikkuse mõistmisele.

Sõnamänguga alustamiseks tuleb loobuda arusaamast, otsekui peaks teatud asju nimetama just nende argipäevaselt harjumuspärase nimetustega. Leides tavamõistele sünonüümi, märkame selles midagi uut, varem varju jäänut. Näiteks avavad mõisted *kultuurimaja*, *kultuuripalee*, *rahvamaja*, *kultuurikeskus*, *klubi* kultuuriasutuse tähendust igaüks ise aspektist.

Sõnamängu võtted on:

- **mõiste etümoloogiline analüüs (tulenevuse uuring);**
- **sõna tähenduse muutumise järgimine kultuuriloos;**
- **mitmetähenduslikkuse eristamine;**
- **päristähendusega liituv konnatiivne tähendus (hinnanguline, emotsionaalne kaastähendus);**
- **hääldamisviisi muutumise järgimine;**
- **rööpkeelendite (sünonüümide) leidmine;**
- **mõiste arhailise (vananenud) vormi kasutamine.**

Selleks et jõuda uute ideedeni ja vabastada intuitsioon keele kammitsaist, võib kasutada slängi ning leida või tuletada mõiste nuditud ja pilkava varjundiga vasteid.

Tarbe korral tuleks julgelt luua ka uusi sõnu. Loomingupsühholoogia klassik Edward de Bono soovitab tegelikkuse adekvaatsemaks tajumiseks kasutada ekstrapolaarsete "jah" ja "ei" asemel nende sõnade modifitseeritud neologisme, mis eesti keeles võiks kõlada nagu TJAA (teab-kas-see-ikka-on-nii varjundiga jaa) või JEI (jah varjundiga ei). Samas vaimus võiks HALV tähendada

(üksnes oletuslikku) halba ja HEAK "ilmselt hea, kuigi pole päris kindel"

Mida paindlikum, elastsem, kohanemisvõimelisem ja varjundirikkam on meie keelekasutus, seda hõlpsamini laseb see uue kogemuse tarbeks tarvilikke mõisteid välmida (välja mõelda) ja aegunud väljendid teistega asendada. Keeled pole uute mõistete loomiseks kaugeltki võrdsete võimalustega. Näiteks on prantsuse keele alalhoidlik struktuur uute mõistete loomisel omamoodi piduriks, samas on aga inglise keeles mugav luua suupäraseid uudisõnu (meenutagem kas või kümneid arvutiasjanduse mõisteid).

### **Kuidas igavast asjast innustuda?**

Vaimsel tööil peaks endale lubama ka piisaval määral vaheldust ja puhkust. Puhkus ja lõõgastus annavad meile võimaluse seada oma vaim uuesti töökorda ning läheneda küsimusele teisest vaatekohast. Loominguline tegevus tulcks endale ka võimalikult kaasakiskuvaks kujundada. Igav otsing on viljatu otsing. Tegelikult võiks innustust saada ka paljudest igapäevatöödest, mille me oleme üleoleva või halvustava suhtumisega endale igavaks kujutlenud. Tubade koristamine, nõudepesu, ametiasjade ajamine, infopanga korrastamine – kõik need tööd saaks huvitavamaks tehes ka loomingulisemaks muuta. Mõned vihjed.

- ♦ Pane tähele oma töö objekti: mida sa tegevuse käigus tajud (kuuled, näed, kompad jne)?
- ♦ Taju tegevuse käigus ka ennast: oma hingamist, keha sirutamist, peapöördeid jne.
- ♦ Mõtle läbi, kuidas ja mis tingimustel tegevus endale meelepärasemaks muuta.
- ♦ Ehk tasuks seda tööd sooritada muusika saatel? Teises asendis?
- ♦ Kutsuda keegi (kui võimalik) töö algul või lõpul endale appi.
- ♦ Millist tööviisi (tehnoloogiat) tuleks täiustada?
- ♦ Mis võiks tööil esteetilist elamust pakkuda? Värvid? Mustrid? Rütmide vaheldus?

- ♦ Kuidas tööle mälu treenida?
- ♦ Milliseid seaduspärasusi lubab tegevus avastada?
- ♦ Milliste võtete sooritamisel saab sõrmede osavust treenida?
- ♦ Milles seisneb tegevuse vilunult sooritamise raskuspunkt?
- ♦ Mis järgus või millisele asjale kulutad ülemäära aega?
- ♦ Milliseid tarbetuid liigutusi teed ülesande tegemisel?
- ♦ Ürita rutiinse tööga valmis saada võimalikult kiires tempos – see ergutab.
- ♦ Mõttele läbi, kas selles tegevuses on midagi juurde õppida. Mida nimelt?
- ♦ Kas mõnd tegevuse elementi ei saaks ratsionaliseerida – sooritada väiksema jõukuluga ja tulemuslikumalt?

## Naljameistri nipid

Paljud filosoofid ja psühholoogid on märkinud loovuse seost huumorimeelega. Naljataju on lahti mõtestatud erilise märkamismeelel, mis avastab koomilisi apse, nihkeid ja vastuolusid elus ning inimestes. Psühhoanalüütikute meelest eelistavad masohhistid huumorit (ja eneseirooniat), sadistlikud tüübid teevad aga õelaid märkusi ja nalju teiste aadressil. Prantsuse filosoofi Henri Bergsoni järgi loob koomilise efekti meele masinlikkus – masina hajameelsus inimeste käitumises (meenutame Charlie Chaplini filme) ja kõnes. Anatoli Luk on aga esitanud huvitava loendi teravmeelsuse võtetest. Enamik selle raamatu illustreerimiseks kasutatud naljapilte põhineb ühel või teisel allpool toodud võttel.

Teravmeelitsemise tehnikad

1. **Koomiline vastandamine** (pikk-lühike, ülev-labane jne).
2. **Pisiasja suureks puhumine.**
3. **Absurdi jõudev liialdus** (suurendamine või vähendamine).
4. **Koomiline kohmakus:**
  - a) loogiline kokkusobimatus (ostsin kartuleid ja mootorratta);
  - b) ebaloogiline järjekord (Eesti linnad on Põltsamaa, Jõhvi, Tallinn, Jõgeva...).

5. **Erinevate stiilide mehaaniline kokkusoperdamine:**
  - a) ülevas keeles öeldakse lihtlabast;
  - b) terminoloogia kantakse üle teise keelekonteksti;
  - c) väljenduse stiil läheb öeldu sisust lahku;
  - d) kõnelaad ei sobi olukorda;
  - e) pseudo-sügavmõttelised väljendid.
6. **Üllataval mõtteseosel põhinev vihje.**
7. **Iroonia.**
8. **Tagurpidine võrdlus:**
  - a) puhas äraspidine võrdlus;
  - b) metafooride käsitlemine täht-tähele.
9. **Nähtuste võrdlemine** kohatute, juhuslike või meelevaldsete tunnuste alusel.  
Näide: eri esemete loetlemine ühes jorus.
10. **Kordused:**
  - a) lihtne ülekordus;
  - b) kordus grammatilise muutusega;
  - c) öeldu mõtet pea peale pöörav kordus.
11. **Kahemõttelised naljad:**
  - a) sõnamäng;
  - b) sõna tavatähendus pööratakse pea peale;
  - c) tuntud lühendi kasutamine tavatul viisil.
12. **Paradoks.**  
Valik Interneti-nalju  
KOMPROMISS – kommunistide professionaalne naisiludus.  
LAHESOPP – suurepärase muda.  
LEIDLAPS – leidlikkusele kalduv laps.  
MURAKAS – eesti ja soome keele segu, tähendab "mu kallis"  
PANIPAİK – poola herra asukoht.  
PASKVILL – madala kvaliteediga vill.  
PUDI-PADI – kergesti lagunevast materjalist valmistatud padi.  
PUURAUK – väga vana puu.  
RAPSOODIA – ülistuslaul rapsile.  
ROOMAJA – primitiivne elamu.

SALAJUTT – vargsi tõmmatud joon.

TALUMATUS – maamaja mulda sängitamine.

VOLGASAKSLASED – sakslased, kellel on sõiduauto Volga.

ÕMBLUSNIIT – õmblustöödeks mõeldud heinamaa.

## **Elu on kummaline**

Tavatu ja kentsaka märkamine teritab tähelepanu ning juhib mehaaniliselt toimiva aru ärksamasse seisundisse. Igapäevane ja tavaline ei kutsu end lähemalt uurima ega ärata enamasti ainsatki küsimust, miks miski on just nõnda, üllatava ja pentsiku märkamisel tekib aga loomulik küsimus, miks miski kulgeb meie ootustele vastupidiselt jne. Kui elunähtusi sügavamalt tunnetada, hakkab nende uinutav endastmõistetavus kahanema, ja me märkame elus enam kehtivate väärtuste küsitavust, ülespuhutuse tühisust, tõsise varjus koomilist, aga ka lihtsuse ilu ning looduse suurejoonelisust.

## **Ole, kes oled**

*Tõeline loovus väljendub selles tegija isikupäras, mis lõpuks leiab peegelduse ka tulemuses.*

Paljud psühholoogid ja kunstiteadlased on osutanud loovuse ja inimese eheda isolemise vahelisele seosele. Jacob Levy Moreno järgi on loovuse isaks spontaansus, mida võiks lahti mõtestada meele siira ja nõtkesundimatusena. Ihaldatud spontaansust ei anna paraku kuidagi pelgalt tahte abil saavutada: katse olla loomulik kahjustab paradoksaalsel viisil märgatavalt loomulik-oleku võimet.

Sellest ummikseisust leidub siiski lihtne väljapääs: peaksime loobuma näitlemast neid (eduka, häirimatu, läbilööva... isiku) rolle, mis pole meile loomuomased. Lähemal vaatlusel ei vasta kaugeltki kõik sotsiaalsed rollid meie temperamendile, väärtusarusaamadele ja iseloomule. Kui noorukid mängivad kõikjal reipalt Kõva Kutu pueriilset rolli, siis keskealistele äri meestele näib kergesti külge kleepuvat saunalavalgi Tähtsat Ülemust mängiva isiku mask. Meie aastasa-



jale on iseloomulik hingeliste tundmuste häbenemine, meedia eelistab kergelt küünilist kirjutamisviisi avameelsele ja romantilisele, teadlaste maailmas võidutseb aga skeptilise Analüütiku roll valgustatud Aatemehe üle jne. (Sellest vestab põhjalikult Benjamin Hoffi ujedate ja tundeliste julgustuseks kirjutatud raamat "Notsu ja te".) Mõistagi eeldab see avameelsust ennekõike enda suhtes, aga ka enesekehtestamisoskuse ja suhtlemisosavuse säärast taset, mis lubab elus ladusalt hakkama saada oma loomust varjamata, igas mõttes iseendaks jäädes.

## Õpi äpardustest

*Edul teatakse olevat palju papasid, läbikukkumisel aga vaid üks – sina ise.*

*Vigu teevad nii profaanid kui professionaalid, ainult et viimased oskavad esimestest paremini oma vigadest õigeid järeldusi teha.*

*Elus jõuab kiiresti edasi see, kes oskab käigult õppida.*

Paljud inimesed näevad oma ettevõtmiste läbikukkumises üksnes ebaedu märki. Loominguprotsess saab aga haruharva teoks otsejoones edule viival viisil, ilma et ajuti ei leiaks aset ka äpardused ja tagasilangemised. Kultuuriloost on teada loendamatu hulk juhtumeid, kus loomingulistel isiksustel tuli pikki aastaid taluda pideva ebaõnne perioodi. Hollandi kunstnikul Vincent van Goghil läks oma eluajal korda maha müüa vaid üksainus maal. Meningiidiivaktsiini avastaja Jonas Salk tegi arstimi otsingul pika seeria täiesti ebaõnnestunud katseid. Thomas Alva Edison tõestas enne elektrihõõglambi leiutamist kahe tuhande ebaõnnestunud katsega, et säärase valgusallika valmistamine pole võimalik. Kõigil neil puhkudel on oodatud edu toonud püsivat ebaõnne eirav jonnakas püüdlikkus.

Igal inimesel on vististi seljataga üks või teine äpardunud ettevõtmine: igav aiapidu, kahju toonud investeering, lootuste rajamine petlikule partnerile, luhtunud puhkereis jne. Väikesed kordaminekud võivad ajapikku täiesti meelest minna, ebameeldivaid üleelamisi põhjustanud sündmused püsivad aga miskipärast palju kauem meeles. Mõnikord jääb aastakümneks meelde asutus, kus meid koheldi eba-

viisakalt, juhtum, kus me loodetud kasumi asemel kaotasime hulga raha, või tunnid, mis tuli öömajast ilma jäädes veeta kõledas jaamahoones. Loometöös on aga tarvis apse ja äpardusi mõista arengu vältimatute astmetena, järjekordse sammuna mingi uue idee avastamisel.

Äpardustega hakkama saamiseks on kaks teed: kas need ausameelselt ja asjalikult lahti mõtestada ning elus edasi viivat juurde õppida või kasutada üht või teist (irratsioonaalset) kaitsemehhanismi. Lisagem, et inimloomus on väga aldis kasutama jätkuvaks eneseõigustuseks psühholoogilisi kaitsevõtteid, mis asjade tegelikku seisu varjates just raskendavadki meil olulise õppimist. Nii kaldume oma korduvaid eksimusi seletama ebasoodsate asjaolude kokkulangemisega, puudu jääva tahtejõu kirjutame aga üleväsimuse arvele. Oskamata saatuse ajutisi tagasilööke ja äpardusi meeleskindlalt taluda, võtab meis märkamatu võimust enesekindlust nõrgendav negatiivne mõtteviis. Sellele järgneb oma meele alateadlik programmeerimine harjumuslikult šabloonsele lainele, mitte loovale otsingule. See, mida me esialgu kõige enam vajame, on usk endasse. Negatiivse mõtteviisi ületamiseks tuleks asendada oma peatset allaandmist ette valmistavad kurtmised "ma ei saa sellega hakkama" või "probleemi pole võimalik lahendada" kindlameelsete tõdemustega "ma SAAN sellega hakka-ma" ja "probleemi ON VÕIMALIK lahendada"

Äparduste võtmine pika teekonna paratamatute raskustena arendab kahtlemata ka loomevõimet. Lennukimudeli "Gossamer Condor" konstruktor Paul MacCready tunnistas Thomas Wujeci järgi, et võlgneb oma edu rohkele arvule kiiruga kavandatud, rohmakaile, ebatäpseile ja odavaile katsetustele, millest enamik kukkus läbi. Samas andis sadadest vigadest uue kogemuse ammutamine ajapikku õhumasina konstrueerimiseks tarviliku teadmuse. Aafrika vanasõna ütleb, et jõe sügavust tuleb katsuda ühe jalaga. Loometöös tuleks leppida olukorraga, et 9/10 visandeist läheb prahikorvi.

Niisiis pole vigadest pääsu – oleme neid teinud varem ja teeme edaspidigi.

#### **Juhuslike vigade põhjusi**

sarnase segiajamine  
kergeusklikkus  
jäik mõtteviis  
kiirustamine, hooletus  
asjatundmatus  
kohmakus

Meis peitub mõistuseinimese (*homo sapiens*) kõrval ka eksiv inimene – *homo errarens*. Huvitav on märkida, et teadusmaailmas püüti paarkümmend aastat tagasi kaputoloogia nimetuse all välja arendada erilist inimlike eksituste ja tüüpvigade süstematoloogiat. Vigade tekkepõhjusi kirjeldavad nii kaitsemehhanismide kui naiiv-psühholoogiliste järelduste kirjeldused, tuntud võileivareegel (kukub ikka määratud pool põrandale), isikutaju tüüpvigade loend kui arvutu hulk (üha juurde avastatavaid) Murphy seadusi.

Seepärast oleks kaval pärast teatud apsu või luhtunud algatust mitte püüda endist seisundit iga hinna eest taastada, vaid olukorda uurida – võib-olla kätkeb see varjatud võimalusi edu saavutamiseks.

Näide elust. Kuidas eksisammust kasu saada?

Pepsi-Cola oli vallutamas Coca-Cola põhitootte Coke'i eelispositsiooni. Paistis, et tarbijad on sisse võetud Pepsi maitsest ja Coca-Cola on hakanud paljusid tüütama. Telliti maitseuuring, mis pärast 200 000 maitsetesti sooritamist näitas, et traditsioonilise retsepti järgi valmistatud Coke sai Pepsilt lüüa, kuid uue retsepti järgi valmistatud Coke lõi omakorda viimast. Coca-Cola juhtkond arvestas, et iga läbimüüdud protsent tähendab 300 miljoni dollarilist käivet, ning otsustas kõikjale üles seada hiiglasuured uue retsepti järgi villitud New Coke'i reklaamid. Seega kõrvaldati pärast 99-aastast valmistamist käibelt traditsiooniline retsept. Juba paari nädala pärast selgus, et uuendus valandas karastusjoogi tarbijate pahameeletormi. Joogi maitseomaduste kallal juurdlev firma oli sootuks unustanud traditsioonide võimu. Tehtud viga märgates muutis Coca-Cola otsekohe oma plaane: tunnistas uuendusidee ekslikkust ja tõi vana Coke'i taas turule tagasi, ristides selle ümber Coca-Cola Classicuks. Kerge see muidugi polnud, arvestades seda, et firma oli uue Coke'i ettevalmistamiseks kulutanud neli aastat tööd ja miljoneid dollareid raha. Ent mõne aja pärast osutus Coca-Cola positsioon isegi paremaks kui enne apsu. Coca-Cola Classicu reklaamikampaaniale eelnevatel nädalatel oli firma massiteabevahendeilt (klientuuri nurinad!) saanud sedavõrd palju tasuta reklaami, et läbimüük ei kannatanud põrmugi.

Äparduda võidakse kahel viisil: lolli ja targana. Luuser on mees,

kes kordab oma vigu üha uuesti, oskamata nendest elus edasi viivat kogemust ammutada; tark ja edukas püüab aga tehtud vigade põhjusi mõista ning hoidub ühele rehale kahel korral astumast.

### **Kuidas vigadest õppida?**

1. Ära ole enda suhtes liiga karm, võta oma vigu rahulikult – need kuuluvad paratamatult eksperimenteeriva tegevuse ja uue avastamise juurde.
2. Mõtesta lahti, mis läks valesti ja milles õieti seisneb ebaõnne põhjus.
3. Tee selget vahet sinust endast tingitud ja sinust sõltumatutel asjaoludel, mis takistavad sind seekord paremini toimimast.
4. Mõttele läbi, mida tulnuks teha teisiti.
5. Pea aru, kas tekkinud aps või läbipõrumine ei toonud kaasa ka midagi edasiviivat, ning tõtta seda kasutama.
6. Võta nõuks sama viga tulevikus enam mitte korrata.
7. Tee kindlaks need sammud, millega vea kordumist edaspidi väldida.
8. Võta paari lause või punktiga kokku selle ebameeldiva juhtumi õpetlik kogemus.
9. Otsusta, mida juba lähemal ajal peaks tegema teisiti.

### **Paar ülesannet iseseisvaks harjutamiseks**

Mis kasu võiks puhkajale olla vihmasest pühapäevast? Õpetajale pika taibuga õpilasest? Kevade hilinemisest? Eesti tarbijale dollari kursi langemisest? Majandusele tööpuuduse tõusust?

### **Loo ideedest tervik**

Tunnetava mõttetöö sisuks on ühendavate seoste nägemine erinevate asjade vahel. Märkigem siinkohal, et "mõtlemine" mõiste ladinakeelne vaste *cogito* koosneb kahest komponendist *cum* ja *agito*, mida võiks tõlkida "kokku ühendama". Kahe või enama asja, idee või mõiste ühendamine loob moodustise, mis enamasti pole lähteosiste lihtne summa, vaid uute omadustega kujund (asi, riietus, protsess, omadus...). Tuntud asjade tavatul viisil uueks tervikuks kombinee-

rimine võib anda originaalse äriidee, kunsti- või tehnilise loominguga kavandi, värske keelekujundi jne.

Võiksime öelda, et elame elementidest aina uute ja uute kombinatsioonide loomise ajajärgul. XX sajandi teadus, tehnika ja kunst on tõestanud üha uusi eri valdkondade sünteesi võimalusi. Biokeemia, sotsiopaatia, džäss, majandusgeograafia, saunsuvila, teflonpann, tugi-toolvoodi, rullikuil kontoritool, mikrolaineahi, Internet, moodulõpe – need on tuhandeid ühendideedest nopitud üksikud näited. Kahe või enama asja tavatul ühendamisel võib mõelda välja naljakaid sõnu ja uusi anekdoote, välmida vaimukaid reklaamlauseid, leida toodetele või asutustele nimetusi, genereerida uusi äriideid. Uute naljakate liitsõnade leidmine läheb eriti lobedalt inglise keeles, ilmekaks näiteks on Benny Hill ja Simpsonid.

### **Uute äriideede allikad ettevõtluses**

- **Põhjalikud uuringud tehnoloogia ja tootmisprotsessi täiustamiseks.**
- **Ettevõtte juhtkonna ideede ja arvamuste talletamine.**
- **Tarnijate uute toodetega tutvumine.**
- **Klientuuri nõuete ja ootuste väljaselgitamine.**
- **Turu tingimuste ja suundade uurimine.**
- **Edasimüüjate ettepanekute registreerimine.**
- **Juhuslike haakuvate äriideede talletamine.**

### **Jäta otsad lahti**

Loomeseisundi lainel olemiseks tuleks leitud probleemilahendeid ja kogetud kirkastushetki käsitada ennemini edu tähistena kui peatse päralejõudmise märkidena.

Enda tühjaks ammendamise vältimiseks tuleks suurema töö lõppedes seada endale kohe uus tiivustav loominguline ülesanne. Avastus või loominguline leid on vaid peatus teel, mitte rännutee lõpp. Selleks et püssirohtu sarves hoida, tuleks probleeme uurides otsad lahti jätta – seada mõned küsimused homseks, mõelda aja-puudusel seisku jäänud projekti edasise viimistlemise võimalustele,

tunnistada endale leitud lahendite poolikust, püstitada mõttes uusi oletusi, asetada pidevaid eesmärges tarviliku teabe hankimiseks jne. Saavutatud tasemesse kinnijäämine ohustab nii kõrgele kohale valitud ametimehi kui hea partii teinud abielunaisi. Teadusmaailmas on üldtuntud kraadikaitsmisele järgnev stagnatsioon, mis vahel kestab aasta või kaks, mõnikord aga aastakümneid. Väitekirja koostamise ajal ollakse vaimselt avatud värske teabe vastuvõtuks, selle valmides hakatakse aga vaistlikult eirama ja alatahtsustama infot, mis ei mahu leitud kontseptsiooni alla või räägib sellele vastu.

## Eemalda liigne

Kerge koormaga on lihtsam rännata, kinnitab idamaine vanasõna. Uute ideede ja väljatöötatud lahendusvariantide läbivaatamisel tuleks vabaneda nende elluviimist takistavast taagast – sellest väljamõeldiste liiglihast, mis paratamatult kaasneb loova tegutsemisega. Alati ei ütle vaist ju selgelt, mida võtta ja mida jätta. Ülesande valmimise järgus aitavad selgust luua järgmised küsimused.

- Mis kordub?
- Mis kahandab huvi?
- Mida on raske mõista?
- Mis ei sobi stiililt?
- Millest võidakse valesti aru saada?
- Mis ei jää meelde?
- Mis äratab kahtlusi?
- Mis tundub mõttetetu?
- Mis ei ole eriti tõhus?
- Mis võib rivist välja minna?
- Mis ei kõla ülejäänuga kokku?
- Mis rikub välimust?
- Mis tundub liiga odav?
- Mis näib ülepakutuna?
- Millest võib tekkida soovimatuid mõtteseoseid?

## **Pane i-le punkt**

Ideede viimistlemisel tuleks kavandada täiustusi, mis viiksid algatuse loogilisele lõpule ehk tagaksid tootele või teenusele ka kaubandusliku vormistuse. Soome autoriteetsemaid loovusteoreetikuid Veikko Virkkala nimetab seda menetlust i-le punkti panemiseks. Näiteks kursuste ettevalmistamisel:

- tuua õpperuumi lõikelilli;
- varustada kursuselased paberi, pliiatsi ja õppematerjaliga;
- seada valmis küsitlusleht, mille vastustest saab ideid uute kursuste paremaks korraldamiseks;
- asetada nähtavale kohale kursuste täpne ajakava.

# LOOVA MÕTLEMISE ABIVÕTTED

## Ajurünnak

Ajurünnaku põhimõtted võiks kokku võtta järgmises:

- **kiire, raugematu ideedejaht. Probleemi lahendamisel loetakse teretulnuks võimalikult paljude, isegi üksteist välistavate või fantastiliste ideede esitamine;**
- **ideede genereerimise ajal on nende kriitika keelatud;**
- **leitud ideed loetakse rühma ühisvaraks;**
- **toorideede rakenduslikuks muutmiseks võib neid edaspidi täpsustada, täiendada, omavahel kokku sobitada, süstematiseerida.**

Meetodi allvariandid on individuaalne, paaris, kirjalik ja äraspidine ehk leitud ideedele kriitika ja vastuargumentide otsingule suunatud ajurünnak. Kuigi on mõeldav ka 5–10-minutiline ideedejaht, peetakse sobivaks ajaks 30 minutit kuni üks tund, optimaalseks 40 minutit. Kuni 70 protsenti tuumakaist ideist leitakse harilikult mõttejahi viimasel kolmandikul.

Ideedejahil osalejate arv võiks olla 4–15. Rühma koosseisu määramisel arvestatagu järgmist.

1. Mida vähem osalejaid meetodit tunneb, seda arvukam peaks olema rühma koosseis.
2. Kitsa ala spetsialistid toovad originaalseid ideid esile harvem kui marginaalsete (vahepealsete) kutsealade esindajad.
3. Edu oleneb paljuski meeldivast suhtlemisõhkkonnast.



4. Mida erinevamad (ametilt, staatuselt, erialalt, soolt, temperamendilt, vanuselt jne) inimesed on rühmas, seda suurem on uudeste ideede sünni tõenäosus, kuid seda osavamalt tegutsemist eeldatakse rühmajuhilt.

Ajurünnak võib olla suunatud ka teatud valdkonna üksikprobleemide (probleemi aspektide) lahendamisele, vajamineva täiendinfo leidmisele või ideede rakendamise teede otsimisele. Seda võtet võib ühendada abiküsimuste meetodiga ja kasutada vahelduvalt probleemi rangelt loogilis-süsteempärase lahendamisega.

Ajurünnaku tulemusi mõjutavad osalejate motivatsioon, omavaheline sobivus ja rühmatööoskused. Uuringud on näidanud, et halvasti sobivad inimesed töötavad ajurünnaku tingimustes rahuldavate tulemustega, ilma et motivatsiooni tõus või rühmatöö harjutamine mõjutaks oluliselt tulemusi. Seevastu hea omavahelise sobivusega inimesed parandavad motivatsiooni suurenedes ja rühmatöö vilumuste lisandudes märgatavalt oma töö tulemuslikkust.

## **Meetod "555"**

Koosolekul kirjutab viis inimest igaüks viie minuti jooksul paberile viis ideed. Paberid antakse naabrile viis korda edasi. Iga osaleja loeb eelnevaid ideid ja proovib neid edasi arendada. Meetod sunnib kõiki osalema samade põhiideede muutmisel nii, et kõigi teadmised leiaksid ärakasutamist.

## **Ideedevirn**

Probleemarutelus osalejaile jagatakse välja paberilipikud ning palutakse igaühel kirjutada ühele lipikule üks idee ja tõsta see keset lauda ühtsesse virna. Kellel endal enam uusi ideid ei tärka, see hakkab virnast võtma lipikuid teiste ideedega ning proovib neid edasi arendada. Selleks on kaks moodust: kas kirjutada teise rühmaliikme lipikule juurde oma täpsustus, kommentaar või soovitus või täita teise mõttest inspireerituna (lumepalliefekt) uus lipik põhimõtteliselt uue ideega.

## Ideepanga asutamine

Vaid murdosa argipäevast tööd ja tegemist puudutavaid ideid ja ettepanekuid viiakse tegelikult ellu. Enamik probleemitõstatuse ja nende lahendusvariante vajub peagi pärast väljaütlemist unustusehõlma... et mõne aja pärast teises sõnastuses, muudetud kujul taas paevalgele tulla. Sellist tendentsi võib täheldada paljudel ametinõuupidamistel, kus üha uuesti pühendutakse aina sama pinnapealselt samade probleemide lahendamisele ja korduvalt hüljatakse (otse katuvate argumentidega) analoogilisi ettepanekuid.

Kuna nii inimeste kui organisatsioonide loomulik ideemälu on nõrk, tasuks seda sobivate meetoditega järjele aidata. Ideede inventuuri põhimõte seisneb järgmises. Kõik kindla teema kohta öeldud, kuulud või loetud ideed fikseeritakse järjepidevalt, olenemata sellest, kas need on tunnistatud realiseeritavaks või mitte. Alustatud ideepanka tuleks täiendada aina uute mõtteloodetega. Paaril korral aastas vaadatakse ideepank üle, püüdes laekunud probleemilahendusi ühendada, edasi arendada või kasutusele võtta. Ideede arhiivi väärtus suureneb aastatega.

## Meelevaldsete seoste meetod

Loovat otsingut piirab tihti see, et meie meel on klammerdunud tuntud ja traditsiooniliste lahenduste turvalisse ringi. Otsinguvälja annab avardada, kui püüame iga hinna eest leida oma probleemile lahendusele osutavat vihjet mingist täiesti juhuslikust või meelevaldsest infost või stiimulist. Loovmõtlemisele tuleb kasuks, kui kõrvutat, püüad kokku sobitada ja millegi uue loomisel kasutusele võtta üksteisele kaugeid asju ja elunähtusi. Loominguliste ülesannete kallal nuputades on tähtis anda oma ajule värskete ideede ja kujutlustega pidevalt uut toitu. Meelevaldsete seoste meetod sunnib vaagima küsimuse lahendamist etteaimamatust aspektist.

See võte leiab muide vaistlikku kasutamist ka ajurünnakul: kaasosaleja (ootamatu) arutlemisviis ja mõtteseos võivad äratada ideid küsimuse uuel viisil lahendamiseks. Tegelikult rakendame meelevald-

sete seoste võtet alateadlikult ka siis, kui kanname omaksvõetud probleemi endaga igal pool kaasas. Juhuslik pealtkuuldud kõnekatkend, televisiooni või raadio saatelõik ning reklaamplakat võivad tihti mõnigi kord luua alateadvuses uusi infoseoseid ning äratada mõtteid ja kujutlusi probleemi uutest lahendusteedest.

Meetodit (seda tuntakse ka fokaalobjekti tehnikana) võib kõitvalt ja tulemuslikult rakendada ka rühmatööl. Uuritava objektiga seostatakse juhuslikult valitud tunnused sõnastikest, kataloogidest, ajakirjadest jne. Pärast seostamist tekivad mitmesugused kombinatsioonid, millel võib olla perspektiivi. Algupäraste mõtteseoste saamiseks tuleks eelistada säärast kauget võrdlusastet ehk fokaalobjekti, mille iseloomulikud omadused äratavad ideid objekti täiustamiseks.

Näide. Kuidas täiustada tooli?

*Kujutame mõttes tooli ja seostame selle seejärel sõnastikust leitud juhuslike mõistetega. Oletame, et need on ratas, vesi ja raamat. Tool ja ratas või rattad moodustavad juba ratas- või rulliktooli. Tool ja vesi kutsuvad ehk esile pildi laugete (lained!) vormidega helesinisest aiatoolist. Tool + raamat = laualambiga klapptool kitsas kontoriruumis, kuhu ei mahu enam ühtki lauda.*

*Õmblusmasina täiustamisel võib mobiiltelefoni vaatlemine äratada idee viia õmblusmasina käsitlemine täielikult üle klahvmehhanismile.*

*Püüdes reklaamida piimatooteid, pakub järvepildi vaatlus järgmisi seoseid: järv – peegel – jahe – palav – kollane – tuli – tulekahju kustutamine. Nende assotsiatsioonide uuring annab aga idee sõnastada sellised reklaamlaused: "Külm piim kustutab janu" ja "Kuum piim ravib külmetushaigusi"*

## **Leiduri abiküsimused**

Alex Osborni leiduri abiküsimustes on esitatud toote täiustamise teede otsingul kaheksas valdkonnas umbes 40 kontrollküsimust, millega peilime välja suure hulga probleemi algupärase lahendamise ideid.

## **1. Laiendame kasutusala**

- ♦ Milleks seda (eset, toodet, seadmestikku...) veel võiks kasutada?
- ♦ Teised kasutusala?
- ♦ Uued kasutamisevõimalused?

Näide: tühjast piimapakist võib teha linnumaja, istikupoti, naelakarbi, laterna.

## **2. Sobitame varasema lahendusega**

- ♦ Mida üle võtta? Kopeerida? Jäljendada? (Jäljendamine on niihästi leiunduses kui kunstis üsna igapäevane. Meenutagem näiteks, et biitlid alustasid sellest, et jäljendasid sääraseid rokitähti nagu Chuck Berry ja Buddy Holly.)
- ♦ Millist varasemat lahendust kasutada?

Näide: reaktiiv- ja rootormootori ideed olid teada märksa varem, kui asuti konstrueerima vastavate mootorite esimesi katsemudeleid.

## **3. Muudame midagi**

- ♦ Mida teha teisiti?
- ♦ Muuta materjali? Mudelit? Ehitust? Katteainet? Töörežiimi? Värvust? Lõhna? Maitset? Vormi?

Näide: maailma autotööstuses modifitseeritakse lakkamatult ulatuslikult alusmudeleid vastavalt moe muutumisele.

## **4. Suurendame**

- ♦ Mida suurendada?
- ♦ Aega?
- ♦ Vastupidavust? Töökindlust?
- ♦ Suurust? Pikkust? Laiust? Kõrgust?
- ♦ Koostisosade arvu?
- ♦ Kas teha midagi kahe- või kolmekordseks?
- ♦ Muuta välimus kaunimaks?

Näide: hiiglapastakad ja -kustutuskummid.

## **5. Vähendame**

- ♦ Mida kõrvaldada?
- ♦ Lühendada? Madaldada? Pisendada?
- ♦ Kahandada?

- ♦ Mida kokku hoida?
- ♦ Milles vältida kordusi?
- ♦ Mida kokku viia? Ühendada?

Näide: uute automudelite kaal on tänu plasti ulatuslikule kasutamisele tunduvalt väiksem.

## 6. Asendame

- ♦ Mida asendada? Millega?
- ♦ Kas asendada materjal? Energiaallikas? Tooraine?
- ♦ Mingi agregaat või detail?

Näide: looduslike ravimite asendamine keemiliste preparaatidega.

## 7. Valime vastandtee

- ♦ Teha vastupidi?
- ♦ Pöörduda lähtepunkti?
- ♦ Vahetada rollid?
- ♦ Taotleda vastupidist?
- ♦ Vahetada kohad?
- ♦ Pöörata ümber?

Näide: mõnel automargil asub mootor sõiduki tagaosas.

## 8. Ühendame

- ♦ Mida segada?
- ♦ Kuidas eesmäärke ühendada?
- ♦ Kas ühendada eri ülesandeid või funktsioone?
- ♦ Kuidas ühendada eraldi detaile või agregaatide?

Näide: tugitoolvoodi.

## Otsingumaatriks

Kui soovime probleemi lahendamisel arvesse võtta olulisimad osaküsimused ja neid uurides kombineerida rahuldava terviklahendi, tasub rakendada otsingumaatriksi põhimõtet.

Esmalt sõnastame lähteülesande. Oletame, et selleks on uue lelu projekteerimine.

Teiseks paneme kirja kõik selle ülesande lahendamisel arvesse tulevad põhimõttelised lahendusteed.

- Lelud võivad olla pehmed või kõvad, ümmargused või kandilised, sileda või kareda pinnaga, puust, plastist, kummist või metallist;
- need võivad piiksuda, prääksuda, näuguda, vilistada ja mõnd meloodiat mängida;
- mänguasjad võivad olla üles keeratavad või töötada elektriga, koosneda ühest või mitmest osast;
- mõned lelud hüplevad, teised veerevad, keerlevad jne;
- lelusid võib kääridega lahti lõigata ja kokku liimida, üle värvida, naelutada, oma suva järgi monteerida ja lammutada;
- paljud lelud imiteerivad naljakal viisil igapäevaseid esemeid;
- mõned lelud viitavad muinasjuttudele või multifilmidele;
- mõne leluga saab vaid üksi mängida, teisi on põnevam teistega koos kasutada.

Mänguasjade näiteid:

- õhupall,	tuulelohe,
- vurrkann,	- õlgedest eesel,
- kaleidoskoop,	- sarvik,
- Rubiku kuubik,	- tinasõdur,
- kaltsunukk,	- klotsid,
- säraküünal,	- puuhobune,
- kummikonn,	- mänguraudtee,
- kauboi ratsu seljas,	- nukuriided,
- jonnipunn,	- ksülofon.

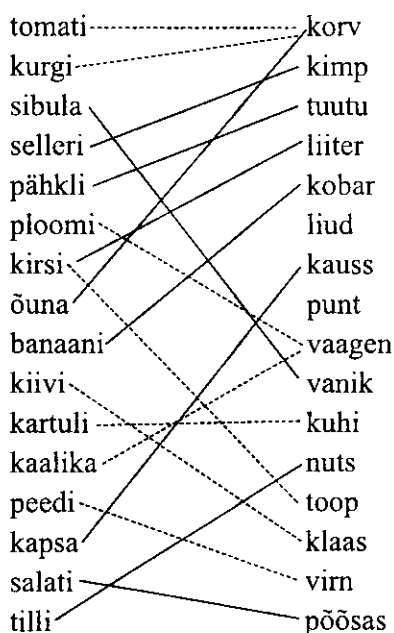
*Ülesanne. Püüdkem nüüd välja mõelda mõned põhimõtteliselt uued lelud. Võimalikke lahendusi: lossikujuline õhupall (õhuloss!), hiidsipelgas ja kääbuselevant, tuntud (jäärapäise) poliitiku kujuga jonnipunn, keravälg (ühekordseks kasutamiseks).*

## Loov kombinatoorika

Otsingumaatriksi põhimõtet võib rakendada iga kord, kui kahest või enamast lahendusvariantide reast annab moodustada uusi perspektiivseid võimalusi. Mõned kohvikud ja sööklad (teiste hulgas näiteks Nehatu) pakuvad firma või paikkonna nimetusele viitavaid

roogi. Rahvapidu, reklaamikampaania, sotsiaalelu ümberkorraldus, valimisagitatsioon – kõigis neis leiaks hea kõlapinna vahetu sündmuse eripära esile toov loov mõte.

Näide. Võtame juhtumi, kus meil tuleks pakendatud kujul turule suunata suurem kogus aiasaadusi. Vasakpoolses tulbas on toodud puu- ja juurviljade nimetused, paremas nende mõeldavad pakendamisviisid. Pidevad jooned näitavad tavalisi pakendusliike, punktitiiridega on esile toodud seni harva kasutamist leidnud või üldse veel kasutamata võimalused. Loov kombinatoorika annab võimaluse kiirelt läbi proovida suure hulga põhimõtteliselt arvesse tulevaid võimalusi. Sellest pole midagi, kui kümne või kahekümne teoreetilisel arvestusliku lahendi seas osutub vaid üks mõttekaks ja rakenduslikuks. Äris või reklaamitöös töötab juba kas või üks elluviidav võimalus sajast mõeldavast anda konkurentide ees märgatava eelise.



## Seinatehnika

Rühmatöös leitud ideed kirjutatakse üles suurtele paberilehtedele, mis riputatakse seinale. Seejärel käivad osalejad ruumis ringi, vaatavad teiste ideid ja arendavad neid edasi. Seinatehnika võte sobib eriti selliste probleemide lahendamiseks, mida on hea graafiliselt kujutada või joonistades lahti mõtestada.

Uute ideede hindamisel rühmas tekitab tihti vaidlusi see, mida eelistada. Seinatehnika toob selgelt välja probleemide ja leitud lahendite mitmetahulisuse. Paberilehtedele märgitud ideed ja nägemused sobivad mõne aja möödudes taasesitamiseks. Nõnda tekib loomulikult viisil probleemi arutavale rühmale visuaalselt haaratav ühismälu.

Seinatehnikat sobib täiendada arvuti või andmeprojektori kasutamiseega. Arvuti appivõtt töötab järgmisi eeliseid:

- ♦ märkusi tehakse peaaegu automaatselt,
- ♦ muudatusi on lihtne sisse viia,
- ♦ tekib hea ülevaade erinevatest ideedest,
- ♦ arutelu katkestamisel on seda kerge jätkata, sest tabelisse kirjutatu püsib alles.

## Plussid ja miinused

Kahe või enama tegevusjätku valiku otsustamist lihtsustab kiire mõttejaht, mille käigus me toome esile alternatiivide eelised ja puudused. Oletagem näiteks, et küsimuse all on see, kas võtta kolmenädalane puhkus välja mais või augustis.

Kirjutame nüüd paberi keskele vaatlusaluse aja ning tõstame vasakul lehepoolel esile selle plussid, paremal aga miinused.

### **Puhkus mais (Vahemere ääres)**

parim aeg lõunas	välismaareisil kulub
mere ääres puhata	palju raha
talve kurnatus annab	hulk olulisi töid
tugevasti tunda	jääb lõpetamata



puhkuselt tulles oleks  
kodumaa kaunis  
suvi veel ees

keeltekooli õppus tuleks  
pooleli jätta

---

### Puhkus augustis (Eestis)

jõuaks suvilaehitusega ühele poole  
võimalik talveks hoidiseid varuda  
sumedad suveõhtud

suve lõpp võib vihmane tulla  
vähe vaheldust  
päevad on juba lühikesed

Tehnilise toote ostu plaanimise kriteeriume:

- tööjõudlus,
- maksumus,
- töökindlus,
- turvalisus,
- käsitlemise lihtsus ja mugavus,
- välisilme,
- müra ja vibratsioon,
- hooldamise lihtsus ja odavus,
- garantiiaja pikkus,
- kokkusobivus teiste hangitavate seadmetega.

Masina ja seadme eeliste või puuduste otsustamisel võiks abiks olla kriteeriume esitav tabel.

Pruugitud auto ostmist kaaludes võib arutelu näha kas või selliselt:

	Auto A	Auto B
Hind	36 000.-	48 000.-
Läbisõit	163 000 km	80 000 km
Mootori võimsus	60 hj	75 hj
Kütusekulu	6,5 l/100 km	7,5 l/100 km
Margi maine	Üsna hea	Hea
Puhtus	Keskmine	Parem kui A-l
Hääl	Valjuvõitu	Tavaline
Värv	Hall	Roheline

Kummid	Kulunud, ei	Unustati
	ole talvekumme	kontrollida
Puksiirkonks	Olemas	Puudub
Autoraadio	Vana	Uus

## Faasivahetamise tehnika

Loomingulise ülesande lahenduskäik meenutab avastusretke seni tundmatusse kohta, mille täpne asukoht ja juurdepääsutee pole teada. Tulemuste parandamiseks tasuks järjest läbi katsetada mitmesuguseid võtteid. Uurimistööle ja seiklusele on ühine loodetud tulemuse ebaselgus. Kollektiivne mõttetöö meenutab ajujahti, mille edu määrab korralik ettevalmistus. Eriti tähtis on hoolt kanda avatud ja ärksa õhkkonna eest. Rutiin suretab aegamööda avastusinnu, seepärast tasuks teiste eestvedajal varieerida tegutsemistaktikaid. Töörühma juht on otsekui ideede ämmaemand, tema otsustada jääb uue probleemilahendi sünniks sobiva meetodi valik. Järgnevalt tutvustatav faasivahetamise võte aitab vältida üksluisust ning tuua loominguks koostöösse värskendavat vahelduslikkust.

### 1. Punane tuli – roheline tuli

Rühmatöö algul oleks otstarbekas anda uusi ideid genereerivale fantaasiale vaba voli, ilma et tuntaks muret pakutud lahendite raketdatavuse pärast. Uutele ideedele tuleks anda 20–30 minuti jooksul roheline tuli. Seejärel, punase tule faasis, tuleks väljamõeldu kriitiliselt üle vaadata, otsustada valitud otsingusuuna otstarbekuse üle ning viia sisse tarvilikud korrektuurid.

### 2. Rühm – üksikisik

Rühmas töötades hakkab tihti kimbutama rühmaviisilise mõtlemise fenomen: valitsema pääseb üks arutluskliše, mis jätab teised arutlusteed varju või välistab need. Selle vältimiseks, aga samuti tagasihoidlikumate rühmaliikmete kaasamiseks, tasub töö aegajalt ühisarutluselt individuaalsele tegutsemisele ümber lülitada. Ehkki üksi toimides puudub rühmatööle omane lumepalliefekt, lubab püstitatud probleemi üle omaette mõtisklemine igaühel rahulikult

oma ettepanekutega välja tulla ja esitatud idee lõpuni arendada. Üksi tegutsemise ajal võib ka ühiselt leitud ideed läbi mõelda, neid selekteerida, rühmitada ja edasi arendada.

### **3. Intuitsioon – loogika**

Rühmaliikmeil palutakse vaatlusaluseid probleeme uurida vaheldumisi süstemaatiliselt ja loogiliselt ning intuiitiivselt. Uued ideed tärkavad enamasti etteaimamatult, vabalt ja korrapäratult. Fantaasia metsikult vohavaid vilju tuleks enne tarvitamist vääristada, arendada ja rikastada. Ideede hindamisel ja neile rakendamisevõimaluste otsimisel on aga tõhus kasutada loogilis-süstemaatilisi võtteid.

## **Kuue mõtlemiskaabu võte**

E. de Bono soovitab raamatus "Kuus mõtlemiskaabut" asetada uute ja keerukate probleemide sügavamaks lahtimõtestamiseks endale järgemööda kujutluses pähe erinevat vaimset suundust tagavad mõtlemiskaabud. Hetkel sobiva kaabu valiku määrab konkreetne olukord – probleemi sisu ja selle lahendamise senine käik. Oluline on vältida niihästi impulsiivseid kiirotsuseid (punane kaabu) kui pikaks ajaks faktides sobrassasse (valge kaabu) või viljatusse skeptitsismi (must kaabu) kalduvat üheülbalisust. Mõtlemiskaabusid võib kasutada individuaalsel mõttetööl, ent neid võib pähe asetada ka meeskondlikult tegutsedes. Põhimõtteks on kaabusid vahetades tagada kordkorralt küsimuse laiem ja tegusam käsitus. Kui küsimuse kallal on liiga pikalt kohmitsetud valges või sinises (tervikpildi loomise katse) kaabus, mõjub värskendavalt optimismi sisendava kollase kaabu pähe panemine. De Bono meetod annab uue vaatepunkti ka iseenda ja ametivendade valdava mõttesuunduse testimiseks. Nii mõnigi juht või ülikooli professor ei anna endale selgesti aru, et kaldub pikki aastaid kandma üht ja ainsat kaabut...

### **Kuus mõtlemiskaabut**

1. Objektiivselt mõtleval VALGE KAABU – faktid, numbrid, daatumid, põhisuunad, statistika.

Raja oma argumendid kontrollitud faktide pinnale, too esile võimalikult palju objektiivseid andmeid.

2. Intuitsiooni virgutav PUNANE KAABU – impulsiivne, vaistlik tegutsemine.

Usalda oma intuitsiooni, ära püüa midagi loogiliselt tõestada, vaid esita oma arvamus sisetunde ajal.

3. MUST KAABU – kriitika ja skeptitsism.

Jälgi kõiki ideid, ettepanekuid ja arvamusavaldusi arvustava pilguga, püüdes neis leida vaidlustatavat ja kahtlast.

4. Optimismi ja positiivse mõtlemise KOLLANE KAABU.

Hoia arutelul üleval usk endasse ja oma headesse võimalustesse ning püüa rõhutada probleemi lahendamise häid väljavaateid ja eduka toimetuleku praktilist kasu.

5. Kasvu, arengu ja loovuse ROHELINE KAABU.

Loobu vanadest mõttemallidest ja ürita leida midagi radikaalselt uut.

6. Tervikmõtlemist sümboliseeriv SININE KAABU.

Kõrvuta erinevaid lähenemisviise, leia neid ühendav alge ja loo leitud tervik.

## Mõttetalgud

Eesti keeles on kindla teema või probleemiringi lahendamisele suunatud koostöö tähistuseks kinnistumas mõiste *mõttetalgud*. Termin ise näib pärinevat Soome juhtimiskonsultandi ja innovaetikaspetsialisti Kari Helini sulest, kes oma väljaandes "Kehitämme innovoimaa" ("Arendame uuendusvõimet") tutvustas uut meeskonnatöö võtet *tuumatalkoot* (mõttetalgud). Nagu talgutel tavaks, ühendavad ka mõttetalguil osalejad oma teadmised, kogemused ja mõtteöö, et ühisel jõul keerukad asjad selgemaks rääkida ning probleemidele lahendusi leida.

Mõttetalgute igati õnnestunud mõiste kasutamine ei taga mõistagi veel suuremas seltskonnas arutlusele võetavate küsimuste loovat läbiarutamist. Enamasti kujutavad seda sorti üritused endast vaid veidi vabamas õhkkonnas koosolekuid, kus aeg-ajalt kasutatakse seinatehnikat ja rühmatööd. Isegi enamikule inimestele tundud ja

teada ajurünnak leiab meie mõttetalgutel vaid harva rakendamist. Nagu kogemused näitavad, annavad innu ja heade lootustega alustatud koosolekud ilma metoodilise ettevalmistuseta kesisevõitu tulemusi. Loominguline koostöö ei käivitu iseendast, selleks tuleb luua soodne õhkkond ja toimida kavakindlalt.

Püüame järgnevalt kirjeldada neid mõttetalgute korraldamise põhiülesandeid ja tehnikaid, mis aitavad ühisarutluse paigal tammuvast stereotüüpselt mõtteviisist välja ning lisavad sünergia ehk koostöö lisakasutegke tõenäosust.

### **A. Eesmärkide seadmine**

Mõttetalgute sihiks võib olla ühe või mitme allpool toodud eesmärgi saavutamine:

- segaste ja keerukate asjade selgemaks rääkimine;
- osalejaid puudutavate otsuste vastuvõtmine või otsuseprojektide koostamine;
- vanade probleemide lahendamiseks kardinaalselt uute ideede leidmine;
- uute probleemide tõstatamine ja analüüs;
- probleemide analüüsiks info ja ekspertabi andmine ja saamine;
- ettepanekute ja tegevuskavade hindamine ja arendamine;
- muudatuste ja ümberkorralduste algatamine;
- vastuseisu vähendamine uuendusalgatustele.

Erinevus tavalisest ametinõupidamisest seisneb ennekõike selles, et arutluse alla võetakse üks suurem perspektiivne või strateegiline probleemiring või temaatika, loobudes samas püüdest leida kiirlahendusi pakilistele päevaprobleemidele.

Arutluse algatamiseks piiritleb nõupidamise korraldaja või selle tellija (klient) problemaatika. Oleks hea, kui probleemi saaks määratleda ühe suurele tahvlile kirjutatava lausega, mis võtab asja olemuse lühidalt kokku, ilma et sealjuures mindaks liiga üksikasjalikuks või üritataks küsimust ka liiga laialt ette võtta (haaramatult suurte metaprobleemidega tegelda). Kirjapandud probleemi oleks soovitatav lahti seletada järgmiste täpsustavate abiküsimustega.

1. Milliseid asjaolusid (andmeid, tendentse, seadusi, suundi, suhteid, nõudeid, ootusi) tuleks küsimuse arutamisel arvestada?

2. Kuidas probleem puudutab klienti (arutluse korraldajat) isiklikult?

3. Mida on küsimuse uurimiseks ja lahendamiseks seni ette võetud?

4. Millised on kliendi olemasolevad võimalused (ressursid)?

5. Missugused on kliendi ootused ja nägemus ideaalsest probleemilahendist?

### **Konkreetsete alleesmärkide seadmine**

Enne keskendumist ühe (või mitme) ülesande lähemale uurimisele tasuks talguliste rühmas seada prooviks hulk sihte ja suuniseid, et nende seast siis hiljem sobivaim(ad) välja valida. Osalejatelt ei oodata veel mitte probleemilahenduse ideid, vaid ettepanekuid selle kohta, millist alaküsimust tasuks tõsisemalt uurida. Lihtsaim viis selliste suuniste saamiseks on seada sõnaga "kuidas" algavaid ülesandeid. "Kuidas turgu paremini tundma õppida?", "Kuidas töötajad kiiresti välja õpetada?", "Kuidas muretseda uute seadmete hankimiseks tarvilik kapital?" – sellised edasist mõttetööd virgutavad küsimused kujutavad endast esiotse hõlmamatult suure alaküsimusteks liigitamise ettepanekuid.

### **B. Mõttetalgute ajakava (etappide) määratlemine**

1. etapp. Teema või problemaatika täpsustamine. Probleemiring või teema võib olla varem kindlaks määratud, ent probleemide tõstatamine, tõlgendamine, lahtimõtestamine ja hindamine võib kujuneda ka talguliste esimeseks ülesandeks.

2. etapp. Asjaolude täpsustamine. Tingimuste ja piirangute seadmine, lisainfo hankimine, probleemide uuesti läbivaatamine ja (tarbe korral) ümbersõnastamine.

3. etapp. Probleemide lahendamine: ideede, ettepanekute ja alternatiivsete lahendusviiside leidmine.

4. etapp. Leitud ideede hindamine, parimate väljasõelumine, üksikute ettepanekute ühendamise, täiendamine, arendamine.

5. etapp. Tegevusplaani väljatöötamine.

6. etapp. Järgnevate konkreetsete sammude otsustamine.

7. etapp. Arutluse kokkuvõtte ning perspektiivse tegevuskava arutamine.

Tegevuse etapilisus on iseloomulik just mõttetalgute laadis arutlusele. Tavaline koosolek käib enamasti järgmise skeemi kohaselt:

sissejuhatus – probleem 1 – probleem 2 – probleem 3 – probleem 4 – kokkuvõte.

Mõttetalgute kulg on aga järgmine:

1. etapp – 2. etapp – 3. etapp – 4. etapp – 5. etapp – 6. etapp – 7. etapp.

Mõttetalgute sundimatus õhkkonnas võib selle üksikuid etappe vabalt omavahel ühendada, ümber tõsta, koomale tõmmata või ära jätta. Olulisim on ärksa õhkkonna säilimine ja uute ideede teke, mitte formaalse päevakorra punktipealt täitmine.

### **C. Tegevusplaanide vahetamine**

Vaimse koostöövaru parimaks kasutuselevõtuks tuleks mõttetalgud kujundada haaravalt vaheldusrikkaks, pakkudes elava kaasalöömise võimalusi ka neile, kellele avalik sõnavõtt või väitlus valmistab raskusi.

#### **1. Allrühmade moodustamine**

Suurema osavõtjaskonna korral oleks soovitatav põhiline osa arutlusi läbi viia 3–5-liikmelistes rühmades, mille liikmed informeerivad teisi aeg-ajalt oma tööst.

#### **2. Töötamine paarides**

Kui talguliste arv jääb vahemikku 6–12, soovitab Kari Helin tegutseda põhilise osa ajast paarides. Paaristöö (ehk kaksikmeeskonna) põhimõtte rakendamine võimaldab rühmaliikmeid paremini tundma õppida, uusi tutvusi luua ja laiemas grupis esinemisega võrreldes ka rohkem algatusvõimet üles näidata.

#### **3. Arutelu suures rühmas**

Suures ringis arutatakse läbi mõttetalgute eesmärgid, ajakava ja tööviisid ning antakse hinnang allrühmades ja tööpaaride leitud ideedele. Probleemiarutelu või ideede genereerimise põhikohana on aga suur, üle 12-inimeseline rühm kohmakas: osalejad saavad liiga harva sõna võtta ning see kahandab oluliselt nende motivatsiooni.

#### **4. Tööviiside vahetamine**

*Koostöö rühmas – tegutsemine üksi*

Vahetevahel tuleks talgulistele anda võimalus mingi probleem üksi läbi mõelda ja hiljem oma seisukoht kaaslastele teada anda. Nõnda

võldime rühma mõtteviisi nivelleerivat toimet (rühmaviisilise mõtlemise efekti) ning pakume kinnistele ja suuremas rühmas tagasihoidlikumatele võimaluse oma arvamus välja töötada.

### *Ideede genereerimine – ideede hindamine*

Nagu eespool öeldud, tuleks vaba mõttevoolu ergutamiseks hoida ideede väljamõtlemine neil hinnangu andmisest lahus. Mõttetalgutel leitud ideede edaspidine individuaalne või rühmatöö raames hindamine (näiteks paremate esiletõstmine, plusside-miinuste panemine) pakub kiire ja köitva võimaluse esialgsed toorideed läbi sõeluda ning huvipakkuvad edasiseks töötlemiseks välja tuua.

Uute ideede väljamõtlemist virgutab see, kui paluda osalejail ajurünnaku põhimõttel esitada võimalikult palju erinevaid ideid ja ettepanekuid. Saadud lahendite hindamise teeb hõlpsamaks ühe või mitme hindamiskriteeriumi rakendamine: uudsus, tegusus, reaalsus, perspektiivsus jne.

### *Suuline arutlus – arvamuste kirjanek*

Suuline arutlus – nagu ka vaikne mõttetöö – on kiirem, paindlikum, improviseerivam ning vabam kui mingi probleemi või teema kirjalik analüüs. Ent meenutagem ladina sententsi *scripta manent* (kirjapandu jääb tallele). Idee kirjapaneku vajadus on selle arukuse ja kõlblikkuse esimene proovikivi. Arvamuste ja ideede üles kirjutamine avab need nii järgnevale arendamisele kui ka kriitikale. Mõnigi inimene tunneb end kirjasõnas kindlamini kui vestluses. Peale selle sunnib "viltpliiatsi või pastakaga mõtlemine" tahes-tahtmata lähene-ma probleemile mõnevõrra teise nurga alt, kui on tavaks vabas arut-luses. Seepärast tasuks mõttetalgutel vahetada töö valgustahvlil ja märkmepaberil kavakindlalt välja suuremas või väiksemas ringis arut-lustega.

### *Ülesande mõisteline ja piltlik (metafoorne, sümboleis kujutatud, graafiline) analüüs*

Probleeme ei pruugi kujutada ja lahendada mitte üksnes nende mõistelise käsitluse, vaid ka sümbolite keeles kujutamise kaudu. Juhtimises ja ettevõtluses kasutatakse sageli järgmisi sümboleid:

- ♦ suurem projekt – lennuk;
- ♦ ettevõtluse eeldused – auto, paat või laev;



- ♦ koostöö alused või edasiviiv algatus – kaar- või rippsild;
- ♦ eesmärkide hierarhia – puu või mäcahelik;
- ♦ potentsiaalsed probleemid – sirge tee käänakud, künkad või lohud;
- ♦ valikuvariandid – risttee või teeviit;
- ♦ turvameetmed – lipptara.

Suuremate koosolekute osavõtjaist on peaaegu alati keegi osav joonistama ning õnnestunud sümboolika leidmine lisab ühes rühmas tegutsejate meie-tunnet.

### *Olukorra fikseerimine – tingimuste optimeerimine*

Probleemide arutamisel tuleb nende kaalukuse ja lahendusviiside hindamisel olla kaine realist ning harrastada samas olukorra parandamisele ja seni saavutatu arendamisele viivat asjalikku mõtlemist. Illusioonidest aitavad vabaneda küsimused, millised on eesseeisvad raskused, võimalikud probleemid, edu väljavaated, kas turg töötab olla püsiv, kas majanduslikud olud kujunevad soodsaks jne. Tingimuste parandamisele (näiteks probleemide lahendamiseks, leitud ideede elluviimiseks) suunduvat mõttetööd võib virgutada küsimustega, kuidas leida oma ideele uusi toetajaid, mida teha, et end riskide vastu kindlustada, kuidas eesseeisvaid takistusi ületada, milliste abinõudega võimalikke probleeme ennetada jne.

Just tingimuste optimeerimisele sihitud mõttetöö tagab leitud ideedele ja tehtud ettepanekutele selle elujõu, mis on nende realiseerimiseks vajalik.

### *Vaba arutus – rühmatöö tehnikad*

Sellised meeskondliku mõttetöö virgutamise võtted nagu ajurünnak on igati kohased mõttetalgute nendes etappides, kus on tarvis läbi murda mõtlemistõkkeist ja leida uusi värskeid ideid. Samas ei eelista osa inimesi metoodikavaba arutlust mitte üksnes vastumeelsusest etteantud reeglistiku suhtes, vaid ka sellepärast, et sundimatus vormis kulgev mõttevahetus annab kindlate mängureeglitega sätestatud arutelust rohkem vabadust niihästi enda tühjaks rääkimiseks kui ka staatuse kindlustamiseks, oma tähtsustarbe rahuldamiseks ja liidripositsiooni hõivamiseks. Lisagem sedagi, et ainuüksi vaba arutus toob esile selliseid koostööefekte nagu arvamuste ühteliitumine ja kil-

lunemine, konformistliku mõtteviisi indutseerimine, sotsiaalne hõlbustamine, rühmasiseste rollide väljakujunemine, liidri esilekerkimine jne. Inimestel on mõistetav vajadus probleemide lahendamise ajal ka rühmasiseseid suhteid arendada ning reegliteta arutlus pakub selleks tõepoolest rohkem võimalusi. Seepärast tuleks kindlal meetodil korraldatud arupidamise etappidele vahelduseks kavandada ka meetodivabu minuteid.

### *Probleemide lahendamine – koostöövilumuse õppimine*

Mõttetalgute hinnaliseks lisakasuks on kolleegide kogemustega tutvumine, asjade vaatamine teisest vaatenurgast, üksteiselt õppimine ja vastastikune õpetamine, rühmatöö psühholoogiliste efektidega tutvumine, uute töömeetodite omandamine ja vaimse koostöö harjutamine. Õpiefekti esiletoomiseks tuleks arutlusi asjatundlikult juhtida ning rühmatöö ilminguid kommenteerida.

## **IdeaFisher**

Tänapäeval võib loominguliste ülesannete lahendamise usaldada üha enam arvuti hoolde.

Üks tuntumaid loova probleemilahendamise tarkvarasid on programm IdeaFisher. Tugiprogrammi tarkvara põhineb John Hopkinsi ülikoolis väljatöötatud assotsiatiivse mõtlemise põhimõttel. Selle järgi edeneb mingi mõiste või nähtuse tundmaõppimine jõudsasti, kui uurida teisi sellega seotud mõisteid või nähtusi. Assotsiatsioonid ehk uuritava nähtusega seostatud asjaolud võimaldavad huvipakkuvat probleemi sügavamalt ja laiemalt lahti mõtestada ning selle lahendamiseks sadu edasiviivaid vihjeid ja suuniseid saada. IdeaFisheri moodulid võimaldavad algatada otsingu üle 65 000 märksõna abil, millele omakorda leitakse sobivaid täiendusi, laiendusi ja vihjeid üle 1,5 miljoni teabeühikuga fondist.

IdeaFisher võimaldab:

- ♦ leida uusi ideid,
- ♦ korraldada ajurünnakuid,
- ♦ arendada ettevõtlust,
- ♦ koostada firmade tegevuskavu ja reklaamistrateegiaid,

- ♦ valmistada ette esitlusi,
- ♦ koostada kõnesid,
- ♦ kirjutada loovalt,
- ♦ vabaneda mõtlemistõketest,
- ♦ lahendada konflikte,
- ♦ valmistada ette äriettepanekuid,
- ♦ põhjendada sponsoriabi taotlusi,
- ♦ hinnata eri kriteeriumite põhjal mis tahes objekte,
- ♦ teisendada ja viimistleda midagi,
- ♦ mõelda välja uusi tooteid ja teenuseid,
- ♦ leida tootele, teenusele või ettevõttele sobiv nimi.

Programmi valdajate reklaami alusel pakub IdeaFisher uute probleemide lahendamiseks erakordselt suure valiku variante, sundides nii ka mõtteloiu kliendi otsinguvälja järjepidevale avardamisele. Näiteks pakub programm 1402 viisi armastuse avaldamiseks, selle tarkvaras leidub 740 sõna puu kirjeldamiseks ja 612 moodust punase värvi varjundite esiletoomiseks. Loova kirjatöö tugisüsteem kätkeb tuhandeid laulude, filmide ja taieste pealkirju, popkultuuri analoogiaid ja klišeetid, karaktereid, ajaloosündmusi, tegevusliike, lühikirjeldusi ning isikunimesid.

Praeguseks on klientide erinevaid vajadusi arvestades süsteemis välja töötatud tosin moodulit strateegiliseks planeerimiseks, kõnede ja esitluste ettevalmistamiseks, äriettepanekute tegemiseks, sponsoriabi taotlemiseks, konfliktide lahendamiseks, suhtekorralduseks, ekspert-hinnangute andmiseks jne.

IdeaFisher aitab probleeme kaardistada, suunab mõttetööd, liigendab teemasid ja suuremaid nähtusteklasse, tõstatab asjakohaseid küsimusi, annab edasiviivaid vihjeid, pakub lisainfot, leiab mõistetele ja nähtustele kohaseid omadusi, ergutab kujutlusvõimet, pakub kiiresti uusi ideid, aitab mälus sobrada, leiab hiiglaslikust teabebaasist mitmesuguste tunnuste järgi huvipakkuvaid seosed, paralleele ja analoogiaid, aitab ületada šabloonset mõtteviisi.

## LOOV ETTEVÕTLUS

### Kuidas leida tulusat äriideed

Ilmselt mõlgutab enamik palgatöötajaid aeg-ajalt oma ettevõtte loomise mõtteid. Ent reaalselt tegutseva firma loomiseni ei jõua kaugeltki igaüks (ning seegi ei taga sugugi alati ettevõtmise edu). Selle tähtsa otsuse ajendiks on aga väga harva üksnes hetkeimpulss või uljas püüd kiiresti rikastuda. Enamasti võtab oma äri asutamise mõttest ettevõtte tegeliku rajamiseni jõudmine üsna mitu kuud või isegi mitu aastat läbikaalumise aega. Positiivse otsuse korral ei ole aga enamasti ajendiks mitte üks taotlus või kaalutlus, vaid mitu allpool toodud kümnest punktist.

1. Varasem töökoht on võimaldanud küll mingil alal hinnalisi oskusi ja kogemusi saada, ent kujundanud olukorra, kus üha harvem on omandatud vilumusi võimalik kohapeal realiseerida. Piiratud volitustega palgatöötajana tegutsedes märkame aina sagedamini asju, mida meie meelest võiks oma firmas teisiti või paremini teha.

2. Tunneme kasvavat indu algatusvõime ja energia kaasahaarava projekti realiseerimiseks mängu panna.

3. Oleme kinnisvara müügi kaudu, pärimise teel või muul moel saanud säärase summa raha, millest piisab ettevõtte stardikapitaliks.

4. Meile avaneb soodne võimalus soetada ettevõtte alustamiseks tarvilikke seadmeid või ruume.

5. Tajume selgesti, et lähiümbruses või toodete turul on pidev puudus teatud toote- või teenuseliigi järele, mille organiseerimine on meile igati jõukohane.

6. Jõuame ettevõtliku tuttava, töökaaslase, sõbra või sugulasega äriplaane arutades säärase paljutöötava ideeni, mis otse meelitab end teostama.

7. Oleme end pikaajalise koolitamisega teadlikult ette valmistanud iseseisva äri asutamiseks.

8. Välispartner teeb meile ühisettevõtte rajamise ettepaneku, pakkudes samas ka äri käivitamiseks vajalikku finantsabi, tellimusi, oskusteavet või tehnovahendeid.

9. Ettevõtluse ühe või teise ala valik kujuneb meile endastmõistevaks, kuivõrd sellega tegelemine on meil olnud perekondlik traditsioon.

10. Kuna oleme oma senise töökoha kaotanud ja uue leidmisega on raskusi, oleme lausa sunnitud iseseisva ettevõttega algust tegema.

Öeldut summeerides võib ettevõtluse loomise eelduseks saada üks või mitu järgnevaist momentidest:

- ♦ oskusteabe valdamine,
- ♦ töövilumused ja kogemused,
- ♦ erialane ettevalmistus,
- ♦ tellimustega kindlustatus (turu tagamine),
- ♦ lobitöö võimukoridorides,
- ♦ usaldusväärsed koostööpartnerid,
- ♦ ettevõtluse perekondlikud traditsioonid,
- ♦ materiaalsed eeldused: tehnika, ruumid, maa, vaba raha jm,
- ♦ isiklik motivatsioon – entusiastlik püüd mingil alal äri teha,
- ♦ ettevõtja vaim – loov algatusvõime, teiste inimeste juhtimise võime jne.

### **Mil viisil edukat äriideed leida?**

• Pooltel juhtudel leitakse äriidee oma endisel või praegusel töökohal tekkinud ideede hulgast, mida seal ei soovita, ei osata või ei suudeta realiseerida.

• Osa äriideid kujutab endast ettevõtja meelisharrastuse edasiarendamist tööks ja elatusvahendiks.

• Mõnigi äriidee võetakse üle lähemate ja kaugemate tuttavate edukast ettevõtlusest.

- Palju ideid tekib messe külastades, teistes firmades viibides, täienduskursustel õppides või välisreiside ajal.
- Tervet hulka väärtideid on võimalik leida kirjanduse abil.
- Mõni idee tärkab äratundmisest, et teatud osturühmal on kõrge-  
nenud huvi mingi toote või teenuse järele, mida paikkonnas keegi kor-  
ralikult ei rahulda.

Mille järgi siis otsustada, kas meie esialgne plaan midagi toota ja kasudega maha müüa peab vett? Tootmistegevuse arendamise plaan kõlbab kandvaks äriideeks üksnes siis, kui selle tulemusena tekib suhteliselt tagasihoidlike kulutustega midagi uut, hinnalist ja erilist. Uue tooteliigi väärtus ei peaks olema selge mitte niivõrd ettevõtjale endale, kuivõrd selle kasutajale ja ostjale. Algajal üritajal peab tagataskus olema ideid selle kohta, kuidas midagi valmistada odavamalt ja paremini, kui seda on seni tehtud, mil kombel kauba tellimine või kättesaamine ostjale mugavamaks teha, tema crisoove rahuldada või oma toodet osturühma ootuste järgi varieerida.

Edukas ettevõtlus eeldab tingimata üht või teist konkurentsis tegusat eelist. Mingit kriitikat ei kannata lootus mängida oma võistle-  
jad üle ennastohverdava ponnistamise ja pikkade tööpäevadega. Sellisel mõtteviisil võis olla oma koht aastasaja algul, mil Anton Hansen Tammsaare sõnastas Vargamäe Andrese suu kaudu oma kuul-  
sa suunise "Tee tööd ja näe vaeva, siis tuleb ka armastus" XXI sajan-  
di künnisel annavad visast ponnistamisest palju kindlama edu  
informeeritus, läbimõeldud turundus ja loovus. Suurem osa pähe vilk-  
satavaist äriideedest osutuvad lähemal vaagimisel kõlbmatuks selle  
tõttu, et neis jääb puudu see veenev miski, mis annaks konkurentide  
ees eelise.

**Kust tooteideid saada?** Järgnevas loetelus on pakutud selleks  
mitu võimalust.

- Püüa igal pool, kus liigud – tööl, kauplustes, kodus jne –, avas-  
tada neid tooteid või teenuseid, mida sinu meelest annaks teha senis-  
est märksa parema kvaliteediga. Mõttele läbi, mida saaks teha  
käepärasemaks, mugavamaks, nägusamaks või mis teha valmis  
kiiremini või soodsamalt.

- Pane inimestega suheldes tähele, milliseid vihjeid või ettepanekuid nad teevad tuntud asjade paremaks tegemiseks või teenustööde edendamiseks, missuguseid vajakajäämisi ja probleeme nad tõstavad esile ja milles nad näevad nende lahendusi.

- Leia ka ajalehti ja ajakirju lugedes, raadiot kuulates ning televiisorit vaadates vihjeid selle kohta, millist toodet või teenuseliiki tuleks parandada.

- Mõtle läbi, millise (uue) toote või teenusega võiksid oma vaba aega paremini sisustada, lemmikharrastusele anduda.

- Silmitse kauplustes käies riicleile seatud kaupa, köögis askeldades kodumasinaid, koduaias töötades aiaharimise tarbeid, suvekodus hoitavaid tööriistu jm ning pea aru, mida annaks edasi arendada, paremini teha, tarbijasõbralikumaks kujundada.

- Märka olukordi, kus toote turustamisel on jäetud kahe silma vahele mingi suure kunderühma (näiteks noored või pensionärid) erihuvud.

- Selgita välja olukorrad, kus mingis toote- või teenuseliigis on turul saadaval vaid üks (näiteks kõige kallim) hinnaklass, ning otsi võimalusi pakkuda oma toode või teenus teises hinnaklassis.

- Ahvatle tutvavad ja sugulased võimaluse korral mõtteid vahetama ja ideid pakkuma selle kohta, mis alal annaks äri teha.

### **Uute äriideede näiteid**

Soome juhtimiskonsultant Lasse Rikkinen uuris läbi sadu eduka ettevõtluse näiteid, nii nagu neid sealses ajakirjanduses tutvustati. Samasuguseid uuringuid on tehtud ka Ameerika Ühendriikides. Nagu allpool toodud näidetest selgub, on uue eduka äriidee eelduseks õhus rippuv potentsiaalse tarbija ootus, mille kiire rahuldamine töötab suuri kasumeid. Enamiku järgnevalt tutvustatavatest äriideedest võiks ilma pikemata ka meil ellu viia.

**Plastist haigekaart.** 19-aastane Douglas Becker leiutas plastist isikukaardi, millele võib talletada 500 000 sõna ja sellele lisaks veel kujundeid ning kõverjooni. Tervishoiuorganisatsioonid Blue Cross ja Blue Shield tegutsesid teerajajana ning jagasid Lifecard-kaarte 1,6 miljonile tellijale. Iga Lifecard talletab 800 lehekülge isiku tervist ja

ravi puudutavat teavet, sealhulgas röntgeniülesvõtteid, EKG-näite ja väljakirjutatud retsepte.

**Kiirõlu.** Tilluke Elsassi õlletehas Prasserie du Pecheur on leiutanud kiirõlle valmistamise tehnoloogia õllekontsentraadist, millele alles müügipaigas lisatakse vesi ja soovitud alkoholikraadid. Kuna selle tehnoloogia rakendamisel säilivad kõik õlle maitseomadused, saadakse märjukese veokulude pealt suurt kokkuhoidu.

**Muusikaarvuti.** Cardiffi ülikoolis on leiutatud arvutil põhinev seade muusika üleskirjutamiseks. Arvuti tabab mis tahes noodi ja talletab selle mälli. Helilooja ei pruugi enam istuda inspiratsioonist niheldes toolil ja tundide kaupa oma vaimu noot-noodilt paberile joonistada. Seade aitab ka endisest täpsemalt muusikariistu häälestada.

**Õppevideod.** Videofilmid on enamasti mõeldud ühekordseks kasutamiseks, kuid toiduvalmistamist, golfi, kehalist treeningut jms õpetavaid kassette ostetakse paljukordseks vaatamiseks. Hinnad on juba langenud paari dollarini kassetilt ning valik on vägev – loetelus "Index to Educational Video Tapes" on 55 000 nimetust! Ala on alles uus ja nii mõndagi selle viljelejat varitseb ebaõnn, kuid pakutavad uued idee- ja turuvõimalused on kaheldamatud.

**Autoraadio ja mobiiltelefoni antenni ühendamine.** Selle lihtsa idee elluviimine tõi firmale Co-jot suure hulga tellimusi ning hea kasumi.

**Une jälgimise aparaat.** AS Sondi leidis sellele riistapuule rakeduse patsientide jälgimisel jm ning on praegu uue seadme edukas turustaja.

**Kalasuitsutamise kott.** Paljud suvilaomanikud, kalamehed jt unistavad värsket kala suitsutamisest. T. Tirkkonen mõtles selleks meelisharrastuseks välja erilise koti. Ideest teostuseni kulus kolm aastat ning praegu toimetatakse kogu maailma juba 40 miljonit säärast kotti.

**Pitsa igaks toidukorraks.** Ühel Pudasjärve ettevõtjal turgatas Los Angelese pitsamessil mõte pakkuda seda hõrku rooga iga söögikorra



ajal. Praegu turustataksegi Põhja Krooni nimetuse all tervet pesakonda mitmesuguseid pitsatooteid – igaks toidukorraks.

**Südamelöökide mõõdik.** Polar Elektro tarnib praegu neljakümnesse riiki ligi 30 miljoni marga eest südametegevuse jälgijaid. Neil on hea minek nii harrastus- ja tervisesportlaste kui ka mitmesuguste südameriketega inimeste ning arstide hulgas. Uue toote idee tärkas aga sellest, et üks treener küsis tehnikateadlasest spordimehelt, miks ei võiks treeningukoormuse timmimiseks valmistada südamepulsi lugejat.

**Heli puhastustöödel.** Finnsonicu äriidee põhineb häälele uue kasutusala leidmisel, osutub, et seda annab edukalt kasutada peente seadmete ja õõnsuste puhastamisel.

**Tasuta kuulutusleht.** Keltainen Pörssi ja hiljem ka teised kuulutuslehed (Kuldne Börs ja Soov kaasa arvatud) on leidnud endale tuhandeid uusi tellijaid lihtsa äriideega: lehes kuulutamine on eraisikuile täiesti tasuta. Iseloomulik on see, et idee kasutusele võtmiseks leiti igati sobiv aeg: majandust ahistav *lama* oli kuulutuste kaudu kaubitsemise muutnud väga paljudele huvipakkuvaks teenistusalaks.

**Iseteenindusega istandused.** Idee sai alguse 1995. aastal ja on sellest peale üha laiemalt levinud. Paljud maasika- ning teiste aiamarjade kasvatajad on leidnud oma aiasaadustele soodsa müügiviisi: mõõduka hinna eest võivad huvilised sealt saagi ise endale koristada.

**Saagimistööd oma suva järgi.** Mitu Soome saekaatrit pakub kundlele võimaluse saagida lauad ja prussid standardeid vältides just täpselt selle mõõdu järgi, mis tarbija soovib. Heaks äriideeks osutus ka seni kõrvale jäetud peenemate puutüvede laudadeks saagimise võimaluse leidmine.

**Tarbeesemete ringluse korraldamine.** Soomes on hästi välja arenenud *kierrätyskeskuste* ehk kasutatud kodumasinade, mööbli jm uutele omanikele kasutusele suunamise süsteem. Põhimõtteks on see, et endale liigse loovutaja aitab ühteaegu vaesemaid elanikke ning vabaneb ka tarbetu kraami prügimäele või komisjonipoodi viimise

vaevast. Säärast ringlust korraldavad inimesed teenivad kogutu madala hinnaga edasi müües piisavalt raha, et see äri neile ära tasuks.

**Jäätmete kokkuost.** Vanapaber, kilekotid, pudelid, vanametall, akud jm kujutavad endast mitmesugusele tööstusele hinnalist tooret. Sekundaarse tooraine kokkuostuga võiksid Eestiski tegelda paljud kogumispunktid.

## **Kuidas uusi ideid edukalt müüa**

Mis tahes organisatsiooni uuendusvalmidus on piiratud: ettevõttes on võimatu ühel ajajärgul ette võtta liiga suurel määral uusi algatusi. Järgnevalt mõningaid soovitusi ideedele heakskiidu saavutamiseks. Uuenduste elluviimisel tarvilik projektide tellimine, inimeste väljaõpe, tegevuslubade saamine, dokumentide kordaajamine, materjalide ja varuosade hankimine laabuvad paremini, kui toimitakse põhimõttel: üks algatus korraga.

- Ettepaneku rutaka esitamise asemel on kavalam alustada sellega, et lased kõnelda faktidel.

- Juhul kui hea idee vastuvõtuks pole aeg veel küps, tuleb see rahumeeli riiulile panna. Sellest pole midagi, kui meil on talle hulk oma aega ootavaid äriideid, lahendusvariante, uuendusettepanekuid. Jaapani elektroonikatööstuses on juba üle aastakümne tavaks hoida teatud osa juurutamisküpseid leiutisi stardivalmis, ilma et neid püütaks kohe uues tootes realiseerida.

- Mingil juhul ei tohiks oma ideid esitada nende elluviimiseks tähtsaile isikuile ebaküpses staadiumis. Sellega jääme sõltuma rahastaja või tellija heatahtlikkusest ning võime juba enne algatuse käivitamist selle tähtsa toetaja minetada.

- Uute algatuste kavandeid tuleks varuda lattu ka sel puhul, kui huvitavad irdideed ei näi kuidagi moodustavat ettevõtte senise tegevussuunaga sobivat loogilist tervikut. Sedamööda, kuis sugeneb uusi nägemusi ja kavasid, mis üheskoos hõlmavad mingi tervikliku projekti või programmi, tärkab pinnas nii mõnegi talle pandud varasema plaani elluviimiseks.

- Ideede esitamisele tuleks kasuks, kui neid pakutaks põhimõttel: üks algatus korraga, nõnda et ajapikku tekiks selgelt äratuntav toimiv tervik.

- Ideede vastuvõetavust kergendab see, kui neid on kas või piiratud ulatuses edukalt katsetatud. Otsustamisel mängivad ratsionaalse arutluse kõrval kaasa ka tärkavad tunded, tekkivad plaanid ja kujutlused, subjektiivse heaolu ja kindlustunde kogemine.

- Idee meeldib enam, kui sellele on leitud sobiv töönimetus, kohane võrdlus või metafoor.

- Ettekande tegemisel arvestagem, et üldiselt jõuab ohtrasti uut infot sisaldavast jutust kuulajateni vaid 5–10 protsenti. Seetõttu tasuks võtmeinfo anda selgelt ja kujundlikult edasi ka grafoprojektoriga.

- Uues, tundmatus valdkonnas tasuks oma idee esitada võimalikult lihtsalt, ülevaatlikult, taibatavalt, aga ka otsekui otsingulisel viisil, nii et kuulajail tekiks tunne, et nad on millegi uue kaasavastajad. Detailarvestuste ja üksikasjade esitamisest võib idee esmatutvustamisel rahulikult loobuda, tuues need esile vaid vastuseks sellekohastele küsimustele.

### **Kuidas koostada uuendusettepanek nii, et seda ka loetaks?**

Sageli jäävad isegi usinad ja täpsed andmetöötlused ning ülevaated peaaegu täiesti ilma väärilise tähelepanuta sellepärast, et ülevaate (ettepaneku) tegija ei arvesta selle vastuvõtja – juhi, tellija, direktiooni – häälestamist teabe vastuvõtule ja võimet uut infot läbi töötada. Järgnevad juhtnõõrid aitavad ametialaseid tekste loetavamaks muuta.

1. Pane oma uuendusettepanekud kirja telegrammistilis, see lubab teksti 60 protsenti lühendada ning tõstab samas poole võrra selle loetavust.

2. Esita kõik seigad tähtsuse järjekorras. Ära liida aruandesse loetelusid ja jaotusi, mis pole selgelt liigendatud või hierarhiliselt järjestatud.

3. Asenda umbmäärased kirjeldused täpsete andmetega. Näiteks: "Läbimüük kasvas eelmisel kahel kuul 4,5 protsenti," mitte aga: "Käive on käesoleva aasta algul märkimisväärselt suurenenud."

4. Sõnasta oma põhijäreldused selgelt.

5. Lisa soovitude ossa paar-kolm strateegia- ja teostusvarianti. See lisab paindlikkust ning annab otsustajatele valikuvõimalusi.

6. Toimeta ettekande põhiaandmestik oma rahastajaile mõni päev enne suulist ettekannet või kohtumist kätte, nii et neil avaneb võimalus sinu ettepanekutega eelnevalt tutvuda. Ära muretse ettepanekute enneaegse paljastamise pärast – enamik juhte ei viitsi neid niikuinii lugeda.

**Suulises ettekandes** tasuks järgida püramiidi põhimõtet. Alusta sellest, mille teokssaamist sa soovid, ära kipu firma ajalugu ümber jutustama. Enamiku inimeste tähelepanu püsib virgena vaid 20 minutit, niisiis pead põhilisega nobedasti maha saama. Alusta näiteks tõdemusest: "Vajame uute seadmete jaoks miljon krooni." Kui rahastaja kostab seepeale: "Selle raha me leiame," võid oma etteaste lõpetada ja paberid kokku korjata. Kohatu esinemisagarus võib hea ettekande untsu ajada. Juhul kui sa ei saa kohe positiivset vastust, siis jätk. Ent lao välja vaid 40 protsenti oma teadmistest, ülejäänud 60 protsenti hoia varuks. Kui räägid kogu oma tarkuse kohe välja, võib juba esimene skeptiline küsimus su tummaks võtta. Seepärast varu 60 protsenti võimalike lisaseletuste tarbeks.

**Oma plaanide selgitamiseks kasuta järgmisi abiküsimusi.**

- Mida meil vaja läheb?
- Kuidas seda saavutada?
- Millal me valmis jõuame?
- Kui palju läheb projekt maksma?

Mõni sõna ideede näitlikustamisest. Piltlikud vahendid aitavad keerukat mõista, kuid ära kipu iga arvu ja põhisuunda üle seletama! Oluline on kõnelda kesksetest probleemidest. Esita oma ettekanne kiiresti ning ära ürita seda tehes laia lehte mängida. Tähtsaim on rääkida olulistest asjadest ja teha seda asjatundja tasemel.

**Uuendusettepanekute elluviimine**

Pärast idee heakskiitmist ja sellest tulenevate üldiste tegevussuundade valikut tuleks kindlaks määrata:

- kes midagi teeb;

- millal miski tuleks teha;
- kust vajalikke ressursse, vahendeid (raha, inimesi, seadmeid, infot, nõuandeid...) hankida;
- kuidas ja millal ülesande täitmist kontrollitakse, sellest ette kantakse.

Keeruka, riskantse ettevõtmise korral tasuks **kaardistada tulevikuprobleemide ja eesseisvate häirete ala**. Kasutagem taas abiküsimusi.

- Mis võiks ideede elluviimist takistada?
- Kuidas oleks võimalik takistusi vältida?
- Mida ette võtta, kui takistus hakkab mõju avaldama?

Arvessevõetavaid häireid annab arvestada ka sel teel, et tegevus, protsess liigendatakse eraldi osadeks või etappideks, mille kõigi puhul ennustatakse võimalikke takistusi, ohte, aga ka nendest jagu saamise teid.

## **Organisatsiooni uuendusvalmiduse edendamine**

Buffalo ülikooli psühholoogiadoktori Scott Isakseni arvates on loovuse arendamise kolm võtmeküsimust:

- kuidas kujundada organisatsiooni liikmeis oma vaimsete võimete arendamise valmisolek;
- mille järgi teha kindlaks, missuguseid loovmõtlemise meetodeid ja tehnikaid erineva tunnetusviisi, tahteomaduste ja motivatsiooniga inimestele õpetada;
- mis viisil otsustada teatud meetodi või võtte sobivuse üle antud probleemolukorda.

Ameerika Ühendriikide ettevõteteis tehtud katsed on näidanud, et individuaalse loovuse arendamiseks ei ole tarvis keskmisest kõrgemat arukust, küll aga loovust väärtustavat eluhoiakut – probleemidele orienteeritust ning leidliku mõtteviisi harjutamist igapäevaelu olukordades. Lastel hakkab pärast kaheksandat eluaastat sünnipärane loovus enamasti vähikäiku tegema, ent kui koolis kujuneb ärksat õpi-

huvi toetav õhkkond, säilib õpilaste kõrge loovustase ka järgnevail aastail.

Uute ideede väljamõtlemist pole kuigi raske treenida, ent sellega piirdumisest jääb elus tavaliselt väheks. Me võime kõiki genereeritud ideid hinnata kahe näitaja alusel: uudsus ja rakenduslikkus. Algupäraseid ideid iseloomustab enamasti küll kõrge uudsusaste, kuid madal rakenduslikkus. Tõeliselt loovad mõtteleiud – ja need ei teki kaugeltki igal ajurünnakul – on aga samal ajal uudsed ja ka rakenduslikud.

Isakseni järgi kujutame me küll üsna hästi ette kõike seda, mis kahjustab loovmõtlemist (konformism, tunnetustõkked jne), ent palju raskem on ette näha ja kindlustada loovuse tekke eeldusi. Loometöös on olulised nii organisatsiooni soodne mikrokliima ja inimeste sise-mine motivatsioon kui ka nende tööst õppimise võime.

Isaksen rõhutab organisatsiooni loovusvaru suurendamisel sihipärase koolitamise ja uute algatuste pakkumiseks soodsa mikrokliima kujundamise kõrval veel ühise keele olemasolu, mis võimaldaks loovuse olemust – näiteks ajurünnaku põhimõtet, inkubatsiooni tarvilikkust või divergentse mõtlemise eripära – mõista. Mõisted avavad nähtuse olemust ja kujundavad tunnetuse suunda. Selle raamatu aineloendis toodud loovustemaatika põhimõistete harjutamine ehk sihipärane viimine organisatsiooni liikmeskonna keelepruuki aitab omajagu kaasa ka inimeste valmidusele mõelda originaalselt, pakkuda uutele probleemidele erinevaid lahendusvariante, arendada loomingulist koostööd, kasutada teadlikult setteperioodi soodustavat toimet keerukate küsimuste lahendamisel jne.

### **Uuendusalgatuste tasustamine**

Paljude arenenud maade, eriti Jaapani ettevõtetes on juba hulk aastaid kantud hoolt selle eest, et töötajad esitaksid võimalikult palju uuendusalgatusi. Töötajate omaalgatusele mõjuvad virgutavalt kolm tegurit: ettepanekute kirjapaneku lihtsus, nende elluviimise kiirus ja korralik tasustamine. Lihtsus tähendab seda, et algatuse kirjapanekul ei nõuta midagi enam kui selle mõnesõnalist või -lauselist määratlust. Kiirus tähendab seda, et kõik algatused vaadatakse viivi-

tamatult läbi, helde tasustamine tähendab aga seda, et tasu või tunnustust ei jagata mitte üksnes elluviidud ideede, vaid iga tehtud ettepaneku eest.

### **Lumepalliefekt**

Loovale tööle häälestamiseks õpetatakse paljudes maades rühmatöös osalejad kaasaelavalt teisi kuulama ja ka iseend kuulama. Just sel viisil tekib rühmas nn lumepalliefekt: üks mõte või idee äratab uue ning ajapikku kasvab uute ideede hulk aina suuremaks. Loovust virgutab ka rollimäng: keegi rühma liikmeist võtab näiteks tellija, kliendi või toote täiustaja rolli. Tema etteastet jälgivad inimesed võivad talle esitada edasiviivaid küsimusi või pakkuda vaatlusalusele probleemile ka oma lahendusi.

## LOOMINGU KÖÖGIPOOLELT

### Loov eluhiak

Võimed väljenduvad ja arenevad nende kasutamisel. Loomevõimet ehk võimelisust loominguliseks tegevuseks toetab sünipäraste eelduste kasutamist soodustav loov eluhiak, mis humanistliku psühholoogia esindajate (E. Fromm, E. Shostrom jt) määratluses tähendab avatust uutele kogemustele, muljetele vastuvõtlikkust, spontaansust ning püüdu oma võimeid kasutada ja arendada. Loovale eluhiakule on omane hooliv suhtumine maailmasse ja teistesse inimestesse ning nõnda vastandub see selgelt egoistlikku kasu saagitsevale teisi ekspluateerivale ja nendega manipuleerivale ellusuhtumisele. Uutele kogemustele vastuvõtlikkus ja püüd asetuda maailmaga produktiivsetesse (vastastikust kasu toovatesse) suhetesse kujundavad kahtlemata loominguliste võimete arenemise sisemisi eeldusi ning oma loomuse spontaanne väljendamine pakub tuge isikupära ja originaalsuse arenguks ja kasvuks.

### Argiloovus

Võtame järgnevalt vaatluse alla selle loovuse liigi, mis ei tarvitse haakuda ühegi eriandegaga ja mida samas võib edukalt rakendada mis tahes elualal. Soomlased kasutavad selle tähistamiseks vahel mõistet *työluovuus*, eesti keelele tundub omasem argiloovuse mõiste, mida omakorda võiks vaadelda loomevõime väljendumisena suhtlemisel, koolituses, ettevõtluses, kirja- ja teadustöös või mis tahes teisel tegevusalal.



Mõistagi toetub seegi loovuse avaldus spontaansusele, riskivalmidusele, sihikindlusele, mängu- ja naljatajule jt loova isiksuse tuntud eeldustele. Pole liigne korrata ka seda, et kõige paremini kindlustab loovuse esiletuleku sihikindel ja kestav pühendumine loovale tegevusele. Meie määratluses ei tähenda see üldse mitte luuleklubis tegutsemist, taidlejate näiteringis kaasalöömist või naivistlike piltide maalimist. Loova eluhoiaku korral saab eneseväljenduse rõõmu ja produktiivse ning isikupärase tegemise kordaminekuid maitsta tööpoolest mis tahes elualal.

## **Loomevõimete struktuur**

Loomeprotsessi käivitavate ja suunavate impulsside olemuse tabamiseks läheks tarvis pikaajalist uurimust ja psühhoanalüütiliste testide abi. Kummatigi ei suuda psühhoanalüütiline uuring kuidagi teha vahet hea ja halva loomingu vahel. Ehk nagu Freud omal ajal tõdes: psühhoanalüüs ei suuda kirjeldada kunstiande sügavamalt olemust.

Loomevõime hindamisel võiks võtta aluseks selle, kui palju uusi ideid või originaalseid tooteid keegi on võimeline andma kindlal perioodil, või siis selle, kui kestvalt ta jaksab loomingulist tööd teha. Loovust võib vaadelda ka teadmiste osava käsitlemise oskusena, võimena leida uusi tegusaid lahendusmooduseid olukorras, kus varasemad teadaolevad käitumisviisid ja seletusskeemid ei sobi probleemi lahendamiseks. Loovust saab käsitada ka subjektiivse kogemusena, kus üksikisiku seisukohalt on kõige tähtsam millegi kirkastavalt uue taipamine. Ent küsimuse sellest, kuidas loov olla, võiks taandada sellele, millistele loovust soosivatele omadustele endas toetuda ja missuguse hoiaku ja mõtteviisiga endas loovus sagedamini esile meelitada. Järgnevas loendis on loomingupsühholoogia klassikute töid üldistades esitatud parkümmend loomevõime tunnust. Liigitus ei taotle olla rangelt teaduslik, selle otstarve on näidata võimalikult paljusid loomevõime tahke.

**Mõtlemise kiirus** – info mälust taasleidmise ladusus; ideede ja kujutluste voolavus; alternatiivides mõtlemise oskus; võime näha ja formuleerida probleemi lahendamisel erinevaid variante.

**Mõtlemise paindlikkus** – võime asendada arutlusalgoritm teisega, muuta mõtlemissuunda, lülituda ühe klassi objektidelt teistele, vahetada vaatenurka ja mõista nähtusi uues perspektiivis. Mõtlemise paindlikkusele toetub ka olemasoleva info mitut moodi ümber struktureerimise (liigitamise, rühmitamise, töötlemise) oskus.

**Originaalsus** – isikupärane mõtteviis, uute ideede leidmine ja probleemidele ebatavaliste lahenduste pakkumine.

**Loov kujutlusvõime** – tegelikkuse täiendamine fantaasiaga. Märkigem, et fantaasia eeldab suurt sallivust kõige võimaliku suhtes, jäik arusaam õigest ja ekslikust, tõesest ja väärast piirab seda.

**Probleemitaju** – vigade, vastuolude, vajakajäämise ja olemasoleva täiustamise vajaduse eristamine uuritavas nähtuses või objektis. Probleemitaju virgutab küsimisoskus – probleemi lahendamist hõlbustavate küsimuste esitamine.

**Märkamismeel** – tähendusrikka ja edasiviiva nägemine juhuslikus info; võime märgata erinevas sarnast ja sarnases erinevat.

**Kogemusele avatus** – olulise ja iseäraliku täheldamise harjumus, tunnetushuvi ja uue teadasaamise püüd, soov saada värskeid muljeid, omandada uusi kogemusi. Imetlemisvõime on omane peaaegu kõigile väikelastele, see näib taanduvat keskeas ning taaselustuvat pensionipõlves, kui inimene saab vabaks tööelu piiranguist.

**Keskendumisvõime** – käsilevõetud tööle või loomingulisele ülesandele kestva pühendumise võime; visa püüd raskusi ja luhtumisi trotsides alustatu lõpule viia.

**Kombineerimiskunst** – oskus luua üksikutest elementidest uusi huvipakkuvaid konfiguratsioone; tuntu ja teadaoleva uut moodi, uues kohas või uuel otstarbel kasutamise oskus. Loovus, nagu intelligentsuski, laseb mõista uusi ühendusi eri asjade vahel. Selle varal võib juhuslikule, varjus olevale ja igavale anda vormi, stiili ja originaalsust. Lastel on vanematest inimestest rohkem ajurakke, täiskasvanuil aga nendevahelisi ühendusi. Õppimise ja loova tegevuse tark-

varaks on meie ajurakkude vahel olevad miljonid ühendusvõimalused: mõtete, tähelepanekute, tunnete, ideede ja teadmiste ühteliitmise loendamatud arvesse tulevad moodused.

**Mõtlemise põhjalikkus** – püüd mõista nähtumuses olemuslikku, jõuda segases selgusele, tuletada, otsida või välja mõelda olulist teavet.

**Teabelünkade korvamise oskus** – võime ületada teabedefitsiit loogiliste järelduste, oletuste ja kujutlustega või asetada ülesanne nõnda, et probleem muutub lahendatavaks ka olemasoleva teabega.

**Tegutsedes mõtlemise oskus.** Tänapäeval näib osa linnainimesi ja haritlasi elavat otsekui ainult oma peas, diskursiivselt arutlevates mõtetes, ega saa oma keskkonnast piisaval hulgal sensoorset virgutust ega ka eluenergia ammutamiseks olulisi tundeelamusi. Selle tagajärjel on nad end ilma jätnud uute avastuste jaoks olulisest tunnetuskanalist – avastusrõõmu pakkuvast õppimisviisist. Loomingu-line töö pole kaugeltki üksnes kaemuslik tunnetus või kirkastava inspiratsiooni mängupanek. Siin on tarvilik ka "kätega mõtlemise oskus" ehk probleemide uurimine millegi meisterdamise, kohalesobitamise, sõna otseses mõttes kätega katsumise kaudu. Ülalöeldu ei kehti mitte üksnes kodukujunduse, skulptoritöö või leiunduse kohta.

Võime taibata oma keha keelt, olla herk sisetundele ja tajuda tege-likkust praktilise tegutsemise kaudu töötab kasu mis tahes elualal. Kehalise enesetunde taju ja "kätega mõtlemise" vilumus avardavad tunnetust ning lasevad mitmesuguseid eluprobleeme mõista otsekui uuest, ratsionaalsele arutlusele kättesaamatust vaatepunktist.

Rahvusvaheliselt tuntud juhtimiskonsultant ja Jaapani zen-meistreilt õpetust saanud karatetreener Colin Reeve peab oma edu eelduseks seda, et suudab kinesteetilisel teel (liikumise kaudu) kogetu vaistlikult üle kanda vaimsete probleemide lahendamisse intellektuaalses sfääris. "Ma saan karatest kogemusi, mis muudavad homse päeva ärinõustamist. Ma arvan, et karate on kogu mu õppimise metafoor," väidab Reeve. Karatele omane valvas meel on juhtimiskonsultandis kujundanud valmisoleku saada terve päeva jooksul virgutavaid stiimuleid. "Ma õpin kogu aeg," kinnitab Reeve. "Näiteks

võin ma lugeda raamatust ühe rea ja sulgeda raamatu, suutmata edasi lugeda, sest ma olen sellest ühest reast nii palju õppinud; just nagu korralduks kõik varemõpitu selle uue infoühiku tõttu ümber; siis ma unistan pikka aega ja õppimine jätkub."

Nii nagu õpivõime virgena hoidmiseks, tuleks ka leidlikkuse arendamiseks lahti ütelda vaimseid võimeid pärssivast negatiivsest sisedialoogist ("Ma ei saa sellega hakkama", "See on minu jaoks liiga keerukas küsimus" jne). Sel viisil viime end seisundisse, kus suudame õppida niihästi otsestest juhtnööridest kui teistelt tulevast tagasisidest, vihjetest, tundevälendustest ja juhuslikest tähelepanekutest.

**Julgus minna oma rada.** Radikaalselt uued ideed tunduvad tekkides hullud, realiseeritult endastmõistetavad ja mõne aja möödudes juba triviaalsed. Loominguline tegevus on sageli kõrvalseisjaile käsitamatu või lausa pentsik. "Inimene, kes mingi uue ideega välja tuleb, tundub olevat just selle ajani isevärki, kui tema idee teoks saab," kirjutas juba Mark Twain. Loovisikule on suureks abiks võime seista vastu keskkonna umbusule tema suhtes.

**Viimistlemisvõime** – ideede ja lahendusvariantide täiendamine ja rikastamine huvitavate detailidega; leitud lahendi viimistlemise ja lõpuleviimise võime.

Loovast mõtlemisest ja uute ideede leidmisest kirjutatud raamatuis juhitakse tähelepanu neile paljudele tegeliku elu olukordadele, kus loomevõimet saaks treenida; sel eesmärgil võib lahendada ka mõtlemise kiirust, paindlikkust, fantaasiarikkust, originaalsust ja leidlikkust arendavaid harjutusi.

Loomevõimed ei piirdu ülalesitatuga. Järgnevalt on toodud loend neist omadustest, mis on hinnalised tehnilises loomingus.

J. Dixoni järgi on **konstruktori kaheksa põhieeldust** järgmised.

1. Leiutusvõime – võime välja mõelda ja genereerida hinnalisi, kasulikke ideid või põhimõtteid, mis on vajalikud eesmärgi saavutamiseks.

2. Analüüsivõime – oskus analüüsida teatud elementi, süsteemi või protsessi, kasutades õigete lahenduste kiireks saamiseks tehnilisi või teaduslikke printsiipe.

3. Tehnilised teadmised – igakülgssed erialased teadmised ja oskus neid kasutada.

4. Lai spetsialiseerumine – oskus kompetentselt ja kindlalt aru saada kitsa eriala kõrval olevatest distsipliinidest.

5. Matemaatiline meisterlikkus – oskus kasutada ülesannete lahendamisel vajaduse korral matemaatilist aparatuuri ja arvutusmeetodeid.

6. Oskus otsustada määramatuse tingimustes, arvestades täielikult ja igakülgsselt kõigi olemasolevate teguritega.

7. Tehnoloogia tundmine – olemasolevate ja tuleviku tehnoloogiliste protsesside võimaluste ja puuduste teadmine.

8. Oskus anda saadud resultaate informatsiooni edasi – võime väljendada oma mõtteid selgelt ja veenvalt.

## **Loomeprotsess**

Loomingulisele lainele jõudmist tunnistavad mitmed märgid: usaldad oma vaistu, tunned enese vormis olevat, töö lausa lendab käes, unustad ülesandele keskendudes nii iseenese kui oma ümbruskonna, jõuad mõnes küsimuses või ülesandes mängleva kergusega selgusele, viibid kogu tähelepanuga käesolevas hetkes. Mõnikord haarab loomingu ekstaas sind nõnda kaasa, et tahaksid liikuda, tunned otsekui sipelgaid nahal ringi sebimas, hingad sügavalt ja kergelt. Vahel paneb inspiratsioon õhetama, vaheldumisi kuuma ja külma aistinguid tundma. Silme eest libisevad kiiresti mööda üha uued kujutluspildid.

Erinevalt rutiinist on loomingulises tegevuses hulk faase, milles igäühes läheb tarvis mõnevõrra teistsugust motivatsiooni ning teist laadi vaimseid võimeid. Olenevalt probleemi või loomingulise ülesande iseloomust võib üks või teine etapp kesta isesuguse aja (mõnest minutist kuni mitme kuuni). Loomepsühholoogias on kõige levinum loomingu protsessi käsitlemine kaheksa etapi järk-järgult üksteisesse sulanduva jadana.

I etapp. **Vastuolu tajumine** ehk probleemi teke. Varjatud probleemist saab teadlik mõtlemisülesanne.

II etapp. **Info kogumine** ja seniste teadaolevate lahendusteede arvessevõtmine.

III etapp. **Ummikusse jõudmine**: senised lahendid hinnatakse antud probleemi jaoks sobimatuks.

IV etapp. **Setteperiood**. Loobutakse ülesande teadliku lahendamise katseist ja küsimus jäetakse alateadvuse hoolde. Samal ajal kogutakse probleemi uurimiseks uut infot ja püütakse vaistlikult märgata küsimuse lahendamiseks hinnalisi vihjeid ja suuniseid.

V etapp. **Kirgastumisseisund**: probleemile leitakse esimene sobivana tunduv lahendus. Ahaa-elamus (insait) saabub üldjuhul iseeneslikult, ilma et seda suudetaks täpselt ette kavandada. Esimene selgushetk ei lahenda hoobilt veel probleemi, ent see on pannud ajujääd liikuma ja suure tõenäosusega võib lähiaegadel oodata uusi ahaa-elamusi.

VI etapp. **Lahendi kõlblikkuse kontroll**. Kui lahend leitakse olevat põhimõtteliselt sobimatu, minnakse tagasi mingisse eelnevasse etappi ja jäädakse vaikimisi uut kirgastumishetke ootama.

VII etapp. **Sobivaks osutunud lahendi viimistlemine** ja täiustamine. See töö võib esile tuua uusi loomingulisi ülesandeid, milles omakorda võib eristada loometööle iseloomulikke faase.

VIII etapp. **Probleemilahendi elluviimine**: evitamine, näidisest toote valmistamine, autoritunnistuse taotlemine, produkti tiražeerimine, reklaamimine ja turustamine.

Maailmakuulus stressispetsialist Hans Selye on loomingu protsessi kirjeldanud kujukalt uue idee sünniloona.

1. Loomingulise leiu eelduseks on **armastus** – elav huvi ja vaimustus millegi vastu, uue tunnetamise soov, tõejanu, kirglik soov end teostada.

2. **Viljastamine**. Loomingulist potentsiaali (andekust, huvi, probleemi seadmist, ülesande püstitamist) tuleks tingimata viljastada tarviliku teabe, vaatluste, otsingute, uuringute, katsetustega.

3. **Rasedus**. Sel perioodil toimub idee (alateadlik) endas kandmine.

4. **Sünnieelsed valulised aistingud**. Sedamööda, kuidas idee alateadvuses küpseb, hakkab selle kandja tajuma erilist rahutust, püsi-

tust, meeleolu kõikuvust. Kõik need märgid osutavad lähenevale inspiratsiooni kõrghetkele.

5. **Sünd.** Tekib selge äratundmine, et "asjad on just nii" Ahaa-elamust saadab tihti hämmeldus, kuidas nõnda selget asja küll varem ei taibatud. Erinevalt tõelisest raseduse lõppjärgust ei põhjusta uue idee sünd mitte valu, vaid üksnes rõõmu, vaimustust ja rahulolu.

6. **Vastsündinu ülevaatus.** Kohe tehakse kindlaks, kas (vaimne) beebi on elujõuline ja ilma anomaalsusteta. Uusi ideid kontrollitakse nende hindava väärtustamisega, loogiliselt ja eksperimentaalselt.

7. **Elu.** Sellest hetkest, kui uus idee on elujõuliseks hinnatud, alustab see iseseisvat eksisteerimist.

## Loovuse avaldumisviis

Loov mõte võib end teostada väga paljudes vormides, alates lapsele nime mõtlemisest või külalisraamatusse sissekande tegemisest kuni kardinaalselt uue teadusliku paradigma väljatöötamiseni. I. Taylor teeb vahet nelja loovustasandi vahel.

1. **Vaba spontaanne eneseväljendus** mis tahes alal (maalimine, laulmine, tantsimine, teleesinemine, valimiskõne pidamine jne), aga ka seltskondlikul vestlemisel, diskussiooni juhatades, äriläbirääkimistes osalemisel jm. Selle loometasandi võib saavutada põhimõtteliselt igauks, iseküsimus on, mis ulatuses ja kui sageli.

2. **Tehniline looming** – mingi meetodi või tehnilise võtte rakendamine näiteks esteetiliselt, didaktiliselt, leiunduslikku või mis tahes muud rakenduslikku väärtust kujundava tulemuslikkusega. Tehniline looming jääb enamiku inimeste suutlikkuse laeks.

3. **Leiutav looming** arvatakse põhinevat elunähtustevaheliste varjatud seoste ja sõltuvuste avastamisel ning teostub teaduslikes avastustes, leiutistes, kõrge kunstiväärtusega taistes jm. XX sajandi tunnimisest esindaja on Thomas Alva Edison.

4. **Innovaatiline looming** viib teaduses, kunstis, majanduses, sotsiaalses elus või tehnoloogias seniste paradigmade vahetuseni. Tüüpilisi esindajaid: Šakjamuni, Platon, William Shakespeare,

Johann Sebastian Bach, Sigmund Freud, Mahatma Gandhi, Albert Einstein, Salvador Dali, George Soros, Bill Gates.

## Loovusteooriad

Loomingulise tegevuse elitaarsus ja salapära on paljudes inimestes kujundanud arusaama, otsekui oleks loovus vaid eriti andeka vähemuse pärisosa. Nn elitaarse vaateviisi järgi on individuaalne loovus inimese genotüübiga bioloogiliselt ette ära määratud ja loovtöös võivad edu loota vaid sünnipäraselt iseäranis võimekad. Nagu eespool osutasime, ei vasta selline seisukoht kuidagi tänapäeva psühholoogia loovuse käsitusele, ent samas saab sellest iseseisva mõtlemise ja originaalsuse harrastamise oluline tõke. Keda julgustaks mõte sellest, et ta kuulub juba sünnipäraselt andevaesesse enamikku?

Kui **elitaristide** meelest on loovus enamikule saavutamatu, siis sellele vastanduvale **egalitaarsele** (pr k *égaliser* – tasandama, võrdustama) käibearusaamale on iseloomulik loometöö spetsiifika, selles püsiva juhuslikkuse momendi ja nõutavate eritingimuste alahindamine. Egalitaristi meelest läheb sotsiaalselt hinnatava loomingu tekkeks tarvis vaid head väljaõpet, innustavat honorari, kaasaegseid tehnovahendeid ja visa püüdlemist.

**Kombinatorikud** mõistavad loomingulise tegevuse sisu tuntud elementide uut moodi, uuel otstarbel või uues kohas ühendamisenä, nii et tekiks tunnetus-, tarbimis- või kunstiväärtusega tulemus. Arthur Koestleri ("The Act of Creation", New York, 1964) järgi loometööle pühenduv inimene seostab, valib, paigutab ümber ja sobitab kokku olemasolevaid detailteadmisi, tööku, ideid, kontseptsioone, probleemilahendusi, ideid. Loomingu lähtepunktiks on võime harjumuspärasest ja tuntut produktiivselt teisiti kasutada (ühendada, paigutada). Tähtsaim on näha eraldi ideede ja asjade varjatud ühendliine ning mõista erinevas samast. Koestleri järgi toimub loomeprotsess sageli nn bisotsiatsiooni abil, mida ta määratleb probleemi sellise lahendamisega, kus eesmärgile jõudmiseks laenatakse edasiviiv idee mingist teisest, lähteülesandele kaugest valdkonnast.



**Intuitivistide** meelest on eredas isikupärasel loomingu esiplaanil ennemini vaistlik, intuiitiivne kui (loogikute rõhutatud) ratsionalistlik, loogilis-algoritmiline tunnetus.

**Interaktsionaalse** käsitlusviisi järgi kujuneb loomingulise tegevuse motivatsioon vastusena sotsiaalse keskkonna väljakutsetele ja nõuetele ning esteetilise või tarbimisväärtusega loominguline produkt tekib looja ja keskkonna tiheda koostoime tulemusena.

**Ortodoksne psühhoanalüüs** käsitleb loomingulise tegevuse põhimotiivina püüdu lahendada inimese sisekonflikte. Paljud taiesed, leiutised ja teaduslikud avastused kujutavad psühhoanalüütikute meelest endast loova natuuri rahuldumata ürgtungide sublimatsiooni ehk peenemat ja kultuursemat, sootsiumis vastuvõetavaks tunnistatud väljajaelamist. Loodus on Freudi järgi kinkinud kunstnikele võime väljendada enda loodud teoste kaudu oma salajasimaid psüühilisi nägemusi, mis on isegi nende enda eest varjul. Psühhoanalüütikute meelest kuulub loomingulisus nende inimloomuse latentsete omaduste hulka, mis pääsevad end üksnes siis vabalt väljendama, kui neid järjepanu kasutada ja edasi arendada (just nii seda teevadki kunstnikud jt loomeinimesed).

Enamik kunstnikke, kirjanikke jt loomeinimesi vastab oma teoste inspiratsiooniallikate kohta põiklevalt – jääb mulje, et neil pole endalgi nende suhtes täit selgust. Loovisiku elus aset leidnud traumad, tema sisekonfliktid ja hingekriisid võivad saada loometöö motivatsioonis keskseks tõukejõuks. Loomingulisele tegevusele andumisest võib saada oma siseprobleemide sümbolise lahenduse.

Klassikaline psühhoanalüüs seletab üsna veenvalt neid juhtumeid, kus loominguline tegevus on saanud tõhusaks hingemure ületamise ja vaimse tasakaalu taastamise vahendiks. California ülikooli biõfüüsik Thorton Sargent kirjutab kõrge loovuse ja psüühiliste häirete seotusest järgmiselt: "Vaimse tervise risk on eriti kõrge kõigil loometöö aladel, olgu siis tegemist kujutava kunsti, muusika, kirjanduse või mis tahes muuga. Psühhoosi risk on eriti kõrge kunstnikel, vahel isegi 30 protsenti."

Teine California teadlane, psühhiaater Jon Karlsson nendib, et

paljudel kuulsatel teadlastel on olnud skisofreenia sümptomeid. Näiteks läks geneetika isaks peetav Gregor Mendel närvivapustuse järel kloostrisse, Isaac Newton kirjutas kirju, mis näivad tõestavat seda, et ta kannatas luulude käes, Charles Darwinil teatakse olnuvat maniakaal-depressiivse isiku sümptomid. Mõtlemapanev on seegi, et geeniuste ja skisofreenikute projektiivtestide vastustes on leitud mõndagi sarnast. Enamik hingeteadlasi on siiski seisukohal, et psüühiliste häirete all kannatavad suurmehed on oma teosed loonud haigushoogude kiuste, mitte tänu nendele.

Psühhiaater Frederic Flach väidab: "Selleks, et võiksid näha midagi uudsel viisil, pead olema normidest piisavalt vaba, ja sa pead taluma tähelepanu äratamata kinnistunud normide toetajate kriitikat, kuid üldiselt neuroosid ja psühhoosid ennemini takistavad kui kergendavad loomingut." Loovuse kõrgseisu faase saadab tema järgi sageli depressioon ja samas võib kestav masendusperiood olla tihti lihtsalt peatse loominguelse tõusu märk.

Nn **mitmefaktoriteooria**is (Joy Paul Guilford jt) mõistetakse loovust kindla hulga osiste, tunnuste ehk vaimsete elementaarvõimete struktuurina.

**Kompensatsiooniteooria esindajad** (E. Torrance jt) peavad loomes keskseks suutlikkust täita puuduva info tingimustes teabelüngad ja tuua esile edasiviivaid hüpoteese, ideid, lahendusvariante.

**Kognitivistliku psühholoogia** käsituses on loovuse selgeim tõend senist teadmisharu kaardistav ja struktureeriv tunnetustegevus, mis viib probleemi lahendamiseks kõlblike uute ideede ja hüpoteeside esitamisele. Elav kujutlusvõime ja originaalsus ei ole sellest seisukohast veel loovuse tõendid, kuivõrd isevärki mõtteviis ja lopsakas fantaasia iseloomustavad niihästi lapsi kui psühhopaate...

**Humanistlik psühholoogiasuund** (Abraham Maslow, Gordon Allport, Erich Fromm jt) ei eita loometöö terapeutilist tähendust, ent peab samas loova eneseväljenduse püüdu küpse, terve, harmoonilise isiksuse eredaimaks tunnusjooneks. Loomingu põhimotivatsiooniks pole humanisti silmis seega mitte sisepinge lahendamine, vaid oma kõrgemate vajaduste rahuldamine. Humanistlik eluvaade väärtustab

kõrgelt loomingulise harrastuse või tööga kaasnevat vaimset ärksust, tegevusse keskendumist ja isiksuslike võimete arendamist.

Loov ehk produktiivne (E. Frommi järgi) eluhoiak lubab ületada oma "mina" piiratuse, tunnetada maailmaga samastudes seda "tõelisemalt" ja moonutusvabamalt ning vabaneda sel teel alateadliku hirmu ja ärevuse kammitsaist. Loovus ei peegelda mitte psüühilise häire ilmingut, vaid on enamini tervise tõestus.

Nagu psühhoanalüüs, rõhutab ka humanistlik psühholoogiasuund loomingus alateadvuse osakaalu; mõlemad kontseptsioonid osutavad ka sellele kahjutoovale toimele, mida võib tekitada inimese loovale algele repressiivne ja tasalülitav ühiskond.

Huvipakkuv on loovuse lahtimõtestamine Jaapanis (*zen*) ja Hiinas (*chan*) levinud **mahajaana-budismis**. *Zen* näeb isiksusliku kasvu allikaid autoriteedivaba vaimse isolemise saavutamises, spontaansuse lisandumises ja virgumisalge (buda-meele) arengus. Loova eneseteostamise tõketena nähakse isiksuse terviklikkuse ja seesmise vabaduse puudumist ning konvergentse ja jäiga mõtteviisi ülevõimu tegelikkuse intuiitiivse tajumise ees.

Loovalt ennast teostava elamisviisi harrastamiseks soovitab *zen* asendada elu kontseptuaalne käsitlusviis selle vahetu tajumisega isiklike muljete, intuiitiivse taju, kogemuste ja elamuste kaudu. Kontseptuaalne (kindlas raamistikus ja mõistetesüsteemis) teadmine ja raamatutarkus ei saa mingil kombel asendada vahetu kogemusega omandatud teadmust. Oma loomuse (loova) väljenduse tugevaks toeks on *zen*'i järgi püüd meelega otsesusele, lihtsus, sirgjoonelisus ja siirus.

*Zen* on enam kui ükski teine filosoofilis-religioosne suund mõjutanud just jaapani kultuuri arengut. Haikud, lilleseadekunst, *no*-teater, karate, kalligraafia, iluaiad, tee-tseremoonia, jaapani traditsiooniline maalikunst, bambusflöödi (*shakuhachi*) meditatiivne muusika – kõik need eurooplasi vaimustavad jaapani traditsioonilise kultuuri avaldused on saanud tugevaid arenguiimpulsse just *zen*'i loovust õilistavast vaimsusest.

## Loovustökked

Põhimõtteliselt kõigil vaimselt terveil täiskasvanuil on piisavalt seismisi ressursse, et loovalt toimida. Ent paljudel aladel kooliprogrammidest ja teleseriaalidest kuni sööklamenüüde ja kaupluste nimeideni näib meil juba aastakümneid valitsevat värskete ideede põud.

Tegelikult pole loov olla just kerge ülesanne, see eeldab stereotüüpse mõtteviisi hülgamist, probleemi tavalahenditest lahtiütlemist ning samas ka enesekordamise ahvatluse vältimist. Uue koolituskava, romaanifaabula või äriideega alguse tegemine nõuab julgust siirduda tundmatusse ning taluda seal peatse jännijäämise või isegi läbikukkumise riski. Suurt loovust eeldav ettevõtmine ei tähenda üksnes skeptikust kaasinimeste vastuseisu ületamist, see nõuab ka nii mõnegi psühholoogilise barjääri ületamist iseendast.

Pole juhus, et elus realiseeritakse ehedalt originaalseid ideid ja fantaasiarikkaid probleemilahendeid nõnda harva. Enamikul juhtudel näib sissetallatud rajal püsimine mugavam.

Vaatame kümmekonda loova mõtlemise tõket lähemalt.

1. **Madal motivatsioon.** Loometöös tuntakse ütlust: igav otsing on tulutu otsing. Ülesanded ja probleemid, mida ei tunnistata omaks, ei haara ka kaasa ning need ei kujunda seda indu ja otsustavust, mis loometöös tarvis. Uudsele probleemülesandele pühendumist takistab mitu ettekäänat:

- ♦ probleemi ei tunnistata omaks: see pole minu rida;
- ♦ lepitakse olemasoleva puudustega: oleme seni niigi hakkama saanud;
- ♦ probleemist nähakse vaid takistust, mitte edu šanssi: milleks seda muret kaela võtta?
- ♦ ülesande lahendatavus seatakse kahtluse alla: see käib üle jõu;
- ♦ kaheldakse probleemi lahendamise mõttes: mida see annab?
- ♦ alahinnatakse ülesande tähtsust: meil on tähtsamatki teha.

2. **Kehv keskendumisvõime.** Tuntud idamaine mõttetetera võrdleb hajevil inimese intellekti meeltesegaduses ahvi omaga, keda on salvanud skorpion ning kes hüppab võsas sõgedalt ringi. Olen mõnigi

kord uurinud bussipeatuses ootavate inimeste pilke: mida nad õieti vaatavad? Kui püstijalu tukkujad ja tühja pilguga põrmitsejad välja jätta, näib inimeste enamik taklevat oma pilguga mingisse üsna juhuslikku objekti; samas loed mõne inimese silmist ka säärast leebet mõistvust, mis teeb asjad endale teatavaks, ent ei luba endal nende külge kleepuda, ja kelle pilk näib oma vaadeldud objekte mitte takseerivat, vaid otsekui kergelt silitavat. Inimese vaates, selles, milliseid objekte ta missuguse huvituse ja uurimishuviga vaatab, näib peegelduvat ka tema vaimsus ja intelligentsus. *Zen'*is tuntakse ütlust: ära jõllita (niisama), näe (olulist)! Valiv tähelepanu aitab meil näha, kuulda või mingi teise aistmiskanaliga tajuda just seda, mida antud ajal või kohas tasuks vaadata. Kes ei suuda mõttetões ühte objekti süüvida ega oska pikema aja vältel mõtteid koondada, selle arusaamine jääb pinnapealseks. Nõrga keskendumise puhul ei mõisteta nähtustevahelisi seoseid ega olemasoleva täiustamise varjatud võimalusi; ühtlasi jäetakse kasutamata see alateadvuse kogemuspagas, mis on uute ideede otsingul eriti hinnaline.

3. **Mõttejäikus.** Uue keeruka probleemi lahendamine eeldab selle mitmekülgset läbiuurimist, küsimuse korduvat ümberasetamist. Loov otsing edeneb pikaldaselt, kui püsida jäärpäiselt vaid ühel arutlusrajal ning eelistada kätteõpitud võtet või tööviisi teistele arvesse tulevaile.

4. **Autoriteedilummus.** Kui antud valdkonnas on keegi kuulsus suurt edu saavutanud või midagi põhjapanevat öelnud, ähvardab tema seisukohast kujuneda standard või kliše, millest ei juleta oma loomingus eemalduda.

5. **Valitseva suhtumise ülevõim.** E. de Bono võrdleb valitsevat mõtteviisi kevadise üleujutusega, mis on täitnud kõik lohud ja lätted, ojad ja kraavid. Võimaluste ja variantide paljususe asemel laiutab igav tasalülitatud ühetaolisus. Loometões nõuab mõnegi sissejuurdunud tavaidee kõrvalejätmine suuri jõupingutusi.

6. **Vaimne nätsutamine (mõttelaiskus).** Oleme harjunud vastama elu väljakutsetele esimese pähe turgatava mõtte või tavatõega, selmet neile tegelikkusele kohaseid vastuseid leida. Inimmeel meenutab

vanema põlve klahvhäälestusega raadiot, mis asub tööle vaid mõnel etteseatud lainepikkusel.

7. **Ebaõnnestumise hirm.** Selle loovustõkke ilmnedes hakkame uuega katsetamisele eelistama tuntud ja teadaoleva turvalisi teid.

8. **Tõsimeelsus ja perfektsionism.** Kes võtab oma tööd ja loomingut liiga tähtsa ja kaaluka tegevusena, selle mängulust kahaneb, tungiv soov täiust saavutada toob aga kaasa mõttekrambi ja kärbib loova eneseväljenduse tiibu.

9. **Liigne enesekindlus** toob kaasa enesekordamise ohu, mis takistab probleemidele adekvaatsete uute lahendite leidmist.

10. **Madal stressitaluvus.** Kui raskustega kokku puutudes jäädakse neile kergesti alla, kujuneb välja loomulik püüd edaspidi takistusi vältida.

11. **Traditsioonidesse klammerdumine** (konventsionaalne mõtteviis). Soov teha nii nagu varem kahandab katsetamise ja uute võimaluste läbiproovimise lusti.

12. **Nõrk kujutlusvõime.** Fantaasiat pärsib ülemäärane püüd säilitada iga hinna eest realiteeditaju ja mitte irduda tõestatud faktidest.

13. **Hirm ebamäärase ees** sunnib vältima olukordi, kus tuleb tundmatuga silm silma vastu astuda. Selle tagajärjel tõlgendatakse seninägematu ning uusi võimalusi pakkuv tuntuks ja teadaolevaks, millest pole midagi erilist loota.

14. **Tugev tasakaalutarve.** Püüd vältida korralagedust, kahemõttelisi olukordi, ebasümmeetriat, hämmastavat ja kurioosset kahandab oluliselt ka loovatele avastustele valmisolekut.

15. **Enesekontroll.** Suutmatkus asjadel ja sündmustel lihtsalt kulgeda, vabalt minna lasta käib enamasti kaasas ka spontaansust kahandava enesekontrolliga.

16. **Keskkonna mõjutuste tõrjumine** kujundab olukorra, kus väliskeskkonnast ei osata saada vajalikku infot ja loomingulisi impulsse, tähendusrikkaid vihjeid. End teiste mõjudest isoleerimine tähendab ka teiste asjatundlike ja erudeeritud inimestega loomingulisest dialoogist loobumist.

## **LISAD**

### **5000 aasta tähtsaid leiutisi ja avastusi**

3000 eKr - ader  
3000 eKr - ankur  
3000 eKr - flööt  
3000 eKr - hieroglüüfkiri  
3000 eKr - veepais  
2737 eKr - tee  
2500 eKr - seep  
2600-1500 eKr - Egiptuse püramiidid  
2500 eKr - tint  
2000 eKr - tunnel  
1000 eKr - trompet  
600 eKr - sõnaraamat  
575 eKr - geograafiline kaart  
500 eKr - postiteenused  
280 eKr - majakas  
200 eKr - orel  
200 eKr - taskurätik  
200 eKr - vihmavari  
132 eKr - seismograaf  
100 eKr - kirjavahemärgid  
100 eKr - ladina tähestik  
100 eKr - paber  
100 eKr - pärgament

62 - kokaraamat  
300 triikraud  
512 - araabia tähed  
6. saj - rippsild  
862 - kirillitsa  
12. saj - habemenuga  
1400 - kohv  
1400 - puur  
1492 - gloobus  
15. saj - hambahari  
1500 pliiats  
1529 - viiul  
1542 - jogurt  
1573 - vesilood  
1602 - raudteerööpad  
1605 ajaleht  
1620 - viipekeel  
1637 - prillid  
1658 - paberraha  
1665 avastati rakk  
17. saj huulepulk  
17 saj - parukas  
1700 - klarnet  
1700 - kustutuskumm  
1710 - klaver  
1748 vihmamantel  
1762 - einevõileib  
1786 - nael  
1800 - pesur  
1802 - auruvedur  
1802 - langevari  
1820 - kirjaümbrik  
1826 - raudteetunnel  
1829 - kirjutusmasin



1829 - lahustuv kohv  
1830 - õmblusmasin  
1834 - postmark  
1836 - klaaskiud  
1837 - koomiks  
1837 - morse telegraaf  
1840 - värvifoto  
1844 seif  
1846 - saksofon  
1849 haaknõel  
1850 - kitarr  
1850 teksapüksid  
1850 - täitesulepea  
1855 piimapulber  
1861 - jalgratas  
1866 - vahtkustuti  
1869 - kettülekanne  
1869 kuullaager  
1869 - margariin  
1869 - näts  
1872 - esimene rahvuspark  
1876 - ketšup  
1876 - telefon  
1877 - fonograaf  
1877 - kõlarid  
1877 - šampoon  
1877 - valjuhääldi  
1883 - hõõglamp  
1885 - pilvelõhkuja  
1886 - kokakoola  
1887 - esperanto  
1887 - grammofoon  
1888 - avastati kromosoom  
1889 - rullfilm

1890 - filmistudio  
1890 - pepsikoola  
1890 - tõmbluk  
1891 - Fordi T-klassi auto  
1895 antenn  
1895 - autopidurid  
1895 - Lumiere'ide kinematograaf  
1898 - maisihelbed  
1899 käigukast  
1901 - tolmuimeja  
1902 - helifilm  
1903 - turvavöö  
1903 tuuleklaas  
1904 - ofsettrükk  
1906 - auto tahavaatepeegel  
1906 termos  
1908 - joonisfilm  
1908 - kohvifilter  
1909 - röster  
1910 avastati geen  
1910 - lennukite spidomeeter  
1911 ülijuhid  
1913 - külmik  
1914 lennukite automaatspilot  
1916 - auto klaasipuhastajad  
1917 - Abloy-lukk  
1920 - föön  
1922 autoraadio  
1922 - eskimojäätis  
1924 - kiirtee  
1924 pabertaskurätik  
1926 - aerosool  
1926 - auto esirattavedu  
1927 - kaabel-TV

1928 pardel  
1929 välklamp  
1932 - telesaated  
1933 - stereoheli  
1935 - elektrikitarr  
1935 - magnetofon  
1937 - kolmemõõtmeline film  
1938 - esimene pastakas  
1938 - nailonsukad  
1938 - valguskoopiad  
1940 - džiiip  
1940 helikopterite masstootmine  
1946 bikiinid  
1946 - katapult  
1947 - transistor  
1948 mikrolaineahi  
1950 - arvutidiskett  
1950 - pangakaart  
1951 - videomakk  
1953 - pastapliiatsite masstootmine  
1957 - kosmoserakett  
1958 - laser  
1960 meteoroloogia satelliidid  
1960 päikeseenergia toimiv elektrijaam  
1961 - helikassett  
1963 teksti-TV  
1963 - viltpliiats  
1965 - arvutihiir  
1965 - süntesaator  
1967 - vesivoodi  
1970 - kassett-videomakk  
1973 - biomass  
1973 - maastikuratas  
1975 - VHS-videosüsteem

1976 - diktofon  
 1976 - laserradar  
 1977 - digitaalne helisalvestus  
 1979 - CD-plaat  
 1979 - stereokõrvaklapid  
 1981 - kloonimistehnoloogia  
 1981 - õhkpadi  
 1983 - geenitehnoloogia  
 1984 - taskuteler  
 1985 - diood  
 1985 - pliivaba bensiin  
 1985 - Windows-keskkond  
 1986 - kosmosejaam Mir  
 1986 - mustvalgete filmide värvimine  
 1987 - maantee sool, mis ei tekita roostet  
 1988 - aborditablett  
 1989 - digitaalraadio  
 1991 - mobiiltelefoni GSM-süsteem

## Püramiidarutlus

Üldise ja põhilise taotlemisel ei tohiks unustada konkreetseid algatusi ja toiminguid. Paljud uued ideed ei leia iialgi teostust seetõttu, et nende elluviimise praktilised sammud jäävad lahti seletamata. Püramiidarutlusena tuntud loova mõtlemise tehnika suunab meid kord-korralt aina konkreetsematele ülesannetele ning oma kesksetele põhimõtetele, aadetele ja juhtideedele tegelikke teostamisvõimalusi leidma. Püramiidi tippu seatakse mingi kindel põhimõte, üldine võtmeküsimus või eelistatud eesmärk, selle jalami poole laskudes täpsustatakse soovitu ellukutsumiseks vajalikke alleesmärke ja tegevussundi.

Näide

Püramiidi tipp                      –                      tootmismahu suurendamine

1. tasand	–	läbimüügi suurendamine
2. tasand	–	tellimuste hankimine
3. tasand	–	kõrvalteenuste väljaarendamine
4. tasand	–	kliendiuuring kolme kuu jooksul
5. tasand	–	müügitaktika kavandamine
6. tasand	–	müügiesindajate valik
7. tasand	–	müügimeeste väljaõpe
8. tasand	–	järgmise hommiku ülesanne: võtta ühendust lähima müügipunktiga

## Spektermõtlemine

Ideid hinnates ja arendades tuleb vältida ühekülgset. Hea/halb-hinnang on ülelihtsustav kas või juba seetõttu, et miski ühes aspektis igati ontlik asi või ka idee võib teises aspektis, uult rakursilt tunduda kahtlane ja kehvapoolne. Tegelikult on igal ideel eriomane omaduste tervik ehk spekter. Osa omadusi annaks hea tahtmise korral muuta rahaks või teisteks väärtusteks, teiste omaduste mõistmine heana on aga ilmne moonutus. Näiteks võib pruugitud auto A olla hea oma korraliku välimuse ja suhteliselt väikese läbisõidu tõttu, odavamas autos B on aga eriti hästi hoitud istmed, kesklukustus ja alarm. Kumb on kasulik?

### Kriteeriumide kohaldamine

Leitud variantidest sobivaima valikul on meile toeks kohaste kriteeriumide leidmine. Enam kui ühe kriteeriumi samaaegne rakendamine sunnib tahes-tahtmata vaagima küsimust mitmest aspektist, vältima ühekülgset ja erapoolikust.

Kriteeriume majandustegevust puudutava otsuse vastuvõtul:

- ♦ algatuse maksumus,
- ♦ ajakulu,
- ♦ loodetav kasum,
- ♦ vastavus turu ootustele,
- ♦ seesmise ressurside (masinapark, personal) sobiv kasutamine.

See loend võiks olla orientiiriks ka teatud uuendusprojekti kandvuse hindamisel:

- ♦ tööjõudlust võiks käsitada eeldatava läbimüügina,
- ♦ maksumus on arendusprojekti üldmaksumus,
- ♦ töökindlus tähendab riskikindlust võimalike ootamatuste ees,
- ♦ kokkusobivust võib käsitada organisatsiooni strateegia, teiste uuendusprogrammide, personali kvalifitseerituse jt näitajate taustal.

## Leiutusülesannete lahendamise algoritm

Loometöös kasutatakse seniajani põhivõttena katse-ekse meetodit. Üheks selle alternatiiviks on paljude heuristiliste tehnikate järkjärguline rakendamine eesmärgiga näha loomingulist probleemi üha uue nurga alt. Nii ületatakse mõtlemisbarjäärid ja vabanetakse tardunud käsitusviisist. Genrich Altshhuller koondas mitukümmend heuristilist võtet ühte meetodisse.

Vaatame allpool, kuidas seda võtet kasutada kirjatöös. Võtame juhtumi, kus tuleb kirjutada lugejaid köitev artikkel mingil ammu tuntud teemal.

**Osadeks jaotamine.** Liigenda probleem, uuritav objekt, asjade käsitus iseseisvateks osadeks. Eraldada artikli ülesehituses algus, põhiosa, lõpp; erista kainelt kirjeldavad ja kujundlikud osad; erista osiseid selle järgi, kuivõrd neis on arvestatud lugejate eri kategooriaid.

**Aspektide esiletoomine.** Vaatle üksikküsimusi mitmest vaatepunktist. Kirjutades elamuehitusest maal, võta vaatluse alla nii ehituse ökonoomia, elamute mugavus, maa-arhitektuuri esteetiline väärtus kui ka seniste ehitustavade järjepidevus.

**Tingimuste optimeerimine.** Vaatle asja nõnda, et selle mingis aspektis tekiksid optimaaltingimused. Palu näiteks sel teemal artikkel kirjutada väga kõrge prestiižiga inimesel.

**Vahendite kombineerimine** ühe kindla eesmärgi saavutamiseks. Teksti mõjusust suurendavad lõöv pealkiri, illustratsioonid, hea paber, alati silmatorkav koht väljaandes.

**Mitme eesmärgi taotlemine.** Kavanda loole mitu eesmärki: tõstatada probleem, tutvustada autorit, äratada vaidlust, kujundada hoiakuid, kõrvaldada eelarvamusi.

**Vasturaskuse leidmine.** Millegi ühekülgse esiletõstmine tasakaalusta kohase antipoodiga. Näide: esine mõnes asjas väga enesekindlalt, teisel kahtlevana, kolmandas kohas tunnista oma täielikku asjatundmatust.

**Soovimatu vältimine.** Esita võimalikud vastuargumendid ise, et need seejärel kummutada.

**Lühim tee.** Vii jutt ilma pikemata kohe põhiprobleemile.

**Vastandsuund.** Suundu eesmärgile vastandsuuna valiku kaudu. Näide: leia loos suur hulk võimalusi, kuidas vaadeldavat probleemi võimalikult kaua akuutsena ja lahendamatuna hoida.

**Osalahenduse kohaldamine.** Paku probleemile vastuolu leevendavaid lahendusvariante.

**Tasandivahetus.** Otsi probleemile lahendust hoopis teiselt tasandilt. Inimsuhetest kirjutades rõhuta näiteks vajadust kaitsta looduskeskkonda.

**Kiirendamine.** Libise endale segastest küsimustest kiiresti üle.

**Muuda kahjulik kasulikuks.** Mõõna oma raskusi teatud mõistele emakeelse vaste leidmisel ning lähene sel viisil probleemile uudest aspektist.

**Võimatu oletamine.** Kujutle, et kõiki artikli ettepanekuid hakatakse kohe pärast selle avaldamist täie energiaga ellu viima.

**Ebaolulise kõrvaldamine.** Loobu igasugusest retoorikast ja pateetikast.

## **Morfoloogiline analüüs**

Morfoloogilise analüüsi rajaja, Ameerika astronoom Fritz Zwicky iseloomustab oma meetodit tervikliku teadmispiirkonna igakülgse uurimise viisina, millega selgitatakse välja probleemi kõik võimalikud lahendid. Selleks püütakse luua vaadeldava probleemiga lõikuvate kõigi valdkondade täielikku panoraami, et selle abil jõuda järel-

dusteni, milleni muul moel, tavapäraselt või kitsamal pinnal arutledes oleks olnud lootusetu jõuda.

Morfoloogilise uurimisviisi lähtepunktiks on uuritava probleemi täpne sõnastamine. Seejärel tuleb mõtteliselt eemaldada kõikvõimalikud piirangud ja varasemad ükskõik kui autoriteetsed või iseenesestmõistetavaks, üldtuntuks ja üldtunnustatuks peetavad hinnangud, mis eitavad vaadeldava probleemi lahendatavust või selle teatavasuu-  
nalise lahendamise võimalikkust.

Kirjeldatava meetodi kasutamisel püütakse kaardistada mingi probleemi alternatiivlahendite vastastikust mõju. Suurimatele avastustele on Zwicky arvates jõutud tihti sel teel, et suhteliselt laia eruditsiooniga ja eelarvamustevaba uurija on teinud kokkuvõtte enne teda sama probleemi lahendada püüdnud uurijate töötulemustest ning avastanud ideede vastastikusel võrdlemisel midagi põhimõtteliselt ja pöörettekitavalt uut.

Morfoloogilise analüüsi võimaluste parim tõestus on Zwicky enda saavutused. Ta ennustas suure hulga tuhandete valgusaastate kaugusel olevate kääbusgalaktikate olemasolu, mida hiljem õnnestus ka teleskoobi abil tabada. Teda peetakse üle kolmekümne supernoova otseseks avastajaks. Ta püstitas hüpoteesi mustade aukude, pulsarite ja kvasarite võimalikkusest. Zwicky nimele on välja antud paarkümmend patenti rakettmootorite ja raketikütuste peale. Kõige iseloomulikum on see, et ta töötas kabinetis peaaesjalikult pliiatsi ja paberiga, sellal kui samu küsimusi lahendasid üldiselt suured hästi varustatud uurimiskollektiivid.

Meetod seisneb viie järjestikuse etapi läbimises.

**1. Püstitatakse lahendatav ülesanne.** Näiteks uurida kõigi liikumisliikide, võimalike jõumasinate, sidevahendite jne morfoloogilist iseloomu. Kui tuleb mingi seadme või süsteemi tellimus, üldistatakse kõik võimalused ja selle tulemusel leitakse vastus hulga üldisemale küsimusele. Nüüd avastatakse, et esialgne ülesanne on palju keerulisem, kui oli arvestatud.

**2. Tähtsate objektide põhikarakteristikute avamine.** Näiteks teleskoopide puhul on need parameetrid keskkond, kus teleskoop



asub, ava iseloom, registreerivad seadmed, mõõtmise iseloom, teleskoobi liikumine, operatsioonide järjestus jne.

**3. Iga karakteristiku võimalike variantide avamine** vastava maatriksi (kaardi või kuubi) koostamise teel.

**4. Leitud lahenduste funktsionaalsete omaduste määramine.** Et tohutu arvu variantide ja detailidega mitte segadusse minna, tuleb karakteristikute hinnang läbi viia lihtsustatud alusel.

**5. Lõppetapp** – vajalike konkreetsete lahenduste valimine.

Meetod korrastab ja suunab mõtlemist sel viisil, et genereeritakse uus informatsioon, mis puudutab neid kombinatsioone, mis mittedüstemaatilisel lahendusel jäävad kahe silma vahele.

Morfoloogiline maatriks kujutab endast tasapinnalist või ruumilist tabelit või kasti, mille külgedeks on objekti iseloomustavad tunnused. Omavahel kombineerides saabki uusi ideid.

Veo- ja sõiduvahendite morfoloogiline tabel

Transpordivahend

AE	RE	ME	LE	BE	ÄE	Elekter (E)
AM	RM	MM	LM	BM	ÄM	Magnet (M)
AA	RA	MA	LA	BA	ÄÄ	Aatom (A)
AP	RP	MP	LP	BP	ÄP	Päike (P)
AV	RV	MV	LV	BV	ÄV	Vedelkütus (V)

Esitatud maatriks annab 30 võimalikku kombinatsiooni, millest on tuntumad AE – elektriauto, AP – päikeseenergiaal töötav auto, RM – magnetenergiaal töötav rong, LE – kõnnitee, mis liigub elektrienergiaal jne. Samamoodi teeme kolmemõõtmelise kasti, kus paneme juurde näiteks tiivad. Saame AET – tiibadega elektriauto, ÄET – tiibadega autosaan jne. Variante on seega  $30 \times 2 = 60$ .

## Leidlikkust arendavaid harjutusi

Loovuse arendamisel on kaks põhisuunda: uute mõtteviiside, toimumismallide ja võtete rakendamine ning jäiga mõtteviisi ja fikseeritud käitumismallide kõrvalajätmine. Juhul kui mõned harjutused tunduvad lahendamiseks liiga keerukad, ei tähenda see loovuse

puudumist, vaid pigem seda, et oled oma jäiga mõtteviisi või mingi teise loovustõkke kammitsas.

1. Leia mõned uued ideed päikeseprillide tavatuks kasutamiseks.

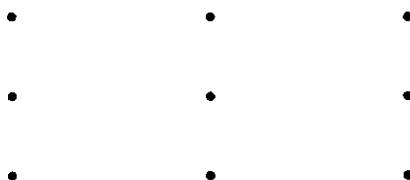
Nt: prillisanga võib ajaviiteks närida.

2. Mõttele välja mõned uued teenuseliigid.

Nt: hoovikoerte väljaõpe.

3. Kuidas täiustada tikutopsi? Kalendrit? Laualampi? Kahvlit?

4. Ühenda nelja sirgega pliiatsit paberilt tõstmata need üheksa punkti:



5. Mõttele välja tabav nimetus:

a) vanalinna välikohvikule,

b) plekksepatöökojale,

c) elektritarvete kauplusele.

6. Milliseid uusi rubriike võiks avada ajalehes Postimees?

7 Linnavalitsus vaeb võimalust rajada tervisliku eluviisi harrastamiseks kõiki linnaosi ühendav jalgrattatee. Mõttele välja säärase projekti üle otsustamiseks kümme kontrollküsimust.

8. Meenuta, millised olid viimase töökoosoleku puudused, millest osa võtsid.

9. Võta aluseks äsja ajalehes ilmunud probleemartikkel. Loe see läbi ja tõsta esile:

- a) tuumakad mõtted,
- b) käibetõdede korrutamise kohad,
- c) väited, millele oleksid valmis vastu vaidlema.

10. Leia viis argumenti, mis põhjendaksid üksioleku kasulikkust.

11. Mõtle minuti jooksul päikesele. Iga kord, kui mõte kaldub päikeselt kõrvale, tõmba paberilehele kriipsuke. Treeni sel kombel mõtete koondamise võimet kaks nädalat. See ning järgnev harjutus osutavad ilmekalt, kui lihtsalt võib keskendumisvõimet arendada.

12. Fikseeri oma pilk meetri kaugusele valgele taustale tehtud täpile ning vaatle seda ainiti minuti aja vältel. Püüa järgneva kahe nädala jooksul täpile keskendumise aega kord-korralt üha pikendada.

13. Anna kolmele sagedasest kasutamisest ebamääraseks muutunud mõistele isikupärane tõlgendus:

- a) plaan,
- b) aruanne,
- c) nõupidamine.

14. Kujuta ette järgmist olukorda. Sind peetakse kinni ruumis, millel on kaks ust, mida valvavad kaks valvurit. Üks valvureist valetab alati ja teine räägib alati tõtt. Vabadusse pääsemiseks tuleb ühele valvureist esitada säärane küsimus, mis aitaks välja selgitada, kumb uks on lahti. Ülesande lahendamiseks piisab ühest küsimusest. Milline see on? (See ja järgnev ülesanne pärinevad E. de Bonolti.)

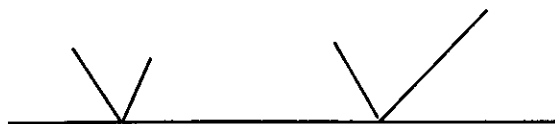
15. Kaupmees ei suuda liigkasuvõtjale oma võlga tasuda. Liigkasuvõtja laseb tal valida kahe võimaluse vahel: kas mees saadetakse pikaks ajaks trellide taha ja tema pere laostub või annab ta oma ainsa imekauni tütre liigkasuvõtjale naiseks. Ohvrimeelne tütar kee-

litab isa liigkasuvõtjale järele andma, ent kaupmees ei taha alandavast tehingust kuuldagi ning teatab liigkasuvõtjale, et on ennemini valmis vangi minema kui oma ainsa tütre ohverdama. Nüüd teeb kaval liigkasuvõtja ettepaneku heita liisku. Protseduur näeks välja selline: kotti asetatakse kaks kivikest – must ja valge. Kui tüdruk tõmbab kotist valge kivikese, on ta vaba ja kaupmees võlgadest prii, kui aga musta kivikese, saab liigkasuvõtja ta endale. Juhuslikult saab kaupmehe tütar teada, et liigkasuvõtja on kotti poetanud kaks musta kivikest. Liisu tõmbamisest loobudes satuks isa vanglasse, petise paljastamise järel saadaks vihane liigkasuvõtja isa samuti kohtu alla. Mis võiks säärases olukorras aidata? Asja üle järele mõeldes avastas nutikas neiu efektse viisi, kuidas liigkasuvõtja üle kavaldada ning isa võlgadest vabastada. Kuidas kaupmehe tütar talitas?

16. Silmitse kõrval toodud plekki ning kirjelda seejärel üksikasjalikult, mida see kujutab. Vaata sama plekki nädala möödudes uuesti – tõenäoliselt märkad selles midagi uut ja leiad plärakale uue tõlgenduse.

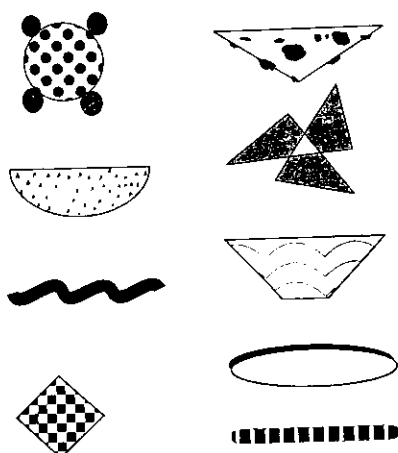


17. Mis võiks olla kujutatud järgneval joonisel?



18. Vaata järgnevaid kujundeid ning püüa neile sobitada kõige paremini vastav nimetus. Milline neist on

Vöödik  
Lapik  
Pitsik  
Terik  
Kärnik  
Ruudik  
Lainik  
Tähnik  
Täpik



Mismoodi võiks välja näha Kruvik, Lindik, Kosmik, Õudik või Illik?

## 19. Kuidas joonistada pada?

Kes ei oskaks pada joonistada! Tõmba pliiatsiga paberile suvaline kaar ning joonista sellele sang peale! Paljud oskavad samal viisil joonistada kassi, jänest, hiirt või parti. Oletame nüüd, et asud viieaastasele põnnile õpetama, kuidas joonistada kaamelit, kuuske, dinosaurust, autot, vedurit, viikingilaeva või mis tahes muud asja või olendit. Juhul kui järgida lihtsate objektide joonistamisel mingit lihtsat skeemi, saab selle ülesandega igaüks hõlpsasti hakkama. Proovi leida lihtsaid mooduseid, kuidas joonistada: minarett kuupaistes, oksal kõssitav vares, vene kirik, katus, õun, telk, hantlid.

20. Torrance'i tordijaotamise ülesanne. Kuidas jaotada tort kolme lõikega kaheksaks tükiks?

21. Leia toodud näidete järgi lähtesõnadele sobivaid uusi kindla tähendusvastega metafoorseid väljendeid.

Jänesehaak, kassiahastus, koeratruudus, tiigrihüpe.

Hobuse...

Kajaka...  
Piisoni...  
Kärbse...  
Lepatriinu...  
Hundi...  
Elevandi...  
Karu...

22. Mõttele toodud sõnastusnäidete alusel välja uusi liitsõnu ja sõnatuletusi.

Kaisukaru, paisumaru...  
Libahunt, libafirma...  
Vedeljuust, vedelvorst...

23. Mõttele välja paar uut sõna liidete -lävi (valulävi, tajulävi) ja -alge (elualge, ärialge) kasutamiseks.

24. Järgnevais veergudes on toodud hulk tegijanimesid. Mõnel neist võib tööstuses või kodukeemias olla kindel tähendus, teistel seni mitte. Mõttele toodud sõnadele juurde ese, tööriist, aine või vahend, mida need võiksid kujutada.

Vaaritaja	Õgvendaja
Tumestaja	Viirutaja
Kalgendaja	Madaldaja
Pudeldaja	Laigutaja
Teravdaja	Pindaja
Nürija	Täpistaja
Paksendaja	Irrutaja
Tihendaja	Joondaja
Ümardaja	Moondaja
Hõrendaja	

## Ülesannete vastuseid

Ülesanne lk

Magus – mesine, imal, läila, lääge, suhkrustatud.

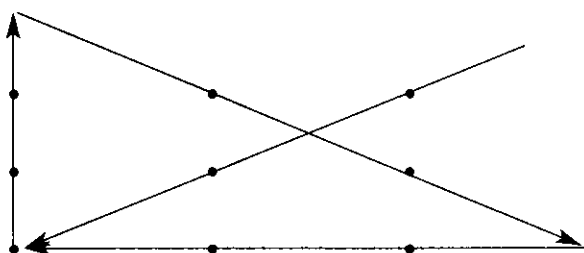
Kiire – nobe, rutakas, tõtlik, tormakas, välkuv, püüdmatu.

Kuri – tige, raevukas, agressiivne, sisisev, õelutsev.

Suur – kobe, kogukas, hiiglaslik, mõõtmatu, tohutu, päratu.

Tubli – hakkaja, nõukas, tarmukas, vahva.

4.



10. Näiteid. Parimad mõtted on sündinud üksinduses, kesiseimad rahvahulgas (T. Edison). Mida loovam töö, seda enam jääb seda tegev inimene iseendaga üksi (C. Rogers).

13. Plaan – mis tahes ülesanne, mida ei saa ühe telefonikõnega korda ajada.

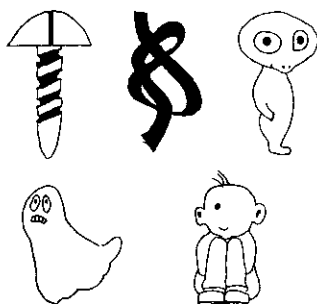
14. Õige küsimus: "Õelge, valvur, mida ütleks teie ametivend, kui ma küsiksin temalt, kas see uks on lahti." Juhul kui vastus kõlab: "Uks on lahti," on see tegelikult kinni, ning vastupidi. Võid selle küsimuse tõhusust kontrollida lihtsa joonise abil.

15. Kaupmehe tütar tõmbas kotist kivikese ja teeskles, nagu pillaks ta selle maha. Kuna kivi ei õnnestunud maast leida, tegi ta selle värvuse üle otsustamiseks ettepaneku järele vaadata, mis värvi kivike jäi kotti alles.

17. Selle ülesande autor M. D. Chafetz pakub järgmisi variante:

- a) koera selg kirbu pilguga,
- b) lauaplaadile ronivate tarakanide vurrud,
- c) kahe pliiatsisõe suurendus,
- d) kaks raketti tungivad samal hetkel maapinda,
- e) paarikaupa kahte punkti lennutatud odad,
- f) kaks roostes TV-antenni,
- g) kaks marslast on oma antennid läbi akna välja sirutanud (vaade ülalt).

18.



19.



20. Tordi võib lõigata algul kaheks kihiks ja eraldada siis kahe lõikega kaheksasse ossa.



## LOOVUS IGAKS ELUJUHTUMIKS

*Parem esmaklassiline köök kui teisejärguline maal. A. Maslow*

Me elame enneolematult kiirete muutuste ajajärgul. Et maailma kaleidoskoopilise muutuvusega sammu pidada, on kaks teed: muganduda või toimida loovalt. Olukorras, kus teaduslike avastuste ja leiutiste hulk suureneb otse geomeetrilises progressioonis, ei suuda passiivselt mugandujad uute väljakutse, valikute ja probleemide kasvava tulvaga enam hakkama saada. "Kui indiviidid, grupid ja rahvad ei suuda ette kujutada, välja mõelda ega loovalt läbi töötada uusi viise nende muutustega ühinemiseks, siis jõuame ummikusse," kirjutas humanistliku psühholoogiasuuna esindaja Carl Rogers.

Ilmselt pääsevad järgnevail aastakümneil inimeste leidlikkus ja loomevõime üha enam esile nende tegurite hulgas, mis määravad kellegi edu ametiredelil, ainelise kindlustatuse ja eluga rahulolu. Seesmise harmoonia saavutamise seisukohalt väärib erilist rõhutamist loova eluhiaku – uuele kogemusele avatuse, algaja vaimu, entusiasmi, teadmishimu ja oma võimete realiseerimise püüu – tähendus. Loov olla tähendab nii eneseväljendamise rõõmu kui uhkust oma võimete kasutamise ja edasiarendamise üle. Tsiteerime veel kord Carl Rogersit. "Looming pole minu arvates piiratud mingi erilise sisuga," kirjutab ta. "Ma oletan, et pole olemuslikku erinevust loomeprotsesside vahel, mis toimuvad pildi maalimisel, sümfoonia komponeerimisel, uute tapariistade leiutamisel, teadusliku teooria loomisel, uudsete inimsuhete kujundamisel või isiksuse arendamisel nagu psühhoterapia korral." Loovus on situatiivne ilming – iga uus ja muutuv

olukord pakub uue viisi olla loov. Osa töid nõuab mõistagi teistest rohkem loovust, ent peaaegu kõik ülesanded pakuvad enam rõõmu ja rahuldust, kui neile loovalt läheneda.

Milles seisneb loov kohanemine keskkonna nõuete, teiste inimeste, muutuvate tingimuste, probleemide ja ülesannetega? Loovust ei anna seletada looja isiksuse iseärasustega, samuti pole see mingi omandatud võime; ennemini võiks kõnelda sellisest mõtlemis- ja tegutsemisviisist, mida võiks määratleda sõnadega *paindlik*, *omanäoline* ja *sihipärane*. Humanistlik psühholoogia rõhutab vajadust luua keskkonnaga selline elav ja produktiivne suhe, mis lubaks olla väljast tulevatele muljetele ja mõjudele ergalt vastuvõtlik, ent võimaldaks samas ka oma loomust väljenda. Kaalukeeleks saab see, kas inimese-keskkonna kokkupuutes sünnib midagi olukorrale adekvaatselt uut. Vastuvõtlikkuse nõrgenemisel – näiteks emotsionaalse tuimuse, stressi või jämedakoeliste psühholoogiliste kaitsemehhanismide käivitumise korral – ei ärata muutuva keskkonna uued stiimulid enam midagi uut, me suudame vastata neile vaid masinlikult oma vanade käitumismallidega. Samas kujundavad keskkonna puine inertsus ning konservatiivsus olukorra, kus meil on vaearikas väljendada seda uut ja originaalset, mis vastab vahest kõige enam meie loomusele (ja olukorra ettekujutamisele).

Maailm näib vastavat meie katsele olla siiras, ehe, loomulik (väljendada oma loomust) ja omapärane kalgi sunniga: ole nii nagu ette nähtud, nagu on teised, nagu nõuavad kokkulepped. Seega elame ja töötame üsna skisofreenilises keskkonnas, mis ühtaegu kutsub meid olema teesklematult siiras ja vahetu, teiselt poolt surub aga enamiku meie katseid olla spontaanne ühel või teisel viisil maha.

Säärane olukord on nii hea kui halb. Loovus eeldab julget pealehakkamist ja riskivalmidust, isiksuslikku läbilöövust ja kõrget motivatsiooni, innustavaid eesmärke ja kõrgeid aateid ning töötab just tänu neile eeldustele väärtuslikult uut. Teisest küljest teeb keskkond meid kehtivaile oludele mugandujaks: me vestleme vastastikuse mõistvuse säilimiseks liiga pikalt tühistel käibeteemadel, eelistame seriaale Dostojevskile ning moeka auto soetamist iluaia rajamisele, teeme

reklaami mis tahes tobedatele kaupadele, kui need vaid töötavad kasumit jne.

Selles raamatus on esitatud hulk soovitusi, toimimisviise, nippe ja meetodeid, et tugevdada uuele vastuvõtliku ning keskkonna stiimuleid ja vihjeid püüdvä eluhoiaku kaudu oma sünnipäraseid loomevõime alged: probleemitaju, ideede voolavust, märkamismeelt, leidlikkust ja fantaasialendu. Loova mõtteviisi hoovuses püsimiseks tuleks näiteks taidlejaile või harrastusluuletajaile omast pühapäevaloovust (miks ka mitte!) täiendada säärase igapäevase argiloovusega, mis tõttab varmalt ära kasutama elus avanevad võimalused midagi täiustada, parendada, uut avastada ja olulist märgata. Mida sagedamini end loovalt väljendame, seda loovamaks me ajapikku muutume. Sel teel tuleb paratamatult lõhkuda rutiini, astuda vastu tardunud mõtteviisile ja eelistada, kui see osutub võimalikuks, masinlikule ja mugandunud toimimisviisile loovat tegutsemist.

Just sel kombel arendamegi oma leidlikku meelt, väljendagu see end siis värsis või äriidees, iluelamuses või uudse õpetamismeetodi väljatöötamisel, tootetäiustuses või lihtsalt omaenda huvitavatest uutmõtetest ning igapäevastest üllatavatest ja naljakatest tähelepanekutest heameele tundmises.

## AINELOEND

- Abiküsimuste võte 40
- Algoritm 24, 161, 168, 181
- Assotsiatsioon 51, 52, 104, 130, 145
- Analoogia kasutamine 102
- Aktiivne kuulamine 66
- Ajurünnak 12, 15, 55, 84, 127, 128, 129, 140, 143, 144, 145, 157
- Arukus 161, 172
- Autoriteedilummus 172
- Avangardistlik kunst 79
- Enesehäälestamine 19
- Faasivahetamise tehnika 137
- Humanistlik psühholoogia 169, 170, 193
- IdeaFisher 145, 146
- Ideede genereerimine 34, 143
- Ideedevirn ja -pank 128
- Inkubatsioon 157
- Infotehnoloogia 9, 31
- Johari aken 25
- Kataloogi kasutamine 33
- Koomiline 117
- Kujustamine (visualiseerimine) 54
- Kuue mõtlemiskaabu võte (E. de Bono järgi) 138
- Käärilõike meetod 31
- Lateraalne mõtlemine 36, 81
- Leiundus 14, 40, 50, 60, 80, 111, 131, 162, 166

Loomeprotsess 160, 164, 167, 192  
Loov isiksus 160  
Loovusteooriad 167  
Loovustõkked 171  
Lõhkumisevõte 77  
Meelevaldsete seoste võte 130  
Metafoor 9, 39, 53, 54, 90, 118, 143, 154, 162, 188  
Mõttejäikus 8, 172  
Mõttetalgud 15, 139, 142  
Morfoloogiline analüüs 182  
Meelekaardi meetod 71  
Muljete talletamine 61  
*Mis-veel-võte* 75  
Meele selitamine 85  
Negatiivne mõtteviis 83, 121  
Otsingumaatriks 132  
Paindlikkus 21, 47, 155, 161, 163  
Paralleelkeelend 108  
Plusside ja miinuste võte 74, 135, 143  
Probleemi kaardistamine 24  
Probleemitaju (-tundlikkus) 161, 194 (42, 45)  
Psühhoanalüüs 160, 168, 170  
Psühhoteraapia 80, 107, 192  
Püramiidarutlus 179  
Samastumisevõte 60  
Seinatehnika 135, 139  
Sisetsensor 80  
Sotsiaalne *maaja* 79  
Spektermõtlemine 180  
Struktuuri loomine 14  
Suhtlus 104  
Sõnamäng 114, 115, 118  
Sümbolid 54, 95  
Šabloonide mõtteviis 9, 146

Telliskiviharjutus 74, 75  
Töökeskkond 22  
Uitideed 92, 93, 96  
Unistamine 52, 89  
Vaatenurga vahetamine 66  
Vastandomaduste määratlemine 46  
Virgumishetke teadvustamine 90  
Väärtused 72  
Ümbersõnastamine 107

## KASUTATUD JA SOOVITATAV KIRJANDUS

- Altshuller, G. Creativity As An Exact Science. - New York, 1988.
- Bandler, R. Using Your Brain - for a Change. - Real People Press, 1985.
- Bank, F. How To Profit From Your Ideas: Make Your Ideas Work. - Portland, 1985.
- Barker, J. A. Future Edge. - New York, 1992.
- Beaver, D. Õpi mängeldes. - Tallinn, 1999.
- Bono, E. de. Lateral Thinking. - New York, 1973.
- Bono, E. de. Mina olen oikessa, sinä väärässä. Helsinki, 1997.
- Bono, E. de. Po: Beyond Yes and No. - Penguin Year Published, 1972.
- Bono, E. de. Six Action Shoes. - Harper Collins Year Published, 1991.
- Bono, E. de. Six Thinking Hats. - Little, Brown and Company Year Published, 1985.
- Bono, E. de. Uusi tapa ajatella. - Helsinki, 1998.
- Bono, E. de. Water Logic. - Viking Penguin Year Published, 1993.
- Buzan, T., Buzan, B. The Mind Map Book. - Dutton Year Published, 1994.
- DePorter, B. Hernacki, M. Quantum Learning. - A Dell Trade Paperback, 1992.
- Fromm, E. Armastuse kunst. - Tallinn, 1989.
- Grauberg, E. Loogika, keel ja mõtlemine. - Tallinn, 1996.
- Hesse, H. Stepihunt. Tallinn, 1993.
- Hoff, B. Notsu ja Te. - Tallinn, 1999.
- Isaksen, Sc., ed. Frontiers of Creativity Research. - Buffalo, New York, 1987.
- Jungk, R., Müllert, N. Tulevaisuus Verstaat. - Kerava, 1989.
- Kaiken maailman keksinnöt. - Jyväskylä, 1990.

- Kami, M. J. Oivalluksia. - Helsinki, 1989.
- Kao, J. Managing Creativity. - New Jersey, 1991.
- Kehitä luovuuttasi. - Helsinki, 1996.
- Keil, J. M. How To Zig In A Zagging World. - New York, 1988.
- Kidron, A., Käosaar, J. Otsingult avastusele. - Tallinn, 1990.
- Koch, R. 80 20 printsiipi. - Tallinn, 1999.
- Koestler, A. Pühendatud. Tallinn, 1995.
- Lemkow, A. The Wholeness Principle. - Quest Books Year Published, 1990.
- Lloyd, P. Groupware in the 21st Century - Adamantine Press, London Year, 1992.
- Osborn, A. Your Creative Power Schaumburg. - Illinois, 1991.
- Parnes, E. Creative Behavior Quidbook. - New York, 1967
- Rantanen, K. Teknisen luovuuden kehittäminen. - Helsinki, 1985.
- Raudsepp, E. Kreativitätsspiele. - München, 1985.
- Rogers, C. Loominguteooria poole. Akadeemia 7. lk. 1441-1457
- Rikkinen, L. Löydä oma yritysidea. - Helsinki, 1996.
- Sandler, B.-Z. Computer-Aided Creativity: a Guide For Engineers. - New York, 1994.
- Soros, G. Globaalse kapitalismi kriis. Tallinn, 1999.
- A Source Book for Creative Thinking. New York, 1962.
- Starak, I.Y., Oldham, J., Key, T. Risk olla elus. - Tallinn, 1998.
- Tatsuno, S. Created in Japan. - Harper Business Year Published, 1990.
- Taylor, I. Perspectives in Creativity. - Chicago, 1975.
- Thompson, C. What a Great Idea! - New York, 1992.
- Thring, M. W., Laithwaite E. R. Kuidas leiutada. - Tallinn, 1987.
- VanGundy, A. B. Training Your Creative Mind. - Prentice-Hall Year Published, 1982.
- VanGundy, A. B. 108 Ways to Get a Bright Idea. Englewood Cliffs, 1983.
- Virkkala, V. Luova ongelmanratkaisu. Helsinki, 1988.
- Webster, R. Feng Shui for the Workplace. - St. Paul USA, 1998.
- Wenger, W., Poe, R. The Einstein Factor. - Prima Publishing, 1996.
- Winter, A. Aktivoi aivosi. Oulu, 1986.
- Wujec, T. Pumping Ions. Games and Exercises to Flex Your Mind. New York, 1994.
- Wujec, T. Five Stars Mind. - Doubleday, 1995.